

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО, Юлія ШУМЕЙКО

Українська мова та ЧИТАННЯ

◆ Частина 2

УДК 811.161.2(075.2+076)
Б73

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21. 02. 2020 № 271)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Умовні позначення:

— читаємо;

— запитання та завдання;

— робота в парах;

— робота в групах;

— словник;

— творче завдання;

— цікавинки зі скриньки;

— медіакалейдоскоп;

— аналізуємо

та висловлюємо думку.

Богданець-Білоskalенко Н.

Б73 Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 : Читання / Наталія Богданець-Білоskalенко, Юлія Шумейко. — Київ : Грамота, 2020. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-349-806-5

ISBN 978-966-349-807-2 (частина 2)

Підручник розроблено відповідно до чинної програми та Державного стандарту початкової освіти (2018) за Типовою освітньою програмою колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко. У ньому вміщені художні та науково-художні твори.

У виданні є завдання різних рівнів (від репродуктивних до творчих), що спрямовані на формування ключових і предметних компетентностей, а також завдання наприкінці кожного розділу для закріплення матеріалу.

УДК 811.161.2(075.2+076)

ISBN 978-966-349-806-5

ISBN 978-966-349-807-2 (частина 2)

© Богданець-Білоskalенко Н. І.,
Шумейко Ю. М., 2020

© Видавництво «Грамота», 2020

Дорогі діти!

Ви тримаєте в руках підручник з читання. Він допоможе вам пізнати красу слова, захопитися читанням цікавих текстів, поринути в дивовижні пригоди.

У підручнику вміщені твори про природу в різні пори року, про Батьківщину й рідну мову, про життя письменників і письменниць, про захоплення та мрії дітей. Ви зможете прочитати вірші, байки, загадки, лічилки, оповідання, легенди, казки, уривки з повістей та вибрати для себе найцікавіші твори.

Подані в підручнику запитання спонукатимуть вас до обговорення текстів, уважного ставлення до художнього слова, розуміння настрою персонажів. У підручнику є завдання для «художників», «письменників» і «акторів», завдяки яким ви зможете висловити своє враження від прочитаного тексту за допомогою малюнка або ж придумати власну історію про вигаданого героя. Медіакалейдоскоп залучить вас до пошуку інформації в різних джерелах (енциклопедіях, довідниках чи інтернеті) і створення власного медіапродукту — комп'ютерної презентації або плаката.

Важливо вміти працювати з підручником. У ньому є умовні позначення, які допоможуть вам виконати різноманітні завдання. Наприкінці є зміст, що ознайомить вас з переліком розділів, які ви будете вивчати. Зверніть увагу на ф'орзаци: на одному з них подані завдання для формування вміння в учнів та учениць висловлювати свою думку; на іншому — поради для роботи з книжкою та кросворд.

Сподіваємося, мандрівка сторінками підручника з читання буде цікавою, захопливою та корисною. Бажаємо успіхів!

Авторки

Вже літо догоріло...

Швидко промайнуло літо... Закінчилися канікули, які ви провели по-різному: відпочивали на морі, у селі, побували в горах, залишалися в місті.

Зустрівшись у школі, ви обмінювалися незабутніми враженнями, дарували одне одному різні дрібнички, показували фотографії. Однак мерщій до роботи! Навчання розпочалося!

Прочитайте виразно вірш.

Літо прострибало жабкою,
пролетіло метеликом.

Літо пробігло мишкою,
Проповзло мурашкою.

Літо проквітло квіткою,
Пристигло ягодою.

Літо проплюскотіло річкою,
Прокрапало дощиком.

Літо пропахло травою,
Просюрчало цвіркуном.

І сховалося літо від мене
Під жовтий кленовий листочок.

О. Луцевська

1. Прочитайте вірш мовчки. Заплющіть очі... Як ви уявляєте зміст твору? Обміняйтеся враженнями.

2. Прочитайте вірш уголос. Поясніть, чому при цьому може з'являтися радість або сум.

3. **Завдання для «письменників».** Пригадайте найяскравіші моменти канікул. Напишіть мінівір «Мої враження про літо».

4. Складіть тематичну «павутинку» за прочитаним віршем.

- Пригадайте, що таке *рима*.

Ріма — це слова у вірші, подібні за звучанням. Вірш без рими — це *білий вірш*.

5. **Завдання для «художників».** Створіть малюнок про літній відпочинок. Покажіть однокласникам та однокласницям свої малюнки й розкажіть про події, які ви відтворили.

6. Пригадайте з рідними минуле літо. Перегляньте разом фотографії. Помрійте, яким буде наступне літо.

Прочитайте виразно вірш.

Фотографування метелика

Метелику,
сядь на квітку
і сиди тихенько,
ніби щоб фотографуватися, —
я тебе хочу довше роздивлятися.

В. Голобородько

1. Чи правильно зробив герой твору, що «фотографував» метелика? Чи краще було б його зловити сачком, узяти в руки й роздивитися? Чому не можна брати в руки метелика?

2. **Завдання для «фотографів».** Чи доводилося вам фотографувати метелика або бджолу на квітці? Зробіть це та створіть електронну книжку живої природи. Продемонструйте в класі.

★ *Цікавинки зі скриньки!* ★ ✨ ✨ ✨ ✨

- ★ Найбільшого метелика можна переплутати з пташкою: розмах його крил — 30 см. А найменший метелик має розмах крил лише 2 мм.
- ★ Метелики можуть літати з такою ж швидкістю, як їде машина в місті.

Прочитайте виразно вірш.

Цвіркунові скрипочки

Цвіркуни,
іще й вечір не настане,
вже виграють
на скрипочках.

А вдень ми не помічаємо
тих скрипок —
цвіркуни ховають їх
у трав'яні **футляри**.

В. Голобородько

1. Чи знаєте ви, чому деяких комах називають *цвіркунами*? Чи доводилося вам бачити цвіркунів? Чи чули ви їхній спів?
2. Коли й чому розпочинають свій концерт цвіркуни? Підтвердьте словами з тексту.
3. Чому людина не помічає скрипок у цвіркуна? Як автор говорить про це у вірші?
4. Вийдіть погожого вечора на подвір'я та послухайте їхній спів. Які емоції він викликав у вас?
5. Намалюйте цвіркуна, що грає на скрипці, таким, яким ви його уявили.

★ *Цікавинки зі скриньки!* ★ ✨ ✨ ✨ ✨

- ★ Чи знаєте ви, на яких скрипках виграють цвіркуни? Де вони в них розміщені? Коли вони хочуть скрекотати, то швидко-швидко труть зазубринками на крильцях одна об одну. Так утворюється звук, який ми чуємо.

Знайдіть вірші та цікаві факти в довідковій літературі про метеликів. Поділіться інформацією з однокласниками й однокласницями.

Як ви розумієте виділене в тексті слово? Знайдіть його пояснення в словнику, інтернеті або запитайте в учителя (учительки).

- Пригадайте, що таке *оповідання*.

Оповідання — невеликий прозовий твір про епізод з життя одного або кількох персонажів.

Прочитайте оповідання.

Дівчинка і море

Дівчинка з морем були друзями. Улітку дівчинка приїжджала з великого міста, а восени знову поверталася додому. Море сумувало за нею і чекало, коли ж вона знову приїде.

Дівчинка прибігала привітатися з морем рано-вранці. Воно здалеку впізнавало її білу сукню та русяве волосся, що розвівалися на вітрі. Дівчинка забігала в море, щоб привітатися з ним, схилила голову до води, і **морська хвиля цілувала їй щоки**.

— Я так скучила за тобою, море, — схвильовано казала вона. — Мені часто снилося, що я гойдаюся на твоїх хвилях, а ти розповідаєш мені казки.

— Я теж за тобою скучило, — відповідало море. — Мені не вистачало твого голосу та сміху. І хотілося знову побачити, як ти біжиш по моєму березі. Ти тоді дуже гарна.

Дівчинка вийшла на берег і сіла на пісок.

Море розповідало дівчинці, як йому жилося, поки її не було. Про людей, які приходили на його берег, про кораблі, які воно носило на своїх водах, про веселі ігри дельфінів, про те, як ростуть у своїх мушлях мідії, а на дні танцюють морські зірки.

А дівчинка розказувала про книжки, які прочитала взимку, казала, що вирощує на балконі герань і петунії в горщиках і що її пес уже дуже постарів.

Увечері дівчинка знову приходила на морський берег. Вони вдвох з морем мовчали, дивлячись, як **червоне яблуко сонця скочується у воду**. І так було до кінця літа.

Коли море бачило, що перелітні птахи вже летять на південь, воно знало, що невдовзі дівчинка також поїде додому, і починало сумувати. На прощання дівчинка танцювала для моря, а воно дарувало їй найкрасивішу мушлю, його хвилі обіймали її міцно-міцно, щоб запах моря залишався в неї на шкірі аж до зими...

Коли дівчинка спускалася по ескалатору в метро, пасажери не могли зрозуміти, чому так пахне морем. А дівчинка заплющувала очі й бачила перед собою білі гребінці хвиль, драглистих медуз, що гойдаються в зеленій воді, відчувала на губах морську сіль і казала подумки: «Море, я тебе дуже люблю», — і знала, що море її чує (За Дз. Матіяш).

1. З ким товаришувала дівчинка?
2. У яку пору року зустрічалися друзі?
3. Про що розповідала дівчинка морю? Знайдіть у тексті розмову дівчинки з морем. Потренуйтеся читати цю частину тексту виразно.
4. Поясніть значення виділених слів.

5. Як ви вважаєте, чому про море складають оповідання, пишуть вірші? Чому художники зображають його на своїх картинах? З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті, як шумить море. Чи подобається вам цей звук? Розкажіть.

Заглядає у вікно вересень-рум'янець

Настала осінь. Діти знову йдуть до школи. У ній ви оволодієте знаннями та вміннями, які можна використати в подальшому житті. Тому ви маєте бути старанними, уважними й наполегливими.

В українських школах навчання розпочинається 1 вересня. Цей день є Всесвітнім днем знань. 1 вересня до школи йдуть діти ще в 122 країнах світу.

А в Японії навчальний рік триває з 1 квітня по 1 березня.

У школі на вас чекають світлий клас, однокласники й однокласниці, з якими ви не лише навчаєтеся, а й спілкуєтеся чи граєтеся на перервах, учителі (учительки), які навчають вас різних наук.

У цьому розділі ви прочитаєте вірші, оповідання, казки й уривки з повістей про різні події в справжній чи казковій школі. Читайте й насолоджуйтеся цікавими історіями!

★ Цікавинки зі скриньки! ★

- ★ Термін «школа» походить від грецького слова *сколе*, що означає «дозвілля».
- ★ Професію вчителя вважають однією з найдавніших професій.
- ★ У Японії та Австрії за давньою традицією дітей учать писати й правою, і лівою рукою. У більшості країн пишуть зліва направо, а учні арабських країн пишуть

справа наліво. У Стародавній Греції писали перший рядок справа наліво, а другий — навпаки.

- ★ У Чехії найвищою шкільною оцінкою вважають 1 бал, а найнижчою — 5 балів; у Франції — 20-бальна система оцінювання. А в США для оцінювання учнів використовують літери.
- ★ У школах можуть навчатися не тільки діти, а і тварини. У Сіднеї відкрили першу у світі школу англійської мови для папуг та інших птахів, що говорять. Їх навчають промовляти вітання, жарти й навіть вірші.

- Пригадайте, що таке *повість*.

Повість — це твір про події з життя одного чи кількох героїв (героїнь) протягом тривалого проміжку часу.

Прочитайте уривок з повісті.

Дивовижні пригоди в лісовій школі

Жив на світі їжачок Колько Колючка. І жив на світі зайчик Кося Вухань. Хороші були хлопці, але боягузи страшенні. Усього на світі боялися. Боялися темряви й сонця, блискавки та грому, вітру й дощу. Навіть тіні власної боялися. А найбільше боялися хуліганів.

Приблизить Колько Колючка до мами-їжачихи:

— Ой мамо, мамо! До нас у двір хулігани вдерлися!

Вийде мама-їжачиха на ганок — а у дворі дві маленькі жабки стрибають.

То Кося Вухань приблизить до мами-зайчихи:

— Ой мамо, мамо! Хулігани!

Мама-зайчиха визирне у віконце — а там метелик літає.

І вмовляли їх батьки, і соромили, і сварили — нічого не допомагало. Так і жили їжачок Колько Колючка та зайчик

В. Харченко.
Ілюстрація
до повісті
В. Нестайка
«Дивовижні
пригоди
в лісовій школі»

Кося Вухань боягузами. За мамині спідниці ховалися та звідти на білий світ з острахом позирали. Усі лісові діти бавляться, пісні веселі співають, а вони сидять за маминими спідницями й тремтять. Навіть один з одним не гралися, хоч і жили по сусідству.

Та от якось ясного сонячного ранку зустрілися біля перелазу мама-зайчиха з мамою-їжачихою.

— Здрастуйте, тітонько Вухань, — сказала мама-їжачиха. — Ви чули новину? На Великій галявині відкривається спеціалізована лісова музична школа з ведмежою мовою викладання. Борсучиха вже записала туди свого Борю.

— Ах, що ви кажете, кумасю Колючко?! — сплеснула мама-зайчиха лапами. — Спеціалізована музична школа? Та ще з ведмежою мовою викладання? Побіжу чоловікові скажу.

1. Назвіть героїв і героїнь твору.
2. Виберіть із поданих слів ті, які характеризують Колька та Кося. Поясніть свій вибір.

несміливі допитливі боягузливі працюючі

3. Доведіть словами з тексту, що звірята були лякливі.
4. Яку новину розказала мама-їжачиха мамі-зайчисі?

5. Придумайте продовження розповіді.

Перевірте свої припущення, читаючи наступну частину.

Тато-заєць сидів на ґанку й читав «Лісову газету».

— Гм, — сказав він, почувши новину. — Спеціалізована музична школа? З ведмежою мовою викладання? Це цікаво. Треба й нашого страхополоха записати. Може, хоч школа допоможе його у звірі вивести. А то ж тіні власної боїться.

Зайчєня Кося, яке тремтіло тут же біля ґанку й усе чуло, здригнулося і заскиглило:

— Ой!.. Я не хочу-у!.. Я боюся...

— Тебе ніхто не питає! — суворо сказав тато-заєць. — Запишемо й ходитимеш!

— Ну, що ти, синку, — лагідно сказала мама-зайчиха. — Усі ж діти ходитимуть. Не бійся!

Мама-зайчиха тут же причепурила Косю, одягла йому нові штани, білу сорочку й повела на Велику галявину.

Вийшли за ворота, гульк — а із сусіднього двору мама-їжачиха вже Колька Колючку веде.

Записував у школу директор Бурмило Михайлович Ведмідь.

Він сидів за березовим столом і суворо позирав на майбутніх учнів.

— Прізвище!

— Вухань! — чемно сказала мама-зайчиха.

— Прізвище! — не глянувши на неї і наче не чуючи, повторив директор.

— Вухань! — знову сказала мама-зайчиха.

— Прізвище! — підвищивши голос, утретє сказав Бурмило Михайлович.

— Та Вухань же! — розгублено пролепетала зайчиха.

— Я вас, мамо, не питаю! — сердито обернувся до неї директор. — Хай сам скаже. Він що у вас — глухий? А ще хоче в музичну школу!

— Та що ви! Що ви! У нього абсолютний слух! Подивіться, які в нього вушка!

— Так чого ж він мовчить?

— Він... він у мене... дуже скромний. — Мама-зайчиха підштовхнула сина: — Ну, кажи, Косю, кажи!..

Та Кося Вухань тільки прищулив вуха та сховався за мамину спідницю.

— Гм... — насупився Бурмило Михайлович. — Гм... Скромний!.. Ну, добре, перевіримо його здібності до ведмежої мови. А скажи-но, Вуханю, *р-р-р* по-ведмежому.

Кося безпорадно подивився на маму, швидко-швидко закліпав очима й скривився.

— Ну! — нетерпляче сказав директор.

Кося розтулив рота, але з нього не вилетіло ані звуку.

— Що? — схилився і приставив лапу до вуха Ведмідь. — Повтори. Не чую!

— А-а-а!.. — не витримав і заривав на всю галявину зайчик, притискаючись до мами.

— Ой, вибачте, — забідкалася мама-зайчиха. — Він у мене такий вразливий, такий вразливий...

— Розумію, — лагідно сказав директор Ведмідь. — Але й ви зрозумійте: у нас школа не звичайна, а спеціалізована. З ведмежою мовою викладання. Учителі — із столичного зоопарку. У нас вимоги.

— Він буде вчитися. Я вас запевняю. Це він від незвички. Він буде добре вчитися. От побачите...

Не кращі справи були й у Колька Колючки. І він не міг сказати *р-р-р* по-ведмежому. Замість *р-р-р* у нього виходило чогось *хрю*. І зі слухом у Колька було погано,

В. Харченко. Ілюстрація до повісті В. Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі»

В. Харченко. Ілюстрація до повісті В. Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі»

вушка в нього були маленькі, за голками ледь помітні. Але й Косю, і Колька все ж прийняли. Незважаючи на суворість, Бурмило Михайлович мав добре серце.

— Нащо мені ота спеціалізована музична школа! — ридав Кося Вухань, ідучи з мамою додому. — Та ще й з ведмежою мовою викладання! (...)

— Мовчи, синку! Мовчи, дуренький! — казала мама-зайчиха. — Нічого ти не розумієш. Усі тепер оддають своїх дітей у спеціалізовані школи.

Колько Колючка теж ридав, ідучи додому. І його мама-їжачиха казала (...), що без знання іноземних мов нікуди зараз не поткнешся.

Заперечувати щось було пізно.

Наступного дня вранці Кося Вухань і Колько Колючка взяли портфелики, букети лісових квітів і почеберяли на Велику галявину (За В. Нестайком).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Страхополóх, причепури́ла, спеціалізо́вана, безпора́дно, підштовхну́ла.

1. У яку школу батьки записали звірят?

2. Чи легко буде там навчатися школярам? Обґрунтуйте відповідь.

3. Придумайте розповідь про пригоди зайчика та їжачка в школі першого дня. Розкажіть.

4. Створіть ілюстрацію до одного з епізодів прочитаного твору. Перекажіть уривок за малюнком.

5. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті повну версію повісті В. Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі». Прочитайте (за бажанням).

Прочитайте виразно вірш.

ОТАК У НАС ЩОДНЯ

Дзвенить за вікнами трамвай:
«До школи час!
Вставай, вставай!»
...У хаті — метушня.
Сестра гукає: — Де пальто? —
А де пальто, не зна ніхто, —
Шукаєм навмання.
 # Згубив портфеля старший брат.
Сорочку — середульший брат,
Штанці — молодший брат.
А я згубила черевик,
І олівець раптово зник —
Шукаєм все підряд!
Пальто знайшли ми у кутку,
Портфель — в садочку, на бузку.
Ну, а штанців нема!
Коли дивлюся — ось вони:
Лежать під лавкою штани,
На них Мурко дріма.
Дев'ята б'є... Ну, так і є —
Спізнались на урок!
Порозмовлявши віч-на-віч,
На місце класти кожну річ
Даєм собі зарок.
...А ранком знов лунає крик:
— Де мій портфель?
— Де черевик? — І знову метушня.
І тільки чути: «де?» та «де?».
І хата обертом іде...
Отак у нас щодня!

Л. Компанієць

- Правильно наголошуйте подані слова.
Порозмовлявши, трамва́й, середу́льший.

А я **Метушн́я** — поспішний, безладний рух.
Навманн́я — як вийде, як доведеться.

1. Скільки дітей у родині?
2. Чи можна їх назвати *школярами* та *школярками*? Чому?
3. Яку проблему мають діти? Розкажіть, а як ви збираєтеся до школи.
4. Прочитайте вірш у швидкому темпі, щоб відтворити атмосферу ранкової метушні.
5. Пригадайте, що таке *гештеґ*. Прочитайте виділене в тексті речення, розділяючи його на слова.

Гештеґ — речення, перед яким ставлять позначку #, і всі слова пишуть разом.

6. Складіть для героїв і героїнь вірша поради.

- Пригадайте, що таке *загадка*.

Загадка — це короткий влучний опис предмета або явища, які треба відгадати.

Відгадайте загадки. Назвіть предмети, які знадобляться в школі. А які будуть «зайвими»? Доповніть перелік необхідних у школі предметів.

Худорлява та вертлява
на папір біжить у справах,
закарлючки залишає —
у пеналі спочиває.

Полічу я сантиметри,
а як треба — міліметри.
Рівно лінії проводить,
з олівцем за ручку ходить.

Сам пустий, голос густий,
Дріб вибиває, дітей збирає.

Всяк школяр його шанує,
Бо він пише, ще й малює.
Хто ж цей славний молодець?
Це, звичайно, ...

Придумайте загадки про шкільні предмети, які зображені.

- Пригадайте з другого класу, що таке *зачин*, *основна частина* та *кінцівка* тексту. Визначте їх у поданому творі.

Прочитайте виразно оповідання.

Любіть книжку!

Василько не дуже любив книжки. І не дуже чемно з ними поводився. От одного вечора він ліг спати та й узяв книжку перед сном почитати. Василько знав: якщо читаєш лежачи — псується зір і псується книжка. Він лежав, читав і задрімав. А книжка впала на підлогу, аркуші в ній пожмакалися.

І сниться Василькові, що він — книжка. От бере його Оленка, яка теж не поважає книжку, читає й одночасно обідає. Борщ з ложки — кап! — та на Василька-книжку. Йому пече, неприємно, що на нього борщ капає, та нічого не вдіє, бо він — книжка.

А потім ухопили Василька-книжку Мишко та Вова й давай на ньому різні дурниці писати: «Читав Вова», «Цікава книжка» — отаке понаписували.

Далі ще гірше! Оленка почала Василька-книжку ножицями різати — малюнки вирізати. Болить Василькові, хоче крикнути «рятуйте!»...

Щойно Оленка закінчила, як хтось гарячу праску поставив на Василька-книжку. Дим з нього йде! Пече йому!

Уже Василько не книжка, а шмаття... Так гірко й боляче

зробилося, що він аж прокинувся.

— Ой, що зі мною зробили?

А потім, здогадавшись, що то був тільки сон, зітхнув полегшено та придумав гасло: «Бережи книжку — це твій друг!»

І ніколи вже не псує Василько книжок, та й товаришів соромить, коли хтось із них не береже книжку (*За Остапом Вишнею*).

1. Чи сподобався вам головний герой оповідання? Розкажіть.
2. Чи знаєте ви таких дітей, які псують книжки? Ви засуджуєте чи схвалюєте їхні дії?

3. Як ви зберігаєте книжки? У якому стані ви їх здаєте до бібліотеки? Чи зможуть ними користуватися інші учні й учениці? Чи подякують вони вам?

4. Знайдіть у тексті, як потрібно правильно читати книжки. Від чого псується зір і погіршується стан вашого здоров'я?
5. До чого закликає автор оповідання?

6. Придумайте невеличку казку про книжку. Прочитайте її в класі.
7. Прочитайте й запам'ятайте правила користування книжкою.

Як правильно читати книжку

- Читаючи, не поспішайте, удумуйтеся в зміст, шукайте основне.

- Не залишайте книжку недочитаною: попереду може бути найголовніше.
- Подумайте, чого навчила вас книжка.

Прочитайте виразно вірш «ланцюжком».

Про вміння читати

Умів читати носоріг —
та в книжці сторінки
перегортати рогом міг
він тільки навпаки.

Себе картає носоріг:
«Я, певно, помилився,
тому що балуватись міг,
а я читати вчився!»

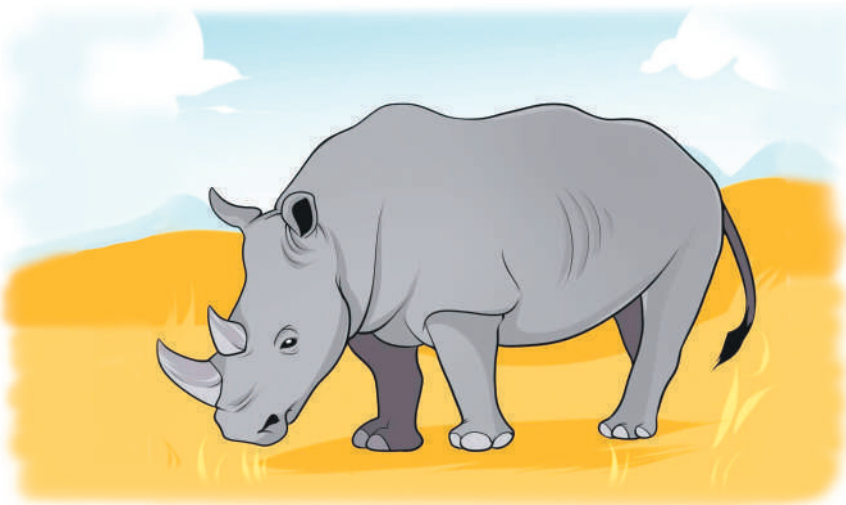
Отак читав, читав, читав,
почавши із кінця:
ох, нецікава книжка та
і нецікава ця...

Із нами теж таке бува,
хлоп'ятка і дівчатка,
що з букв складаємо слова
з кінця, а чи з початку,

Бо коли знаєш, як в кінці
героям пощастило, —
то з чого все це почалось,
не так уже й суттєво.

і так у книжці сторінок
ковтаємо багато, —
а виявляється, що ми...
не вміємо читати!

І. Андрусяк

1. Як ви думаєте, чому носоріг розчарувався в читанні книжок? Чи справді він не вмів читати? Підтвердьте свою відповідь словами з тексту.

2. Чи може обійтися людина без уміння читати? Що, на вашу думку, краще: бешкетувати чи навчитися читати?

3. Як ви розумієте вислів *ковтати сторінки*? Як по-іншому можна сказати?

4. Чи можна складати слова з кінця, а не з початку? Складіть кілька таких слів. Чи вдалося вам це зробити?

5. Якби цей вірш написали ви, то що б змінили?

6. Прочитайте за початковими літерами, як звати головного героя.

Н — нетерплячий

О — особливий

С — сильний

О — обережний

Р — «розумний»

І — імпульсивний

Г — грайливий

Прочитайте виразно вірш.

Двісті ігор

Мій планшет — істота дивна.
Все, що треба, в ньому є:
і сучасне, й прогресивне —
він же знову за своє...

Тут підручники новітні —
я їх ще й не відкривав;
довідник про все на світі
тато сам мені скачав.

Інтернет 3G, звичайно,
соцмережі — як без них...

До задачника скачати
навіть відповіді встиг!

Суперово все, одначе
мій планшет тихцем бурчить:
«Це ж яке життя собаче:
цілий день все вчить та вчить!»

У мені тепер набито
знань на тисячу людей!
А про ігри й не запитуй...
Хоч би двісті ігор — де?!»

І. Андрусяк

1. Прочитайте в «чарівному» квадраті, як звати головного героя вірша.

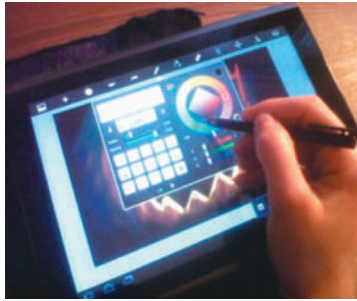
В	Д	Щ	Ю	Ж	Є	Х
П	Л	П	С	Р	О	Ї
И	О	Л	Т	М	Ф	Ш
Т	Т	А	Р	В	Е	Т
О	Й	Н	Ч	Ц	Г	У
Г	Ф	Ш	Я	У	Н	К
П	І	Е	Ф	К	Е	Г
В	К	Т	П	Е	Б	Ю

2. Чому вірш так називається? Що вас у ньому найбільше зацікавило? Доберіть свій заголовок до вірша.
3. Чому «бурчить» планшет? Доберіть до слова *бурчить* близькі за значенням слова.

4. Що вам найбільше до вподоби: планшет, комп'ютер чи підручник? Запропонуйте аргументи «за» і «проти» (використовуйте такі слова: *можна грати в ігри, виконувати уроки,*

спілкуватися з друзями; важко знаходити те, що тобі потрібно; болять очі, коли читаєш).

5. Установіть відповідність між частинами прислів'їв.

Добре того вчити,
Здобудеш освіту —
Не соромно не знати,
Наука для людини —

як сонце для життя.
побачиш більше світу.
соромно — не вчитися.
хто хоче все знати.

6. Вивчіть напам'ять вірш «Про вміння читати».

Прочитайте виразно вірш, розставляючи логічні наголоси.

Тиждень книжки!

«Тиждень книжки!» — зазвучало
Серед міста, як сигнал.
За годину місто стало
Як один читальний зал.
Всі читають урочисто —
І безвусі, й вусачі.
Скільки мешканців у місті,
Стільки в місті й читачів.
У тролейбусах читають,
Щось мугикають під ніс.
Сторінки перегортають

Під ритмічний стук коліс.
Лиш з малими читачами
В хаті клопіт вечорами:
Від книжок, хоч треба спати,
Їх ніяк не відірвати!
За той тиждень розмаїті
Полюбились так книжки,
Що кладуть донині діти
На ніч їх під подушки.

О. Сенатович

1. Яка подія сталася в місті? Доведіть, що тиждень книжки проходив у місті.
2. Чим стало місто? Де читали діти й дорослі?
3. Яке продовження мав тиждень книжки?
4. Чи могло бути так насправді, як описано у вірші?
5. Чому, на ваш погляд, поетеса описала тиждень книжки?
6. Знайдіть у вірші римовані слова.

7. Чи не захотілося вам улаштувати таке свято, присвячене читанню?

- Пригадайте, де зберігаються книжки. Чи давно ви відвідували бібліотеки? Яку останню книжку ви прочитали? Про що вона?

Прочитайте текст.

Дім, де живуть книжки

Напевно, ви любите книжки, але купити всі цікаві книжки неможливо. Проте є місця, де їх можна брати просто так, а, прочитавши, повертати назад і брати нові. Ці місця — бібліотеки.

Бібліотеки виникли давно, 8 тисяч років тому, у Месопотамії. Тоді ще й книжок, таких як нині, не було. Були глиняні дощечки, на яких писали паличками. Та в ті часи, як і тепер, жили люди, які хотіли багато знати, от і полюбили читати.

Нині яких тільки бібліотек немає у світі! Усього їх майже 570 тисяч. Деякі з них розташовані в незвичайних будівлях.

Александрійська бібліотека в Єгипті. Вона розміщена в басейні й подібна до сонця, яке з'являється над землею.

Бібліотека міста Канзас-Сіті (США) подібна до велетенської книжкової полиці.

Бібліотека-медуза — у Чехії. Вона змінює свій колір залежно від часу доби.

А це — найбільша дитяча бібліотека України. У ній майже пів мільйона книжок. Національна бібліотека України для дітей знаходиться в Києві (З журналу «Малюк»).

1. Що нового й цікавого ви дізналися про бібліотеки?
2. Чи маєте ви вдома власну бібліотеку?

3. Складіть і запишіть зв'язну розповідь про бібліотеку, якою ви користуєтеся чи відвідували.

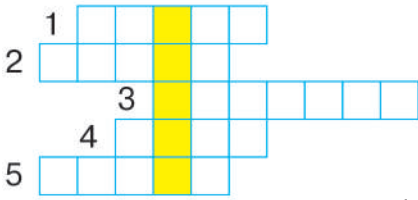
Узагальнення знань з розділу

Я відгукую, думаю, дію...

Розгадайте кросворд і прочитайте слово у виділених клітинках.

Назвіть твори, у яких розповідається про школу.

Напишіть есе, яке є відповіддю на запитання: «Для чого ти ходиш до школи?»

Поєднайте фрагменти творів з їхніми назвами.

Наступного дня вранці Кося Вухань і Колько Колючка взяли портфелі, букети лісових квітів і почеберяли на Велику галявину.	«Тиждень книжки» (О. Сенатович)
Умів читати носоріг — та в книжці сторінки перегортати рогом міг він тільки навпаки.	«Дивовижні пригоди в лісовій школі» (В. Нестайко)
У тролейбусах читають, Щось мугикають під ніс. Сторінки перегортають Під ритмічний стук коліс.	«Про вміння читати» (І. Андрусяк)

Висловте свою думку. Продовжте речення.

Найбільше мені сподобався твір ... .

Мене зацікавило ... .

Мені не сподобалося ... .

Осінній плащ природа одягає...

Як ви думаєте, про що йтиметься в цьому розділі? Звісно, про красиву пору року — осінь. Її називають барвистою, а ще золотою, чарівною та незвичайною. Тільки восени буває така різноманітна палітра барв. Листя змінює свій звичний зелений колір на червоний, жовтий, бордовий та коричневий. Як тільки пролетить легенький вітерець, листя кружляє в осінньому танці. Подує сильний вітер — і листя вкриє землю різнокольоровим килимом, який приємно шарудить під ногами.

Розпочинається сезон дощів. З кожним днем стає холодніше. Дні стають короткими й похмурими. У повітрі пахне сирістю.

Діти і дорослі по-різному сприймають настання осені. Одні сумують за сонячними літніми днями, інші радіють, гуляючи в осінньому парку навіть тоді, коли йде дощ.

- Назвіть осінні місяці. Пригадайте, що таке *бабине літо*.

Прочитайте текст.

Дедалі частіше **хмуриться небо, гуде вітер**. Настав перший місяць осені.

Високо над головою поволі починає жовтіти й червоніти листя на деревах. Воно в'яне та швидко втрачає зелений колір.

Раптом встановлюються теплі, ясні й тихі дні. У спокійному повітрі летять і срібляться довгі павутинки... Радісно блищать у полях свіжа й молода зелень.

— Бабине літо настає, — усміхаючись, говорять люди
(За В. Біанкі).

- Правильно наголошуйте подані слова.
Хмұрється, встанóвлюються, сріблѳється.

1. Що нового ви дізналися з розповіді про зміни восени?
2. Поясніть виділені сполучення слів у тексті. У якому значенні їх ужито?
3. Чи звертали ви увагу на осіннє павутиння в період бабиного літа?

4. **Завдання для «письменників».** З допомогою вчителя (учительки) складіть вірш про осінь. За потреби можете скористатися поданими словами: *золота, чарівна, осінь, просинь, листочки, місточки, садки, хатки, павучки, дощові, нові, сонечко, полечко*. Не забувайте добирати рими.

5. **Завдання для «художників».** Як ви уявляєте осінь? Створіть малюнок.

Прочитайте виразно вірш.

Восени

З блискучими авоськами
літають павучки.
Горіхами волоськими
Вистрілюють садки.

Не дзвонять гони криками
пташиних пізніх зграй.
Та повними засіками
розлився урожай.

І сонце, як ніколи,
рум'яне й молоде,
за дітками до школи
з наплічником іде.

В. Діденко

Гóни — українська старовинна міра довжини.

1. Про який місяць осені йдеться у вірші?
2. Чи здогадалися ви, з якими авоськами літали павучки?
3. Знайдіть і прочитайте характеристику сонця. Що хотів передати автор?

- Пригадайте, що таке *легенда*.

Легéнда — це розповідь по якісь події чи життя людей, оповита казковістю та фантастикою.

Прочитайте виразно легенду.

Бабине літо

Восени багато роботи для жінок. Не встигнуть вони вибрати цибулю і часник, як уже квасоля посохла — тріскаються стручки й показують білі зуби. А кукурудза, буряки, картопля... А сливи, яблука, груші... Треба ж назбирати й грибів, ожини та горіхів. Та що там казати: роботи по вуха. Зима спитає, де літо було.

Зібралися жінки на раду. Вирішили відправити до Осені дівчину, щоб попросила полегшити їхні клопоти.

Осінь жила не далеко, не близько, за сімома горами, за п'ятьма лісами, за трьома річками. Та й дорога була небезпечна. Тож жінки порадили дівчині завжди бути обачною.

Дорогою вона мала багато пригод, але щасливо дісталася до Осені. Передала їй прохання жінок: продовжити восени два-три тижні літа, щоб устигнути зібрати врожай.

— Гарзд! — сказала Осінь. — Кожного року відтепер буде ще

тепла пора, і назвú я її бабиним літом. А щоб ви поквапилися зі збором урожаю, я подаватиму вам знак, що йде бабине літо, літаючим по полях павутинням.

- Правильно наголошуйте подані слова.

Діста́лася, передала́, поква́пилися.

1. Доведіть, що цей текст — легенда.
2. Як у ній пояснюється осіннє явище *бабине літо*?
3. Що у творі є вигаданим, а що — правдивим?
4. Як ви вважаєте, чи справилися б швидше з роботою жінки, якби чоловіки їм допомогли?
5. Де жила Осінь? Прочитайте.
6. Як вона допомогла жінкам?
7. Випишіть дієслова, що пов'язані з врожаєм, який збирають восени.
8. Установіть відповідність між частинами народних прикмет.

Холодний вересень,
Осінь іде —
Багато ягід —
Лебідь восени летить —
до снігу,

за собою дощі веде.
але ситий.
гусак — до дощу.
до холодної зими.

9. Складіть план до тексту, використовуючи подану пам'ятку. Перекажіть текст за складеним планом.

Скласти **план** тексту означає розбити текст на окремі логічно завершені частини. Кожна частина може містити один або кілька абзаців. До кожної частини необхідно дібрати заголовки, що є пунктом плану.

План може складатися з розповідних, питальних і спонукальних речень.

Прочитайте виразно казку.

Полохливий гриб

Виткнувся із землі грибок маслючок. Ніжка товстенька, брунатний капелюшок на самі вуха насунутий, щоб ніхто його не знайшов.

— З днем народження! — ласкаво привітав його кущик трави й розсунув стеблинки, місцем поступився. А невеличка гілка осики, яка простяглася понад самою землею, зронила на грибок кілька пожовклих листків.

— Щоб ніхто не помітив, — сказала. — Рости великий!

На світанку ліс умився теплим дощем. Потім визирнуло з-за дерев рожеве сонце. І кожна гілочка, кожний листок, кожна стеблинка почали сушити своє змокле вбрання. У лісі стало задушно й парко.

Грибок звівся навшпиньки й легко скинув із себе гілчині листочки. За ніч він помітно підріс, осмілів, капелюшок уже зсунув набакир: ось який я молодець!

— Гарний, гарний! — прошепотіла гілочка, про всяк випадок ховаючи його від чужих очей.

Але маслюк невдоволено зиркнув на неї з-під капелюшка: мовляв, не маленький!

Та раптом десь поряд заспівав дзвінкий голосок. А ось і сама дівчинка показала в червоному платтячку, з маленьким кошиком у руці.

Перелякався гриб, затремтів.

— Люба гілочко! Виручай!

Скинула хутенько гілочка кілька листочків на маслюка, прикрила його, а він просить:

— Ще потруси! Не скупися!

Так і не помітила дівчинка гриба, пройшла мимо.

Небезпека минула. Почав гриб вилазити зі своєї схо-
ванки. Довго надимався, пихкав, розсував листки, не-
вдоволено бурмотів і лаяв гілку:

— Ото накидала! Скільки часу через неї втрачаю! У ме-
не й так життя коротке.

Нарешті вибрався. Ще більше капелюх набакир зсу-
нув. Глянув хвацько... А просто на нього козуля біжить.
Як заволає тут гриб:

— Ой гілочко! Визволяй з біди: мене козуля зараз з'їсть!

Зглянулася на масляка гілка: знову листками його
притрусила.

— Мало, мало! — благає гриб. — Боюся! Ще потруси!

— Та досить уже, — каже гілка. — Тебе й так не видно,
а листків у мене небагато залишилося.

— Ну ще хоч трошечки, — просить гілочку **лякливий**
гриб.

Зглянулася гілочка. Посипалося з неї листячко, наче
жовті метелики закружляли в повітрі.

Відсидівся гриб під листям. Темно, затишно. Знову по-
чав сердитися:

— От засипала. За три дні тепер не виберешся.

Цілу ніч розкидав масляк листя. Нарешті визволився.
Увесь спітнів, а під капелюшком навіть дві великі краплин-
ки-росинки повисли.

Оглянувся на всі боки, себе обдивився.

— Ач як я виріс, погладшав! Ну ж бо посунься ще трохи,
травице. Бачиш, тісно мені.

— Гаразд, хай буде по-твоєму, — охоче згодилися по-
жовклі **билинки** навколо.

Покрасувався гриб ще пів дня. Коли вгледіла його руда
білка. Стриб-стриб до нього. Ох і перелякався бідолаха!
Капелюх до самої землі насунув.

— Гілочко! Люба! — гукає з-під нього. — Виручай! Вік
не забуду тебе хорошу. Ніколи й слова поганого про тебе
більше не скажу!

Мовчить гілка.

Визирнув з-під капелюха гриб — та так і зомлів: жодного листка на гілці вже немає. Ще раніше всі витратила на нього, полохливого... (За О. Буценом).

1. Знайдіть і прочитайте опис гриба. Чому він *полохливий*?
2. Хто міг його зірвати?
3. У кого маслюк просив допомоги? Як його рятувала гілка осики?
4. Якими словами можна описати характер маслюка?

5. Доберіть синоніми до виділених слів.
6. Придумайте продовження казки й розкажіть у класі.
7. Знайдіть і прочитайте речення, якому відповідає серія світлин.

8. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті та прослухайте казку про гриби або інших лісових «мешканців». Поставте за змістом казки запитання, які розпочинаються словами: *хто, що, чому, як, який, де*.

9. Придумайте та намалюйте плакат про їстівні й отруйні гриби, які ви вивчали на уроках «Я досліджую світ». Презентуйте його в класі. З допомогою дорослих пошукайте в інтернеті інформацію, як люди збирають гриби. Чи збирали ви гриби? Чи отримали задоволення від цього? Розкажіть.

Прочитайте виразно оповідання.

Осінні пахощі

На уроці «Я досліджую світ» учителька запитала дітей, чим пахне осінь для кожного з них. Учні навперебій піднімали руки й відповідали. Олені осінь пахла духмяними яблуками, Тарасові — дощем і туманом, Андрієві — грибами та горобиною, Ярині — айстрами та хризантемами. Матвій сказав, що йому осінь пахне гарбузовою кашею

та гарбузовим насінням. Лише Кирило замріяно мовчав, дивлячись у вікно. Учителька запитала хлопчика:

— Чим тобі пахне осінь?

Кирило відповів:

— Мені осінь пахне казкою.

Діти затихли.

І хлопчик розповів:

— Далеко-далеко, у найстарішому лісі, стоїть незвичайний палац з різнобарвного листя. У ньому живе її величність королева Осінь. Узимку вона відпочиває, набирається сил, бо навесні та влітку безупинно працює. У королівському палаці є чотири чарівні скрині, куди вона збирає скарби. У першу скриню — кольори та відтінки веселки; у другу — ранкову свіжість, денне тепло та вечірню прохолоду; у третю — вітри, тумани та дощі, а в четверту — казки. У перший день осені вона сідає в золоту карету й мандрує білим світом. Добре знають усі дороги її вірні коні — Жовтогривий Вересень, Багряногрудий Жовтень і Білокрилий Листопад. Стрімким вітерцем летять вони ланами, садами, лісами й дібровами, аби встигнути вчасно принести на Землю щедрі дари королеви. Так подорожує її величність до того часу, поки скрині не спорожніють. Тоді вона повертається у свої володіння. Знімає золотаві королівські шати, закутується в білу хутряну ковдру й лягає спати аж до весни.

Кирило замовк.

Олена Василівна запитала:

— А чому це ти засмутився?

— Дуже хочу зустріти королеву Осінь! Дідусь розповідав мені: кого вона зустріне, тому дарує найцінніший скарб — казки, що зібрані в останній скрині. А це ж так чудово — знати всі казки у світі!

Пролунав дзвінок, хлопець швидко вибіг із класу. Він попрямував до лісу. Може, сьогодні йому пощастить зустріти казкову королеву (*За Л. Федоровою*).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Різнобáрвний, навпереб'їй, багряногрудий, найцінніший.

Духмяний — який має сильний приємний запах, ароматний, запашний, пахучий.

Попрямувати — почати рухатися, вирушити в якому-небудь напрямку.

1. Назвіть героїв і героїнь оповідання.
2. Прочитайте казку, яку розповів Кирило.
3. Чим йому пахла осінь? Чому?
4. Прочитайте в тексті назви місяців. Як їх описала письменниця?
5. Як ви думаєте, хлопчик зустріне казкову королеву? Поясніть.
6. Перекажіть ту частину тексту, де розповідається про Осінь.

7. **Завдання для «поетів».** «Зберіть» «розгублені» рими у вірші про королеву Осінь.

Королева Осінь

Королева ...

Всіх до столу ...

Всіх без винятку ...

Й для Зими запас ...

Н. Замрія

готує.

просить.

частує

Осінь

8. Знайдіть на ілюстрації героїв і героїнь оповідання. Назвіть їхні імена. Чим для кожного з них пахла осінь? Розкажіть.

Прочитайте виразно вірш.

Жовтень

Тихо осінь ходить гаєм.
 # Лісдовколаажгорить.
Ясен листя осипає,
Дуб нахмурений стоїть.
І берізка над потоком
Стала наче молода.
Вітер, мовби ненароком,
Їй косиці розпліта...

Н. Приходько

- Правильно наголошуйте подані слова.

Нахмурений, ненароком.

1. Прочитайте вірш ще раз, спочатку тихо, а потім підвищуйте голос. Яку картину ви уявляєте? Опишіть.
2. Прочитайте гештеґ, розділяючи на слова. Поясніть його значення.
3. Який настрої був у дуба?
4. Роздивіться уважно й скажіть, що на малюнку (с. 35) не відповідає змісту вірша.
5. Подивіться на календар і пригадайте, які свята (народне й державне) ми відзначаємо в жовтні в один день.

6. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті цікаві відомості про свята в жовтні. Розкажіть однокласникам та однокласницям.

7. Створіть листівки до свята Покрови, Дня захисника Вітчизни та Дня козацтва.

★ Цікавинки зі скриньки! ★

- ★ Щоб стати козаками, хлопці в спеціальних школах навчалися добре сидіти на коні, рубати шаблею, з рушниці стріляти, плавати, веслувати й керувати човном.
- ★ У козаків були оригінальні човни (чайки), які використовували для походів. Їх можна назвати праобразом сучасних підводних човнів, бо вони мали подвійне дно.
- ★ Вихованців учили добре маскуватися в різних умовах, зокрема під водою. Вони брали очеретину, затискали її зубами й пірнали у воду. Краєчок очеретини був непомітний, проте козак через неї дихав і міг досить довго сидіти під водою.

✦ Цікавими були й прізвиська козаків. Їх вигадували, беручи за основу жарт, гумор чи насмішку: Зірвишапка, Печиборщ, Тягнирядно, Неїжкаша, Панібудьласка та ін.

- Прочитайте вголос цікаву інформацію про козаків. Що нового ви дізналися? Обміняйтеся враженнями.
- Пригадайте з курсу вивчення української мови, як пишуться власні назви. Знайдіть їх у тексті про козаків і запам'ятайте.
- Установіть відповідність між частинами прислів'їв і прикмет. Одне (одну) з них вивчіть напам'ять.

Якщо у вишні листя
опаде до 14 жовтня —
Козацькому роду
Відліт журавлів до
14 жовтня —

нема переводу.

зима буде теплою, якщо ж
вишня зелена — зима буде
лютою.

буде рання зима.

Прочитайте виразно оповідання.

Хіба від нічого так тікають?

Погляньте, який кольористий стоїть ліс! Улітку він був зелений, а зараз осінь, і листя пожовкло, ніби хтось пофарбував ліс у світло-жовту фарбу.

А підійдіть ближче: одне дерево жовтуватє, інше темніше, а цей кущ прикрасив себе червоним листям!

Хлопці пішли гуляти в ліс. Весело бігати по м'якому й жовтому листю. Шелестить під ногами.

Майже вийшли на узлісся, коли Микола своїми меткими очима щось помітив.

— Хлопці, під пеньком щось є, — показав він на старий трухлявий пеньок, під яким була нора, засипана листям і травою.

— Нічого там немає, — відповів Василь.

— А я кажу, є! Давай посперечаємося, — знову заявив Микола. — Розкопаймо цю нору. Може, щось цікаве знайдемо!

— Давай розкопаємо, але тут нічого немає, — сказав Василь.

— Беріть ломаки й копайте, — сказав Микола.

Та копати їм довелося недовго, бо там і нори не було, а просто яма...

Копнули, розрили листя і побачили: під пеньком лежав цілий клубок гадюк. Вони переплелися одна з одною так, що, мабуть, і розірвати їх було б важко. (...)

Як побачили хлопці гадюк, перелякалися, покидали палиці й давай **тікати скільки є духу**. Аж на луках спинилися. Спинилися, відпочили. Микола тоді тільки промовив:

— А ти казав, що нічого немає. Хіба від нічого так тікають?

— Подивіться на нього, ніби він не тікав, — відповів Василь. — Ніколи не бачив стільки гадюк!

— Що вони роблять? — спитав Микола.

Але ніхто з хлопців йому не міг відповісти. Потім вони дізналися від мене, що то вужі зібралися гуртом зимувати (За О. Копиленком).

- Правильно наголошуйте подані слова.
Посперечаємося, переплеліся, ломáки.

 Меткий — швидкий.

1. Прочитайте заголовок. Поясніть, як ви його розумієте. Доберіть власний.
2. Де відбуваються події, описані в тексті?
3. Що діти робили в лісі?
4. Яка небезпека на них очікувала? Які дії дітей були помилковими?
5. Доберіть до поданих прикметників іменники з тексту: *м'яке, меткі, трухлявий, кольористий, червоне.*

6. Поясніть значення виділених слів. Запам'ятайте інші стали висловлювання, які означають *тікати*.

Накивати п'ятами;
давати драла;
ноги на плечі;
показувати спину;
намазувати п'яти салом;
показати хвіст;
давати волю ногам.

7. Створіть плакат про правила поведінки в осінньому лісі. Використайте його на шкільному святі «Золота осінь». Запам'ятайте ці правила.

8. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті інформацію про те, як можна гадюку відрізнити від вужа. Поділіться нею в класі.

Узагальнення знань з розділу

Я відгукуюся, думаю, дію...

- Розшифруйте ребус.

- Назвіть твори, у яких розповідається про осінь, зміни в живій та неживій природі восени.

- Заповніть таблицю.

ТВОРИ ПРО ОСІНЬ			
Оповідання	Казки	Вірші	Легенди

- Вікторина** «З якого твору рядки?»

Лише Кирило замріяно мовчав, дивлячись у вікно.
 Почав гриб вилазити зі своєї схованки.
 Та копати їм довелося недовго, бо там і нори не було, а просто яма...

- Назвіть твір за поданими світлинами.

- Напишіть есе, яке є відповіддю на запитання: «Який настрій викликає у вас прихід осені?»

- Висловте свою думку. Продовжте речення.

Найбільше мені сподобався твір ... .
 Коли я читав (читала) твір ... , мені здалося, що ... .
 Мені було важко ... .

Батьківщина в нас одна

Місце, де народилася і живе людина, називають Батьківщиною. Для кожного українця чи українки Батьківщиною є Україна. Вона славиться родючими землями, мальовничою природою, мелодійними піснями, багатими народними традиціями, унікальними виробами народних майстрів, вишуканим національним одягом, культурними пам'ятками та талановитими людьми.

Але любити Батьківщину — це означає не просто мовчки милуватися її багатствами та красою. Щоб стати справжнім громадянином (громадянкою) своєї країни, треба вивчати її історію, знати й любити рідну мову, з повагою ставитися до державних символів країни.

Безліч слів можна дібрати, щоб описати Україну: співуча, красива, барвиста, квітуча, прекрасна... Письменники й художники описували красу України в найкращих творах мистецтва. З деякими з них ви зможете ознайомитись у цьому розділі.

Прочитайте виразно вірш.

Батьківщина

Нема землі такої, як у нас,
Сміється колосок, низько схилився,
Вона — земля — єдина із окрас,
Де ти, де я на світі народився.
Десь у полях, лісах, гущавині,
Де вітер неспокійний заблудився,
Де трави перешіптують пісні,
Де обрій сонцю тихо поклонився.

**Чужих земель ніколи не шукайте,
Чужих стежок не змушуйте топтати,
В своїх краях щасливі виростаєте,
Де Батьківщина — рідна ненька-мати.**

Ю. Хандожинська

1. Як описує авторка у вірші, що таке *Батьківщина*?
2. Поясніть, як ви розумієте виділені слова.
3. З чим порівнюють Батьківщину? Чому?
4. Знайдіть у тексті слово, яке є синонімом до слова *горизонт*.

5. **Завдання для «письменників».** Складіть «ланцюжок» слів, які римуються у вірші. Доповніть їх власними прикладами.

Наприклад: *топтати — мати — вставати — брати.*

Прочитайте виразно вірш.

Мандруючи Україною

Мама повчає сина:
— Запам'ятай, дитино,
Усе, чим земля багата:
Любисток, полин і м'ята,

Вершини, поля і ріки —
Усе це твоє довіку.
**Плекай і шануй, мій сину,
Ласкаву свою Україну.**

М. Морозенко

Плекати — з любов'ю зберігати в пам'яті, серці.

1. Чого мама навчає сина?
2. Як поетеса описала у вірші, чим багата українська земля? Прочитайте.
3. Поясніть, як ви розумієте виділені слова.
4. Удумливо прочитайте поезію ще раз. Вивчіть вірш напам'ять.

Державні символи України

Прочитайте текст.

Державними символами України є **Державний Прапор, Державний Гімн і Державний Герб.**

Гімн у перекладі з грецької мови означає «святкова пісня». Державний Гімн є одним з державних символів

і презентує країну на міжнародних зібраннях і спортивних змаганнях. Державним Гімном України є пісня «Ще не вмерла України...» на слова *Павла Чубинського* та музику *Михайла Вербицького*.

Герб України — це тризуб. Він відображає триєдність життя: мати–батько–дитина, які символізують силу, мудрість і любов. На ньому можна прочитати слово «ВОЛЯ».

Прапор — символ незалежної держави. Прапор України — синьо-жовтий. Його кольори означають синє небо та золоту ниву.

1. Прочитайте піднесено Державний Гімн України на початку підручника.

2. Що вас найбільше в ньому схвилювало?

3. Знайдіть у тексті порівняння. Поясніть, як ви його розумієте.

4. З якою інтонацією потрібно читати гімн? Виберіть для відповіді потрібні слова. Прочитайте гімн із цією інтонацією.

спокійно урочисто піднесено радісно

5. Чому на урочистих заходах, коли вносять Державний Прапор України чи звучить Державний Гімн України, людям потрібно вставати? Чому вони тримають руку на серці?

6. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті та прослухайте музику до Державного Гімну України. Які почуття виникають у вас під час прослуховування? Висловіть свої враження в есе «Коли я слухаю Державний Гімн України».

Прочитайте урочисто та виразно вірш.

Прапор

Прапор — це державний символ,
Він є в кожній державі;
Це для всіх — ознака сили,
Це для всіх — ознака слави.
Синьо-жовтий прапор маєм:
Синє — небо, жовте — жито.
Прапор цей оберігаєм,
Він — **СВЯТИНЯ**, знають діти.
Прапор свій здіймаєм гордо,
Ми з ним дужі і єдині,
Ми навіки є народом
Українським в Україні.

Н. Поклад

1. Що символізує прапор для кожної держави?
2. Чому й від кого його необхідно оберігати?
3. Що означають кольори українського прапора?
4. Поясніть значення виділеного слова.

5. Підготуйте мультимедійну презентацію «Прапори держав». Укажіть назву держави, знайдіть зображення прапора, поясніть, що означають кольори та символи на ньому.

6. Вивчіть вірш напам'ять.

Прочитайте виразно вірш, дотримуючись пауз.

Тризуб

Наш герб — тризуб.
У ньому сила
Отця Небесного і Сина.
Уважно придивись
до нього —
На Духа схожий він
Святого,

Що голубом злетів з небес
І у людських серцях воскрес.
Тризуб, немов сім'я єдина,
Де тато, мама і дитина
Живуть у мирі і любові
На Україні вольній, новій.

В. Паронова

А я **Воскрéснути** — повернутися до життя, ожити.

1. Що таке *тризуб*?
2. З чим його порівнюють? Чому?
3. Де можна побачити зображення тризуба?

Прочитайте виразно текст.

Тризуб: заковане повідомлення від наших предків

Що ми знаємо про герб України? Насамперед те, що це золотий тризуб на синьому фоні.

Уперше про тризуб як про офіційний Державний Герб України йшлося в 1918 р. Його прийняття пояснювали тим, що це — знак князівської влади. Археологічні знахідки свідчать, що тризуб використовували трипільці в 4–3 ст. до н. е. У прадавні часи він був знаком родових і племінних старійшин.

Однак Україна не єдина країна, яка використовує тризуб як державний символ. Наприклад, на синьо-жовтому прапорі Барбадосу теж зображений тризуб. Триєдність трапляється і в символіці інших країн: Перу, Литви й Індії. З тризубом зображали багато міфічних героїв: грецького Посейдона, римського Нептуна, слов'янського Перуна (За Ж. Гунчевською).

- Правильно наголошуйте подані слова.
Археологічні, триєдність, Барбадос.

Цікавинки зі скриньки!

- ★ Найбільший в Україні тризуб поставлений в Івано-Франківській області. Він зроблений із білого каменю на схилі гори в 1992 р. Під гербом викладено рік і слово *воля*. На його встановлення використано дві вантажівки каменю.

1. Знайдіть у тексті власні назви. Поясніть, як їх треба писати.
2. Намалюйте герб України. Знайдіть у ньому слово *воля*.

Прочитайте вірш подумки, а потім уголос, передаючи його мелодику та настрій.

Наша столиця

Чудовий день. Ясна пора.
Легенький вітерець повіяв.
На кручах сивого Дніпра
Стоїть столиця наша — Київ.

Квітує свічками каштан,
На храмах грає позолота.
Ось Володимир, ось Богдан,
Он сяють Золоті ворота.

Летить у небі голуб-птах,
Над ним хмарки, немов пір'їни.
Й тріпоче синьо-жовтий стяг,
Як вільне серце України.

А. Камінчук

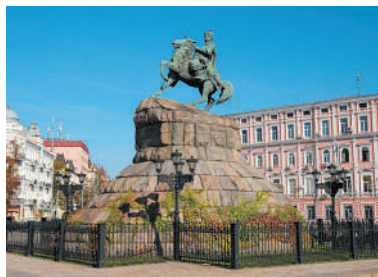
1. Чи доводилося вам бувати в Києві? Що найбільше вас вразило?
2. Про кого йдеться у вірші? Назвіть їх. Що ви знаєте про цих історичних діячів?
3. Про яку ще історичну пам'ятку згадано у творі?
4. Поміркуйте, чому Київ часто називають *золотоверхим*.

5. Якби до вас завітали друзі (подруги), куди б ви порадили піти в Києві та що відвідати? Обґрунтуйте свій вибір і складіть маршрут подорожі.

6. Розгляньте подані фото. Визначте, які історичні пам'ятки Києва на них зображені.

7. Підготуйте презентацію на тему «Моя чарівна Україна» чи «Пам'ятні місця столиці».

Прочитайте уважно легенду.

Легенда про дівчину-Україну

Якось Господь-Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці — любов до господарювання, німці — дисципліну та порядок, поляки — здатність до торгівлі, італійці отримали хист до музики... Обдарувавши всіх, Господь-Бог підвівся зі святого трону й раптом побачив у куточку дівчину. Вона була боса, одягнута у вишиванку, руса коса переплетена синьою стрічкою, на голові мала вінок з червоної калини.

— Хто ти? Чому плачеш? — запитав Господь.

— Я — Україна, а плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові й пожеж. Сини мої на чужині, на чужій роботі, вороги знущаються з удів і сиріт, **у своїй хаті немає правди й волі**.

— Чому ж ти не підійшла до мене раніше? Я всі таланти вже роздав. Як же тобі допомогти?

Дівчина хотіла йти, але Господь-Бог, піднявши правицю, зупинив її.

— Є в мене неоціненний дар, який прославить тебе на цілий світ. Це — пісня.

Узяла дівчина-Україна дарунок і міцно притиснула до серця. Поклонилася низько Всевишньому й з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ.

В. Проклов.
Дівчина-Україна. 2011 р.

- Правильно наголошуйте подані слова.

Елегантність, неоціненний, обдарувавши, переплетену.

1. Якими талантами Бог наділив дітей різних національностей?
2. Знайдіть і прочитайте опис дівчини-України. Чим репродукція картини В. Проклова відрізняється від нього?
3. Як ви розумієте виділені слова? Обґрунтуйте свою думку.
4. Який дар отримала українка?
5. Які українські пісні ви знаєте?

6. **Гра «Караоке».** Проспівайте українську пісню «Одна калина».

- Пригадайте, що таке *п'єса*.

П'єса — це твір, призначений для показу на сцені. Він складається з діалогів між персонажами. У п'єсі прописано дії дійових осіб і місце, де відбуваються події.

Прочитайте уривки з п'єси.

Вітерець і Україна

Дійові особи: Автор, Вітерець, мати Вітерця, батько Вітерця, Зима, сніжинки, гурт колядників, Весна, Пролісок, дівчатка, Гора, Літо, косарі, діти, звірята, Осінь, школярі, листочки.

Вступ

Невеличка хатка між небом і землею. Тут дружно живе родина теплих вітрів. Швидко підріс наймолодший Вітерець. Не сидиться йому вдома. Він має мету — на власні очі побачити країну, у якій живе, поспостерігати її в різні пори року. Батьки не спиняють його, а благословляють сина в далеку дорогу.

Автор

У двох теплих вітрів народився Вітерець,
Він зростав. Він мужнів. Отакий ось молодець.
Було добре йому біля рідних мами й тата,
Та прийшла ж бо пора самотійно в путь рушати.
Як ворота в світ відкрив, ледь від щастя не зомлів.
Перед ним така краса — і земля, і небеса.

Мати Вітерця

Познайся, сину, —
Це твоя країна.
Україна, рідний край,
Шкоди їй не завдавай.

Не лютуй, не треба.
Не ламай дерева.
Добрим будь, як татко твій,
Вітер ти — не буревій.

Батько Вітерця

Ми тебе зростили,
Мудрості навчили.
Сміливіше до мети
Можеш ти тепер іти.

Хочеться пізнати
У житті багато.
Хай щастить тобі, рушай.
Зла в дорозі не стрічай.

(Прощаються, проводжають за ворота.)

Вітерець подорожує і знайомиться із Зимом, Весною та Літом. У четвертій яві він зустрічається з Осінню.

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Осінь. Навколо неї кружляють пожовклі листочки, чути тужливо-прощальне журавлине «курли». За всім цим зачаровано спостерігає Вітерець.

Автор

Яка чудова осінь в Україні,
Збирається останній урожай.
А небо в хмарах, небо сумно-синє,
І на душі така п'янка печаль.

Яка прекрасна осінь в Україні,
У вогнянім танку кружляє лист.
Збираються пташки у вирій нині,
І у життя тепер вже інший зміст.

Вітерець

О Осінь, панно, люба, мила,
Мовчати далі вже несила.
Мене ти у полон взяла.

Осінь (усміхаючись)

А я сиділа, сумувала,
Про те, що ти вже тут, не знала.
Як тішать душу ці слова!

Вітерець

Ти золота, ти чарівна,
Ти незвичайна, неземна.
Дарма, що не багатослівна.
Ні, не принцеса, ти — царівна!
Дозволь у тебе погостити,
Додому рано ще летіти. (...)

Школярі

В кошики урожай зберемо,
Осені, Осені дякуємо.
Дощику, дощику, йти не треба.
Просимо, просимо ми у тебе.
В кошики урожай зберемо,
Осені, Осені дякуємо.
Добре нам, добре нам працювати,
Мамам і татам допомагати.
В кошики урожай зберемо,
Осені, Осені дякуємо.

Вітерець

Для мене це — так наче свято,
Сьогодні вам допомагати.

Весь виноград ми зірвемо,
Йому пропасти не дамо.
Нехай щороку родить сад,
А в нім — солодкий виноград. (...)

Автор

Від Осені не відвести очей,
Хоч відцвітають тихо айстри білі.
А дні коротші стали від ночей.
Пташок у вирій линуть хвилі сірі...
Додому повернувся Вітерець.
І от вже цій історії кінець.
Мети він досягнув, як і бажав —
У різні пори року край пізнав.
Тож нині скаже всім, хто запитає,
Земля вкраїнська — краще не буває!

(Завіса.)

Т. Череп-Пероганич

- Правильно наголошуйте подані слова.

Наймолóдший, відцвіта́ють, солóдкий.

1. Де відбуваються події, описані в тексті?
2. Чого навчали батьки сина? Прочитайте.
3. Чи сподобалася Вітерцю Україна? Доведіть свою думку.
4. Знайдіть опис України восени. Які художні означення використала авторка? Прочитайте.
5. Доберіть слова, якими можна охарактеризувати головного героя.

6. **Завдання для «акторів».** Розподіліть ролі та зіграйте п'єсу.

- Прочитайте прислів'я. Поясніть, як ви розумієте їхній зміст.

Народні самоцвіти

Без Батьківщини немає людини.
Людина без Вітчизни — як соловей без пісні.
Грудка рідної землі дорожча за золото.

Мова кожного народу неповторна і своя

9 листопада — День української писемності та мови

Найбільше багатство українського народу — мова. Вона дуже співуча, лагідна й мелодійна. Народ створював її віками. Її багатство та краса, витонченість і мелодійність визнані світом. Щороку в Україні 9 листопада відзначають День української писемності та мови. У цей день за традицією в школах проводять свято мови та Всеукраїнський радіодиктант для всіх охочих. Вивчаючи українську мову, можна дізнатися про неї багато цікавого.

✧ Цікавинки зі скриньки! ✧ ✧ ✧ ✧ ✧

- ✧ На мовному конкурсі, який відбувся в Парижі в 1934 р., українську мову визнано третьою найбільш красивою мовою світу (після французької та перської).
- ✧ Сучасна українська мова має майже 256 тис. слів.
- ✧ В українській мові найбільше слів на літеру **П**.
- ✧ Найменш уживаною українською літерою є **Ф**.
- Установіть відповідність між частинами прислів'їв.

Хто мови своєї цурається,
Рідна мова — не полова:
Красне слово —
Слово до слова —

її за вітром не розвієш.
золотий ключ.
складається мова.
хай сам себе стидається.

Прочитайте виразно вірш.

Самотній сад

Сипле, стелить сад самотній
Сірий смуток, срібний сніг.
Сумно стогне сонний струмінь,
Серце слуха скорбний сміх.

Серед саду страх сіріє.
Сад солодкий спокій снить.
Сонно сиплються сніжинки.
Струмись стомлено сичить.
Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад,
Срібно стеляться сніжинки —
Спить самотній сад.

П. Столярчук

1. Коли відбуваються події, описані у вірші?

2. Яку картину можна уявити, читаючи текст? Чи відчули ви свист вітру? Повтор якого звука створює такий ефект? Який настрій у вас з'являється під час читання поезії?

3. Значення яких слів у вірші ви хочете з'ясувати? Скористайтеся для цього тлумачним словником.

4. Назвіть 15 букву українського алфавіту. Запишіть якомога більше слів, які починаються нею.

5. Складіть речення, у якому всі слова будуть починатися з однієї букви. Прочитайте.

- Пригадайте, що таке *скоромовка*.

Скоромовка — це вислів, складений із важких для швидкої вимови слів.

Прочитайте скоромовки, спочатку чітко вимовляючи звуки, а потім пришвидшуйте темп. Назвіть звук, який повторюється в кожній скоромовці.

Лежень

Жоржик — лежень, лежебока,
З лежебокою морока.
Женя каже: — Не лежи,
Жито жати поможи. —
Лежень каже: — Може, жалко,
Жалко, Женечко, лежанки?
Що ж, як будете ви жати,
Зможу в житі я лежати!

Горішина

В горішнику	Оришка
Горішина,	Й Тимішко
Горішками	Струшують
Обвішана.	Горішки.

Г. Бойко

1. Потренуйтеся швидко читати скоромовки.
2. З'ясуйте значення незрозумілих слів, використовуючи словник.
3. Вивчіть одну скоромовку напам'ять.

Прочитайте вірші-безконечники.

Безконечна байка

Послухайте, люди,
довга байка буде!
Був собі раз горобець,
бабі збив новий горнець.
Прилетіла горобчиха,
питається баби стиха:
— А то хто збив вам горнець?
Баба каже: — Горобець!

Підіб'ю йому крильця!
Чи казати знов з кінця?
Як казати, то казати:
був собі раз горобець...

В. Лучук

На березі береза

На березі береза,
А на березі — шпак.
Сидить він і над плесом
Насвистує отак:
— На березі береза,
А на березі — шпак.

Сидить він і над плесом
Насвистує отак:
— На березі береза,
А на березі шпак...
І так далі.

А. Качан

Горнѐць — горщик.

Плѐсо — широка та глибока ділянка річки з повільною течією.

1. Про кого йдеться у віршах-безконечниках?
2. Як можна продовжити кожний вірш?
3. Знайдіть споріднені слова в першому вірші.
4. Де відбуваються події, описані в другому вірші?

5. Прочитайте другий вірш, правильно наголошуючи слова. Які рядки будуть продовженням вірша?

6. Що ж таке *вірш-безконечник*? Обґрунтуйте свою думку.

7. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті та послухайте, як співає шпак. Чи подобається вам його спів?

Я відгукуюся, думаю, дію...

Розшифруйте анаграму. Що ви уявляєте, коли промовляєте це слово? Розкажіть.

НАРАУКІ

Назвіть твори з розділу, у яких розповідається про українську мову, державні символи та природу України.

Вікторина «До якого твору належить світлина?»

Назвіть твори з розділу, які відповідають настрою: Напишіть есе на тему «За що я люблю Україну?».

Уявіть, що до школи приїдуть діти з іншої країни. Вони хочуть дізнатися якомога більше інформації про нашу державу. Створіть плакат, щоб розказати їм про народні символи України. Презентуйте його в класі.

Висловте свою думку. Продовжте речення.

Найбільше мені сподобався твір ... .

Мене здивувало ... .

Мене порадувало ... .

Сумно, що ... .

Казка в гості завітала

І дорослі, і діти люблять читати та слухати казки. Адже казка навчає радіти й сумувати, уявляти та мріяти. У казках розповідається про фантастичні пригоди, незвичайних істот і магичні перетворення. Тварини або неживі предмети в казках можуть набувати людських рис, з ними відбуваються цікаві історії. У казках дуже часто триває боротьба між добром і злом, правдою і кривдою. Добрі казкові герої завжди перемагають. Казки вчать нас бути працьовитими, добрими, щедрими та щирими.

За змістом розрізняють *казки про тварин, чарівні та побутові*. Залежно від того, хто написав казку, вони бувають *народні та літературні (авторські)*. У цьому розділі ви прочитаєте народні й авторські казки, написані українськими письменниками та письменницями.

- Пригадайте, що таке *казка*.

Казка — це невеликий прозовий твір з вигаданим, іноді фантастичним змістом.

Прочитайте виразно вірш.

Казка

Казка — вигадка, всяк знає,
Але казка — дивина.
В ній усе не так буває,
І потрібна нам вона!
Нас вона навчає жити
І поради нам дає.
Все в ній вміє говорити,
І у казці правда є.

До роботи нас привчає
І гостинності нас вчить.
Той, хто казочки читає,
Потім буде добре жись,
Бо умітиме радіти
І сміятись в добрий час,
Вмітиме добро творити.
Казка мудрим робить нас.

Н. Красоткіна

1. Про що ви дізналися з вірша?
2. Чого навчає нас казка? Знайдіть і прочитайте.
3. Визначте основну думку вірша.

Прочитайте казку «ланцюжком».

Добро і зло

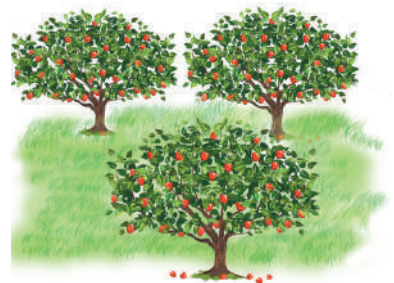
У цьому світі зло весь час хоче нашкодити добру, проте добро не піддається. Між ними постійно триває боротьба. І кожна людина мусить вибрати, кого підтримувати.

Був собі чоловік. І хотів він робити людям тільки добро, бо ще змалку його мама вчила: «Обминай, сину, зло, а дружи з добром!» Запам'ятав чоловік мамину науку, засяяло добро в його серці ясною зірочкою.

І надумав він посадити яблуневий сад — хай радує людське око, пригощає всіх смачними яблуками.

Ростуть молоді дерева, набираються сили, ось уже й зібрали перший урожай!

Проте зло не спить, підстерігає. Узяло й наслало на сад посуху та шкідників. Хоч як чоловік рятував свій сад, але дерева пропали. Він посумував і вирішив викопати біля дороги криницю, щоб кожний перехожий міг з неї напиться свіжої води. Дзвонить криниця відеречком, люди п'ють цілющу воду та дякують йому.

А зло придумало нову шкоду — замулило джерела, і через якийсь час криниця висохла. Чистив її чоловік, старався, та все даремно. Радіє зло, що перемогло. Проте чоловік не піддається. Вибрав місце на горі й збудував красивий дім, щоб добрих людей у гості запрошувати, ранкам і веснам радіти. Проте зло придумало нову шкоду: насла-
ло на той дім пожежу.

Шкода було чоловікові свого дому! Заплакав він на його згарищі, засумував, але не піддався. Почав писати книжки для дітей — веселі, світлі й добрі. Нехай читають малята та допомагають добру, роблять добрі справи.

Але зло не вгамовується, створює нові перешкоди. Проте чоловік теж упертий, не піддається: зірочка в його серці забликала тривожно — і ще ясніше засяяла. Навчився він на сопілці грати, та так гарно, що не тільки люди, а й пташки заслуховувалися, почувши ту гру.

А гидке зло вже знову наступає — хвороби посилає, силу чоловікову забирає. Утомився він з ним боротись і подумав: «Напевно, мама помилилася, неправду сказала. Ненадійна дружба з добром, слабке воно якесь». І зірочка в його серці забликала тривожно — ось-ось погасне. А зло вже й на порозі стоїть та єхидно говорить:

— Якби ти дружив зі мною, то все було б інакше. А то носишся зі своєю зірочкою...

Чоловік зовсім розгубився, захворів, тяжко стало йому на душі. Та одного дня прийшли до нього діти й принесли книжки, які він написав. А тоді ще й заграли на сопілці! Повеселів чоловік. А діти розповіли, що його сад знову родить: добрі люди викорчували старі дерева й насадили молодих. І криниця, яку він колись викопав біля дороги, знову дає цілющу воду — з-під намулу раптом пробилися джерела, покликали до себе людей.

Дуже зрадив чоловік і подумав, що його мама сказала правду, бо добро рано чи пізно, але все одно перемагає. І радісно стало йому на серці, а зірочка в ньому заблискотіла, заграла всіма барвами й освітила весь світ (За Н. Поклад).

- Правильно наголошуйте подані слова.

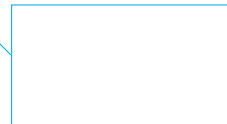
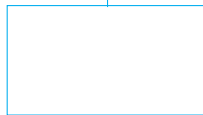
Заму́лило, на зга́рищі, ви́корчували.

1. Визначте тему твору.
2. Назвіть дійових осіб казки.
3. Хто навчив чоловіка робити добро?
4. Перелічіть добрі справи, які робив чоловік.
5. Чому він засумнівався, що дружба з добром ненадійна?
6. Коли чоловік зрозумів, що добро перемагає зло? Доведіть словами з тексту.

7. Розгляньте схему. Знайдіть і прочитайте в казці про добрі справи чоловіка, які не відтворені на малюнках.

8. Чого навчає ця казка?

9. Візьміть участь у проекті «Бюро добрих справ». У класі розмістіть плакат з написом «Наші добрі справи». На плакаті наклейте конверти з іменами однокласників та однокласниць. Протягом тижня добрі справи, які ви зробите, зафіксуйте на аркуші паперу та покладіть у конверт. Наприкінці тижня підбийте підсумки.

- Чи робите ви добрі справи?
- Чи очікуєте, що зроблене повернеться вам добром?
- Які добрі справи вам сподобалося робити найбільше?
- Чи горить у вашому серці зірочка, як у головного героя?
- Що потрібно робити, щоб вона не погасла?

Прочитайте болгарську народну казку, відновивши правильну послідовність подій.

Гостинні мурашки

— Любі мурашки, відчиніть мені! Я змерзла, помираю з голоду, — просилася та стукала вона у двері.

Пожаліли мурашки Лисицю, пустили в хатку, нагодували. Тільки-но та обігрілась і наїлася, як у двері знову постукали.

— Хто там? Хто прийшов цього морозного дня? — запитала стара мурашка.

— Бабусю-мурашко, це я, Цвіркун! Пусти мене погрітись, я дуже змерз. Тільки нагріюся, повеселю вас піснями та й піду собі.

Настала дуже холодна зима. Усі звірі поховалися у своїх норах, їжі не було: скрізь панували сніг, мороз і голод. Тільки мурашкам було добре: їхня хатка тепла й повна харчів. Одного дня Лисиця вилізла зі своєї нори й пішла до мурашок.

Ось чому мурашки кривоногі: тієї зими Лисиця пошкодила їм лапки, коли приходила до них просити порятунку.

Пустили мурашки Цвіркуна. Він витягнув сопілку та й заграв. А Лисиця почала танцювати. Підстрибує та товчеться по малій мурашиній хатинці, тупцює по мурашках, бо немає їм де сховатися. Танцювала-танцювала Лисиця, тупцювала по мурашках, які її прихистили й нагодували, доки всі лапки їм не пошкодила. А далі стомилася та й пішла собі. Ледве доповзли мурашки до дверей, міцно їх зачинили й ніяких гостей більше вже не пускали.

1. Визначте жанрові ознаки казки.
2. Яка тема казки?
3. Назвіть головних персонажів казки. Які з них є позитивними, а які — негативними?
4. Як відповіла Лисиця на гостинність мурашок? Чому вони так постраждали?

5. Розгляньте малюнок (с. 61). Чи відповідає він змісту казки? Який цікавий епізод казки ви б проілюстрували?
6. Придумайте своє закінчення казки.
7. Вивчіть одне з поданих прислів'їв напам'ять.

Народні самоцвіти

Чим хата багата, тим і гостям рада.

У гості ходити, треба й до себе водити.

У гостях добре, а вдома краще.

Свято йде, за собою гостей веде.

Прочитайте казку частинами.

Коли пінгвіни були ще зеленими

Цілий день допомагаючи татові, Пін дуже втомився. Тато пірнав з великої крижини, полював на рибу й складав її на купу, а Пін стежив, щоб вона не сповзала назад у воду. Він був задоволений: час від часу тато ловив Пінові маленьких смачних рибок, рачків і молюсків. Увечері, чимчикуючи за татом додому, він думав про те, що можна було б уже й повечеряти.

Їхня крижана домівка виблискувала під променями холодного антарктичного сонця всіма кольорами райдуги, немов оздоблена коштовним камінням. Скільки сягало око, можна було побачити в Білій долині такі ж маленькі одноповерхові будиночки з льоду поміж Засніжених гір. Лише Кришталевий імператорський палац у центрі Пінгвінячого містечка вирізнявся крижаними шпилями та вежами.

Будиночок, у якому мешкала Пінова родина, знаходився на початку двох вулиць — Довгої, що вела до моря, і Короткої, що виходила на Широкий бульвар Пінгвінячого містечка. У круглому віконці свого будиночка Пін ще здалеку побачив маму, яка поралася на кухні, і помахав їй крильцем-ластою.

Мама готувала чай. На дно чималого камінця із заглибиною посередині вона поклала запашний мох, а зверху підвісила гарну крижану бурульку. Своїм теплим подихом мама дмухала на цю бурульку — і чиста прозора вода потроху стікала на мох. На жаль, про цукор в Антарктиді ніхто й не чув, тому цей моховий чай був не солодкий.

Тато приніс додому чимало риби. Повечеряли добре, ще й частину віддали сусідові, старому пінгвіну, на ймення Сивань. Пінова бабуся Півінга розповідала, що Сивань замолоду був дуже вправним рибалкою, а тепер от шкутильгає та й бачить погано. Бабуся Півінга теж недобачала, до того ж у неї мерзли лапи, так що вона сиділа вдома й плела зі старого пір'я собі та Пінові теплі шкарпетки. Пін не дуже їх любив, бо зазвичай бігав босим і казав, що йому й так тепло.

Узагалі Антарктида для пінгвінів — то найсправжнісінький курорт. Сніг — як тепленький пісочок, крижана вода здається їм ледь-ледь прохолодною, а морозяний вітер лише приємно лоскоче пір'я. Та пінгвінові бабусі, так само, мабуть, як і всі інші бабусі на світі, хвилюються за своїх онучат, аби ті не захворіли, тому й намагаються вдягти їм шкарпетки або намотати на шию теплий шарф.

★ *Цікавинки зі скриньки!* ★

- ★ **Антарктида** — це материк, найхолодніша місцевість на Землі. Тут протягом року не тане сніг. Літо настає в січні, а зима — у липні.
- ★ На узбережжі морів та океанів живуть пінгвіни. Це — птахи, але літати вони не вміють, зате дуже добре плавають. Пінгвіни турботливо ставляться до своїх пташенят. У них навіть є «дитячі садки». Поки одні добувають їжу, інші доглядають малят.

Прочитайте продовження казки. Як ви думаєте, що станеться з Піном?

Після вечері малий Пін швиденько обтер дзьоб і кінчики крилець свіжим снігом, а потім зручно вмовстився на білому бабусиному животі й нетерпляче сіпнув за крило:

— Бабусю, розкажи казку!

— Про що ж тобі розповісти? — запитала бабуся Півінга, розплющуючи очі й погладжуючи свого внука по маленькій біло-чорній голівці. Вона задумливо подивилася крізь шибку з тонкого льоду на віхолу, що саме розгулялася надворі. — Хіба що про страшну Крижану Рибу... Чи, може, про альбатроса, який залетів так далеко, що не знайшов дорогу назад?

— Про альбатроса ти розповідала минулого разу.

Бабуся Півінга знала безліч цікавих історій, які він дуже любив слухати. Інколи Пін слухав одну й ту саму казку по кілька разів, але сьогодні хотів почути щось нове.

— А от скажи, бабусю, чи правда, що пінгвіни колись теж уміли літати?

Півінга уважно подивилася на внука, гойднулася в кріслі й мовила:

— Ну, якщо ти вже знаєш навіть про таке, тоді слухай... Це було давно. У ті часи ми, пінгвіни, мешкали дуже дале-

ко звідси. Там жили дивні істоти, серед яких чи не найдивнішими є люди. У ті часи ми дружили з ними. Та й люди нас поважали.

Маленький Пін, широко розплющивши очі, уважно слухав. Йому було так цікаво, що він, немов чекаючи на якусь надзвичайно смачну рибку, навіть роззявив свого маленького дзьобика та, не кліпаючи, дивився на бабусю.

— Отож, — повела розмову вона далі, — коли в слонів носи ще були короткими, люди знали мову звірів і птахів, а груші росли на березі, липі й тополі, у ті часи пінгвіни були ще не такими товстими та поважними, мали великі крила, а пір'я росло в них по всьому тілі й навіть на голові — довге та зелене. Отак стане зелений пінгвін серед високої трави — і його зовсім не видно (За С. Товстенком).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Антарктичного, найсправжнісінький, розплющуючи.

1. Назвіть головного героя твору. Опишіть, яким ви його уявляєте.
2. Знайдіть і прочитайте в казці опис Пінгвінячого містечка.
3. Назвіть членів родини Піна. Якими справами був зайнятий кожний із них? Знайдіть і прочитайте речення, які свідчать про турботу одне про одного в сім'ї Піна.

4. Подумайте, чому маленького Піна так зацікавила бабусина казка.

5. Придумайте продовження казки. Розкажіть у класі.

6. Яку пізнавальну інформацію ви дізналися з тексту? Що є справжнім, а що вигаданим?

7. Як заварювала чай мама Піна? Чи було для вас це незвичайним? А чи є у вас традиція сімейного чаювання?

8. Продовжте речення.

Ця казка цікава, тому що ... .

Ця казка повчальна, тому що ... .

Ця казка весела, тому що ... .

9. Створіть малюнок родини пінгвінів у графічному редакторі. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті цікаву інформацію про пінгвінів. Розкажіть однокласникам та однокласницям.

Прочитайте виразно віршовану казку.

Веревливі жабки

Очеретяна хатина
біля річечки була,
і жила у ній родина
не велика, не мала:
жабка-дід і жабка-бабка,
мама-жабка, тато-жабка
і веселе маленя —
жабенятко-жабеня.
Так би жити й поживати,
та чомусь одного дня
почала вередувати
дружна жаб'яча сім'я.
— Тут вода занадто чиста!
— Комарі якісь дрібні!

— На лататті ніде й сісти! —
буркотіли цілі дні
жабка-дід і жабка-бабка,
мама-жабка, тато-жабка
і веселе маленя —
жабенятко-жабеня.
Десь вони почули мову
про якийсь недальній край:
там калюжа є чудова,
а навколо — справжній рай!
Що ж тут думати-гадати?!
Швидко все забрали з хати,
в хуру коника впрягли,
хто що може потягли.

Йдуть і йдуть...
Стомились дуже,
та скінчилась довга путь:
ось нарешті й та калюжа!
Оселилися й живуть:
жабка-дід і жабка-бабка,
мама-жабка, тато-жабка
і веселе маленя —
жабенятко-жабеня.
Ще до осені далеко,
час минає спроквола.
Тільки враз жажлива спека
дошкуляти почала.
Стала сохнути калюжа,
менша й меншає щодня...
Гірко плачеться і тужить
бідна жаб'яча сім'я:
жабка-дід і жабка-бабка,
мама-жабка, тато-жабка
і веселе маленя —
жабенятко-жабеня.
— Ой, рятуйте!
Ми загинем!
Що робити без води?

Й надала ж лиха година
переїхати сюди!
Геть звідсіль!.. —
І в тую ж нічку,
тільки спека уляглась,
швидше знов на рідну річку
вся сімейка потяглась:
жабка-дід і жабка-бабка,
мама-жабка, тато-жабка
і веселе маленя —
жабенятко-жабеня.
Цілу ніч ішли невпинно
і на ранок прибрели
в очеретяну хатину,
де колись вони жили.
Ранок весело іскриться,
і комарики гудуть,
і тепер нікуди звідси
мандрувати вже не йдуть
жабка-дід і жабка-бабка,
мама-жабка, тато-жабка
і веселе маленя —
жабенятко-жабеня.

Н. Забіла

- Правильно наголошуйте подані слова.

Очерет'яний, спрокво́ла.

1. Скільки осіб у жаб'ячій родині? Назвіть їх.
2. Чому авторка вірша назвала їх *вередливими*?
3. Поясніть значення слів *хура, латаття, буркотіли*. Скористайтеся словником.
4. Визначте настрій вірша.
5. Який звук часто повторюється в казці? Прочитайте слова із цим звуком.
6. Прочитайте у швидкому темпі ту частину казки, яка кілька разів повторювалася.

7. *Завдання для «акторів»*. Інсценізуйте казку.
8. Прочитайте прислів'я. Як ви його розумієте? Чи відповідає воно змісту казки?

Кожна жаба своє болото хвалить.

Прочитайте заголовок до казки. Хто або що можуть бути героями казки з такою назвою? Перевірте свої припущення.

Музична історія

Під самісінькою стелею, у кришталевому намисті люстр завмирали останні звуки музики.

— Це було прекрасно! — казали люди, залишаючи зал. В очах у багатьох з них блищали сльози.

Невдовзі всі розійшлися. Пішли й музиканти. Вони дбайливо поклали інструменти у футляри й залишили на сцені. Наступного дня мав бути концерт у цьому ж залі.

Усюди погасло світло. Тільки цікавий місяць зазірав у вікно... І раптом відкрилася кришка футляра й висунулася довга мордочка франтуватого Кларнета.

— Ось ми й самі! Тра-ля-ля! — проспівав він і сів на край футляра. Блискучі кнопки на його чорному налакованому костюмі засяяли в місячному промінні, мов самоцвіти. І відразу ж відкрилися кришки інших футлярів — великих, середніх і зовсім маленьких.

— Ох, і довелося ж сьогодні попрацювати, — сказав відсапуючись Барабан. — Я зі шкіри пнувся, зате мене найкраще було чути. Ви помітили, як мені аплодували?

— Ні, — пискнула Флейта, — найбільше аплодували мені!

— Ну, знаєте, — обурено пробасив Гелікон, що згорнувся в колесо, — це несправедливо-о-о! Адже найголовнішу арію виконував я!

— Ха-ха-ха! Ви тільки послухайте, що вони кажуть, — застрибав на футлярі Кларнет, — ви тільки послухайте!

— Облиште сваритися, це нерозумно, — кокетливо вигнувши довгу шию, проспівала Перша Скрипка. — Усі прийшли заради мене. Адже в афіші написано тільки моє ім'я!

У суперечку вступили Сурми, Мідні Тарілки, Валторни. Тільки старий Контрабас тихенько зітхнув. Він прожив на світі не один десяток років і знав, чим закінчуються такі суперечки. Фагот спробував помирити інструменти:

— І чого ви галасуєте? Хіба річ у тому, хто найголовніший?

Але на його добродушне бурчання ніхто навіть не звернув уваги. Інструменти лементували, аж поки не похрипли. І кожний із них вирішив, що на наступному концерті доведе, хто в оркестрі — найголовніший.

Увечері гарно вбрані люди прийшли в осяяний вогнями зал. Пролунав третій дзвоник. На сцену вийшов

артист і назвав твір відомого композитора. Люди завмерли чекаючи... Диригент дав знак Скрипкам. От зараз вони почнуть мелодію, яка вже понад сто років хвилює людські серця. Але що це?

Замість чарівних звуків Скрипок раптом зовсім недоречно заляскали Мідні Тарілки, одразу збивши з ритму оркестр. Диригент обурено постукав паличкою. Та це не допомогло. Що тут почало коїтися!

Скрипки верещали, як поросята. Барабан так гатив себе в бік, що аж **шкіра луснула**. Побачивши це, Кларнет почав голосно реготати. І тут на всю силу заревла товста велика Труба! Музиканти з острахом дивилися на свої інструменти, які більше їх не слухалися!

Кожний інструмент грав своє, намагаючись заглушити інших. Вони не помічали, що люди, охоплені жахом, закривали вуха й вибігали із залу. Останніми втекли музиканти. Тільки коли зал спорожнів, інструменти схаменулися. Вони відразу замовкли та сховалися від сорому у футляри. У тиші лунко прозвучав лагідно-буркотливий голос Фагота:

— Ну, то хто ж найголовніший? Казав я вам, що важливо зовсім не це!

Та йому ніхто не відповідав. Бо що ж відповідати? Тільки старий Контрабас гірко зітхнув (*За Ю. Ярмишем*).

Арія — музичний твір для одного голосу.

Валторна — мідний музичний інструмент, подібний до закрученої спіралі.

Гелікón — музичний інструмент, широка мідна труба.

Фагót — дерев'яний духовий музичний інструмент.

Франтуватий — той, який полюбляє модно й нарядно одягатися.

1. Де трапилася музична історія?
2. Опис якого інструмента є в тексті? Прочитайте.
3. Чому посварилися музичні інструменти?
4. Що стало результатом їхньої сварки?
5. Як ви розумієте виділені слова? Поясніть.

6. Як ви думаєте, хто з музичних інструментів був найголовніший? Який висновок можна зробити, прочитавши казку? Чи можна перенести казкову ситуацію в шкільне життя? На вашу думку, колектив — це єдине ціле чи кожен із вас «грає свою скрипку»? Поясніть.
7. Розгляньте малюнки.

- Визначте музичні інструменти, згадані в казці. Які «зайві»? Прочитайте в тексті, хто з них мав великий життєвий досвід і знав, чим закінчуються суперечки. Хто намагався помирити героїв казки?

8. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті музичний твір у виконанні симфонічного оркестру. Послухайте його. Яке у вас враження від почутої музики?

Іван Франко народився в селі Нагуєвичах в Галичині в сім'ї коваля. Хлопчик ріс допитливою дитиною, у нього виникало безліч запитань, з якими звертався до дорослих. Він залюбки допомагав батькам по господарству, любив і розумів природу. Мати Івася гарно співала. З її голосу хлопчик запам'ятав багато народних пісень. Навчання в школі розпочав у шість років. Учився добре, оскільки від природи був здібним і мав надзвичайну пам'ять.

Для дітей написав чимало казок та оповідань. Одна з його найвідоміших збірок казок — «Коли ще звірі говорили».

Поясніть, як ви розумієте заголовок. Прочитайте казку частинами.

Три міхи хитрощів

Було це восени. Біжить Лисичка польовою дорогою і зустрічає Їжака.

— Добрий день, Їжаче-Небораче! — крикнула Лисичка.

— Здорова була, Лисичко-Сестричко! — відповів Їжак.

— Знаєш що, Їжаче, ходімо зі мною!

— Куди ж ти зібралася?

— Та йду до саду їсти винограду.

— А не кислий він, Лисичко?

— Та де там кислий! Розповідала Сорока-Білобока, що чула від Куниці, молодої дівиці, що та бачила, як господар куштував і хвалив, що солодкий, пора збирати. Ходімо наймося, ще й дітям по грону принесемо.

— Ні, Лисичко, — каже Їжак, — не піду я з тобою, боюся. Той господар хитрий, пасток понаставляв, ще спіймає.

— Не бійся, Їжаче-Небораче! — сміючись, каже Лисичка. — У мене є три міхи хитрощів, то я тебе з пастки виволью.

— Ну, коли так, то домовилися!

Пішли вони вдвох, залізли до саду, наїлися винограду й уже хотіли назад повертатися, аж тут — смик! Лисичка ступила необережно та й потрапила в пастку. Смикнула раз, смикнула другий раз — куди там! Не пускає пастка, тримає ногу.

— Ой Їжаче-Братику! — кричить Лисичка. — Рятуй!

— Як же я тебе, Лисичко, порятую? — мовив Їжак. — Добувай свої три міхи хитрощів і рятуй себе сама.

— Та де там мої міхи? — лементує Лисичка й аж тремтить зі страху. — Бачиш, скакала через річку — і всі три міхи впали у воду. Їжаче-братику, подумай, може, у тебе якась хитрість є.

— У мене є одна, — відповів Їжак, — та не знаю, чи буде тобі до смаку. Лягай на тому місці, де потрапила в пастку, і лежи, лапки відкинь і прикинься неживою. Господар побачить і подумає, що ти мертва, та й викине за пліт.

Послухала Лисиця Їжачої ради, притаїлася, лежить, немов давно загинула. Прийшов господар, побачив її та аж носа затулив.

— От шкода! — промовив він. — Не був кілька днів біля пастки, а тут, бач, яка гарна Лисиця піймалася та вже й гнити почала. Що тепер з нею робити? Викинути за пліт, та й кінець.

І він відчепив Лисицю з пастки, узяв обережно за хвіст і шпурнув за пліт у кропиву. А Лисиці тільки того й треба було. Як дасть ногам ходу, як чкурне, лиш у бур'янах зашелестіло.

Я. Кернер-Вернер. Ілюстрація до казки І. Франка «Три міхи хитрощів». 2015 р.

- Що, на вашу думку, сталося далі?

Минуло два дні, біжить знову Лисичка польовою дорогою та зустрічає Їжака.

— Добрий день, Їжаче-Небораче!

— Здорова була, Лисичко-Сестричко, — відповідає Їжак.

— Ходімо зі мною до саду їсти винограду.

— А не страшно, Лисичко, після позавчорашнього?

— Е, що там! У мене є три міхи хитрощів, якимось виплутаюся.

Пішли вони вдвох, залізли до саду, наїлися винограду й уже хотіли назад вертатися, аж тут — смик! Їжак-Неборак якимось недодивився та й потрапив у пастку.

— Лисичко-Сестричко! — закричав бідолаха. — Спіймали мене! Ану, добувай свої три міхи хитрощів і визволяй із пастки.

— Ой Їжаче, — мовила Лисичка. — Пропали всі мої хитрощі. Скакала через річку — і всі три міхи булькнули у воду.

— Видно, така моя доля, що тут мені вмирати. Прощавай, Лисичко-Сестричко! Пробач мені за все, чим я тебе образив!

— Прощаю тобі, Їжаче, — мовила Лисичка, витираючи сльози з очей, — прощаю тобі від усього серця.

— А йди, Лисичко-Сестричко, обіймемося ще раз на прощання. Поцілуй мене! — попросив Їжак. — Адже ми вік звікували, як брат із сестрою.

Нахилилася Лисичка до Їжака, щоб його поцілувати, а він — тільки клац! Ухопив її зубами за язик і тримає.

Лисиця крутилася, вертілася, славучала й плакала, а Їжак тримав її за язик, поки не прийшов господар. Побачивши, що Їжак потрапив у пастку та тримає Лисицю за язик, він розсміявся, забрав Лисицю, а Їжака відпустив на волю (За І. Франком).

Mix — те саме, що й мішок.

1. Коротко розкажіть про життя відомого українського письменника І. Франка. Які його твори ви вже знаєте?
2. Назвіть героїв казки.
3. Куди Лисиця покликала Їжака?
4. Що пообіцяла йому?
5. У яку біду потрапила Лисиця? Хто її врятував?
6. Чому вона не використала трьох міхів хитрощів? Як Лисиця це пояснила? Доведіть словами з тексту.
7. Чи біда навчила її? Поясніть свою відповідь.
8. Чому Лисиця не змогла допомогти Їжаку?
9. Чим закінчилася казка?
10. Розгляньте ілюстрацію (с. 73). Як зображена Лисиця? Чи такою постала вона у вашій уяві? Чи вдало художниця використала елементи українського одягу? А як ви б намалювали героїв казки? Розкажіть.

11. *Завдання для «акторів»*. Прочитайте казку в особах.

12. Доведіть, що прочитаний твір є казкою.

13. Перекажіть казку від імені Лисиці (*завдання для дівчат*) і від імені Їжака (*завдання для хлопців*).

14. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті й подивіться мультфільм «Три міхи хитрощів». Що вам більше сподобалося — казка чи мультфільм?

Прочитайте казку частинами.

Соловейко з одним крилом

Ця історія трапилася колись у Великому лісі. Ніхто не знає, як давно чи недавно це було. Якось однієї весни одружилася пара соловейків і звила на старому дубі за тишне гніздо, відклала яйце та стала чекати на свого первістка.

— Люба, ми будемо найщасливішими батьками в усьому Великому лісі. Мені так кортить нарешті побачити наше пташатко та заспівати разом з ним! — сказав Соловейко.

Нарешті одного дня з яйця почулося «тук-тук», а потім «трісь-трісь»...

— Швидше, любий, — загукала Солов'їха до Соловейка, боячись, що він пропустить таку важливу для них мить. І обоє схилилися над гніздом в очікуванні.

За хвилину шкаралупка тріснула й з неї визирнув потішний та милий жовтодзьобик. Від зворушення соловейки-батьки **втратили дар мови**: миле пташатко було гарне. Ураз батьки сахнулися: малятко мало лише одне крило! Засмучені посідали вони на край гніздечка, думаючи про долю своєї дитини.

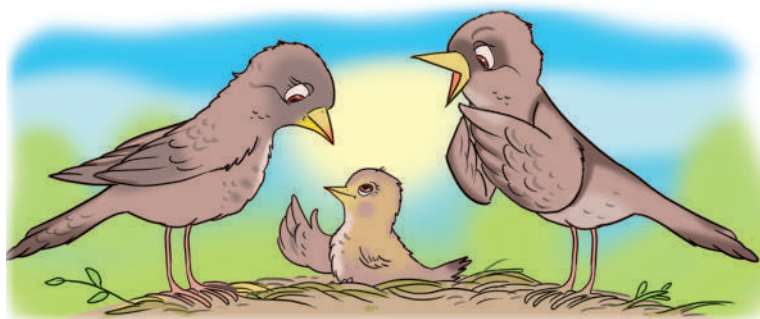
— Як же він полетить у вирій? — розпачливо заломила крила Солов'їха-мати.

— Як добуватиме собі їжу, коли не зможе літати? — бідкався Соловейко-тато.

Минали дні. Настало тепле літо. У всіх птахів попідростали пташенята, тільки їхній син не хотів рости. Соловейки-батьки всі крила збили, літаючи та добуваючи щонайліпші солов'їні смаколики, аби він зміцнів і підріс — дарма: пташа погано росло й було дуже кволим. Коли надходив вечір, потомлені пташки примощувалися в гніздечку біля малого та, боячись щось сказати, так і засинали, забувши навіть про колискову.

— Щось не чути вже наших соловейків, — казали хлопці, гуляючи з дівчатами ввечері за селом.

— Не чути, — відповідали дівчата та заводили сумну пісню, а потім замовкали, бо чомусь не хотілося співати.

1. Назвіть героїв твору.
2. Де відбуваються події, описані в казці?
3. Доведіть словами з тексту, що сім'я соловейків була дуже дружною та люблячою.
4. Чому засумували батьки? Прочитайте про це в тексті.
5. Яким росло пташеня?

6. Чому дівчата співали сумні пісні? Що впливало на їхній настрій? Знайдіть і прочитайте.

Прочитайте продовження казки. Як, на вашу думку, будуть розвиватися події в солов'їній сім'ї?

Так невесело минали літні дні. Чужі пташенята вже **вбилися в пір'я** та вчилися літати. Небо кликало й нашого Солов'ятка. Воно бачило, як птахи злітали й затримувалися в повітрі. Це було дуже гарно, і йому захотілося спробувати. А тут ще й Сорока **піддала охоти**:

— Чого сидиш, нездаро, чи тобі крила зрослися, он уже всі молоді **небо міряють**, а ти тут киснеш. І Солов'ятко вирішило діяти. Підстрибнуло й розгорнуло крила... і ледь не впало з гнізда, бо ліве крило чомусь не розпрямлялося і тягнуло донизу... Солов'ятко ледве втрималося, а потім ще раз зробило одну спробу й зрозуміло, що в нього немає крила... Він — однокрилець! Ніколи не зможе покинути свого гнізда! Ось тому батьки й не вчили його літати! Сумно й безнадійно глянув він цього разу на небо...

Швидко наближався час великого зібрання, на яке пташині пари приводили своє пернате потомство, щоб познакомити зі зграєю, з котрою мали рушати в далекий вирій.

Подумавши, подружжя вирішило, що на зібрання полетить один Соловейко-тато й розповість про їхнього сина. Він повернувся сумний-пресумний та довго мовчав, не наважу-

ючись сказати найгірше. Урешті, коли син заснув, Соловейко-тато промовив:

— Велике зібрання вирішило, що то не птах, який не має двох крил. Отже, він не може полетіти зі зграєю. А ще сказали, що це погана прикмета, коли зграя приймає інакшого, ніж усі.

— Але ж ми не покинемо його тут одного на зиму! Він без нас загине! — з боєм вигукнула Солов'їха-мати.

— Ні, не покинемо! — твердо відповів Соловейко-тато і... враз відчув, як із глибини його маленьких грудей проривається до небес пісня... Пісня, про яку вони забули, якої вже, здається, вічність не співали, полилася з пташиних грудей над кущами, до вершини дуба й ген-ген по Великому лісі.

Малому Солов'ятку дуже сподобався той спів. Він почав підспівувати батькам, і тепер їхня спільна пісня лунала щоночі понад лісом, селом, під небесами.

1. Коли Солов'ятко зрозуміло, що не схоже на інших? Чи переживало воно? Прочитайте.
2. Чому Соловейко-тато повернувся з великого зібрання сумний? Що зграя вважала поганою прикметою?
3. Що батьки-солов'ї вирішили на сімейній раді?
4. Що спонукало Соловейка-тата заспівати?

Прочитайте закінчення казки. Чи полетить сім'я соловейків у вирій? Обґрунтуйте свою думку.

— Що за чудо?! — казали звірі та люди, зачаровано слухаючи той спів.

— Солов'ї співають восени, та так гарно, як не співали навесні!

Та пісня була чудом і для самого Солов'ятка, бо з нею його душа могла летіти високо-високо, у небо... І дивина — від того часу він став швидко рости й міцніти. Птах відчував себе невимовно щасливим, бо відкрив щось неймовірне — дар пісні. (...)

Соловейки знали, що не можуть полетіти, бо попереду люта зима, але любили сина так гаряче, що навіть не відчували, як щоразу холоднішими ставали дні та ночі. Вони були готові любити й співати до останньої миті, допоки зима не скує кригою їхню пісню та серця...

А Зима того року настала, як завжди, несподівано. Стара жінка з **крижаним серцем** щороку вкривала все сніжним покровом, даючи відпочити землі й деревам. Тільки цього разу, коли вона зайшла в ліс, ніч приготувала їй несподіванку. Зима почула дивовижний спів. Їй здавалося, що щось починає стукати в її грудях. Вона, мов заворожена, пішла на чарівні звуки. Коли добрела до самотнього дуба, то **вклякла на місці**: у гніздечку витьохкували троє малесеньких сивеньких пташок. Їй вистачило б тільки доторкнутися до них, щоб вони перетворилися на бурульки, але Зима присіла на пеньку, боячись сильніше дихнути, аби не сполохати їхньої пісні. І було в ній щось таке, од чого теплом наповнилося її серце, а на старому зморшкуватому обличчі з'явилась усмішка... Забувши про свої обов'язки, Зима розгубила всі ключі від віхол і морозів — чи, може, вони розтанули — і стала дивитися на цей світ приязніше та лагідніше, ніж досі.

І була того року зима теплою, як ніколи... Увесь час співали солов'ї, і ніхто не замерз від стужі — ні звірі, ні птахи, ні люди... А деякі дерева навіть удруге зацвіли...
(За О. Романчуком).

- Правильно наголошуйте подані слова.

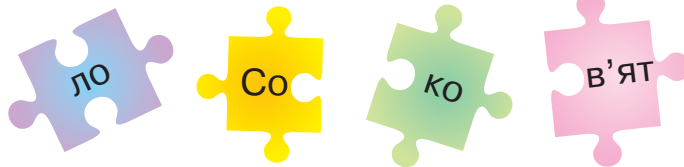
Щонайлі́пші, найщасливі́шими, щорáз.

1. Чому солов'ї не полетіли у вирій?
2. Як вплинув спів тата на подальше життя Солов'ятка? Обґрунтуйте свою думку.
3. Хто допоміг вижити солов'ям? Прочитайте опис Зими. Якою вона була того року? Що зламало кригу в її серці?
4. Визначте слова в тексті, які здивували, сподобалися чи зацікавили вас.

5. Доберіть із тексту спільнокореневі слова до слова *соловейко*.
6. Знайдіть і прочитайте виділені слова. Поясніть, як ви їх розумієте.
7. Зберіть «пазли». Прочитайте ім'я головного героя твору.

8. Створіть малюнковий план і перекажіть за ним казку.
9. Чого навчає ця казка? Який висновок ви зробили, прочитавши її? Чи можуть бути такі випадки в житті людей?

10. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті та послухайте спів солов'я. Чи сподобався він вам?

Вже перший сніг кружляє над землею...

Зима — холодна, красива та весела пора року. Вона вкриває поле та ліс чистим білим снігом, міцно сковує льодом річки й озера, охолоджує повітря сильними морозами. А може й розлютитися! Тоді подує холодний вітер, захурделить метелиця, стане дуже незатишно й непривітно. Сутужно в цей час диким тваринам. Ніде їм сховатися від сильного морозу, важко знайти їжу під глибоким снігом.

Зима заворожує своєю красою. Мільйонами діамантів виграє на деревах і кущах сріблястий іній. Коли сонце опускається за горизонт, тоді сніг стає помаранчевим, потім рожевим, а іній переливається всіма кольорами веселки.

Зима — час свят і веселощів. Узимку люди відзначають багато улюблених свят — День святого Миколая, Новий рік, Різдво, Водохреща. З нетерпінням очікують зиму діти. Вони катаються на санчатах, ковзанах, лижах, грають у сніжки, будують снігові фортеці, ліплять смішних сніговиків. А потім можна почитати цікаві твори українських письменників про зиму.

Прочитайте виразно вірш.

Зимонька-зима

Поза тином, поза хатою
білі сіються сніжки...

**Буде хата волохатою,
буде тин — самі ріжки.**

Бо мете ще й кучугуриться,
білі вихори здійма.

Та ніхто із нас не журиться.
Здрастуй, зимонько-зима!

Наче пісні голосистої,
що злітає над саннями,
ждали ми зими врочистої,
срібнобрової зими.

В. Діденко

- Правильно наголошуйте подані слова.
Кучугу́риться, срібнобро́вої, голоси́стої, жу́риться.

Волохатий — оброслий, покритий густим хутром.
Віхор — рвучкий круговий рух вітру.

1. Прочитайте вірш ще раз, спочатку повільно (до слів *самі ріжки*), а потім пришвидшуйте темп.
2. Де відбуваються події, описані в тексті?
3. Які рядки у вірші вказують, що люди з нетерпінням очікували приходу зими?
4. Поясніть значення виділених рядків.
5. Яке зимове явище описано у вірші? Виберіть із запропонованих.
іній метелиця мороз снігопад
6. Знайдіть і прочитайте речення зі звертанням. Поясніть уживання розділових знаків.

7. Доберіть до поданих прикметників іменники з тексту.
Врочиста — ... ; срібноброва — ...; голосиста — ...;
волохата — ... .

8. Складіть перелік віршованих творів, у яких розповідається про зиму. Вивчіть один вірш напам'ять.

- Як ви думаєте, чому зима може зажуритися? Перевірте свої передбачення.

Прочитайте виразно казку.

Зажурилася бабуся Зима

Якось наприкінці осені, коли день уже став дуже коротким, а ніч — довгою та холодною, надумала бабуся Зима піти до людей та й послухати, що про неї говорять, чи чекають на її прихід. Підійшла вона під віконце до однієї хатини, де жили дідусь із бабусею, і чує:

— Ой, діду, уже й Зимонька не за горами, принесе вона до нас сніги та морози, а так ще тепла хочеться. А може,

Зима забариться і пізніше прийде до нас. Погрілися б ще трішки.

— Правду ти кажеш. Але ж чи забариться вона?!

Сумно стало Зимі від тих слів. Пішла вона ще під інше віконце послухати: може, там на неї чекають. Чує: якась молодиця з матір'ю розмовляє:

— Ой, не треба ще нам холоду та Зими. Ще дах у хаті не залатаний, холодно нам буде. От якби десь вона заблукала або й зовсім до нас не прийшла.

Образилася бабуся Зима. «Чого ж так усі не хочуть мене бачити? Чи я комусь роблю зло? Снігом, немов ковдрою, землю вкриваю, діточкам для санчат дорогу встеляю. Та коли так, то нехай собі без мене живуть і красну Весну ждуть. Я ще й Віхолі, Морозу та Сніговію скажу, щоб не йшли до людей, бо не чекають їх там», — подумала вона.

Так і зробила. От уже й час прийти Зимі, а вона собі спить і нікуди не поспішає. Мороз, Сніговій та Віхола також відпочивають. Навіщо ж іти, коли їх не чекають?!

А людям весело. Уже Зима має прийти, а її немає. Минув отак місяць. Уже й Новий рік не за горами. Але інше почали люди говорити.

— Як же Новий рік без Діда Мороза, Сніговія та Зими зустрічати? Не годиться так. Та й поля давно вже треба вкрити білою ковдрою. Інакше озимина проростати почне, коли й далі таке тепло буде. Пропаде наш урожай, загине все.

- Як ви думаєте, що було далі?

Забідкалися люди. І дахи вже полатали, і нагрілися, і ялинки в хатинах прикрасили, до Нового року готуючись, а Зими нема й нема.

А дітвора **геть духом упала**. Уже й наче зима, а ні тобі на санках чи лижах покататися, ні ковзанки на ставку зробити або снігову бабу зліпити, ні в сніжки погратися. Сумно навкруги, сіро. Та й намислила дітлашня в передново-

річний вечір зібратися гуртом і піти на вигін, за село, щоб Зиму покликати. Так і зробили. Узяли санки, лижі та ковзани та й вийшли на гірку.

— Зимонько-Зимо, бабусю! — почали вони благати. — Пробач, якщо образили тебе! Прийди до нас з Морозом, Сніговієм і Віхолою! Сумно нам без тебе. Ось є санки, ковзани й лижі, а кататися нам ніде.

Першим почув ці благання Мороз. Шкода йому стало малих дітей та ще й у передноворічний вечір. Визирнув він на вигін, та й давай щипати дитячі носи та щічки.

— Ой, дивіться, дивіться! Мороз прийшов, почув нас. Дідусю Морозе, дякуємо тобі за те, що послухав нас. А ще передай бабусі Зимі, Сніговію та Віхолі, що ми дуже чекаємо на них. І земля хоче відпочити під теплою сніговою ковдрою.

На ці слова ще сильніше Мороз **ущипнув дітей за носи**, а вони раді та щасливі побігли по домівках, знаючи, що тепер уже Зима обов'язково прийде.

І справді, усю новорічну ніч працювала бабуся Зима з дідусем і дітьми — Сніговієм і Віхолою. А коли люди вранці прокинулися, **не могли очей відвести** від такої краси. Усе навкруги було вкрито пухкою білою ковдрою, вікна в хатинках старанно розмальовані дивовижними візерунками, які всю ніч малював Мороз, а ставки скуті кригою. На деревах, наче мереживо, лежав блискучий іній. І все це на сонечку виблискувало та вигравало всіма кольорами веселки.

— Дякуємо тобі, Зимонько! Пробач, що не хотіли бачити тебе, — говорили люди.

А діти веселились і гралися білим снігом. Хто на санчатах, хто на лижах чи ковзанах, а хто ліпив снігову бабу або грав у сніжки. Усі були раді, що Зима нарешті прийшла.

Бабуся Зима, дивлячись на ці веселощі, лише усміхалася (За І. Мацко).

- Правильно наголошуйте подані слова.
Забарі́ться, передноворі́чний, заклі́кати.

Забарі́тисся — затриматися, робити що-небудь із запізненням.

Благáти — наполегливо, ласкаво просити.

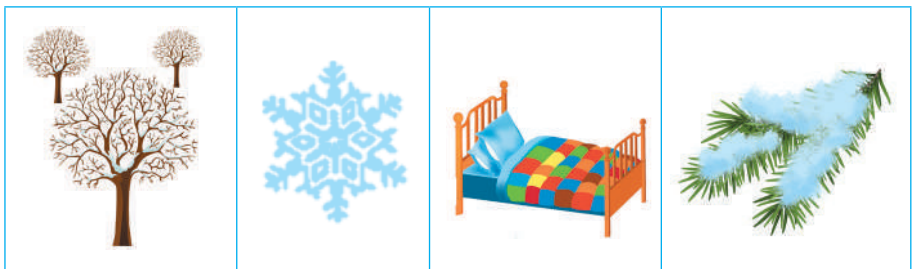

1. Чому образилася бабуся Зима?
2. Чому люди не хотіли, щоб вона приходила?
3. Коли змінили свою думку? Прочитайте.
4. Виберіть із переліку слів ті, які описують характер Зими. Поясніть свій вибір.

турботлива працювита добра щедра зла

5. Знайдіть і прочитайте опис зимового ранку.
6. Поясніть значення виділених у тексті слів.
7. Доберіть із тексту речення до серії малюнків.

8. Установіть правильну послідовність пунктів плану. Прочитайте частину тексту до кожного пункту плану.

Забідкалися люди, що немає Зими.
Люди просять вибачення в Зими.
Зима пішла до людей.
Зима повертається.
Образилася бабуся Зима.
Прохання дітей у передноворічний вечір.

9. Чи любите ви зиму? Висловіть свою думку, написавши мінівір «Я люблю/не люблю зиму» (7–10 речень).

- Назвіть зимові місяці. Розкажіть, що ви про них знаєте. Прочитайте та порівняйте вірші про перший зимовий місяць.

Грудень

Опустилось небо до землі,
Затягнулись кригою калюжі,
Дмуть вітри пронизливі та злі,
Сірий день зіщулився від стужі.
Все довкіл очікує на сніг,
Мерзнуть уві сні поля й діброви.
Не виходить сонце за поріг,
Супить грудень вибілені брови.

Н. Карпенко

Грудень

Всі річки тепер в обнові, Біле скло над бережком. Ходить грудень по діброві, Застеляє світ сніжком. Вишні з інею розквітлі, В білих шубах всі дубки.	Позирають ночі світлі В розмальовані шибки. Є вже саночки новенькі, Є хороші ковзани, А мороз веселий дзенька, Налітає з даліни.
---	---

Т. Масенко

- Правильно наголошуйте подані слова.
Зіщу́лився, позира́ють, зати́гну́лись, вибі́лені.

1. Визначте настрій прочитаних творів. Поясніть свою думку.
2. Які слова допомагають створити настрій кожного вірша?
3. Прочитайте вірші відповідно до їхнього настрою.
4. Знайдіть і прочитайте слова, які римуються.

5. Створіть малюнок до одного з віршів.

Прочитайте виразно казку.

Спасибі лісникові

Нахвалявся мороз усіх у лісі поморозити. Холодних вітрів, лютих хурделиць накликав. Завивали вітри, шаленіли хурделиці. Снігом усе замітали. Скрутно й голодно стало птахам і звірям. Навіть білка й та засмутилася. Були в неї сякі-такі припаси, та закінчилися. А до весни ще далеко. «Добре їжаків, — думає вона, — добре борсукові й ведмедеві: позасинали у своїх схованках під снігом і горя не знають. А тут, мабуть, доведеться, по чужих лісах поживи шукати».

Дострибала білка до узлісся. Аж чує: хтось — шурх-шурх, рип-рип! Глянула — а то лісник на лижах пробирається. За плечима в нього тугий мішок, на боці — верболіз та осика, у пучечки зв'язані.

Підійшов лісник до крилатого дуба. Розклав на снігу свої вінички. Це — для зайців. Потім відступив трохи й у простору дуплянку, що висіла на гілці, поклав жолуді, соняшникове насіння і житні сухарі. А це вже для білки. Тепер їй не доведеться свою домівку й рідний ліс залишати (За Г. Демченко).

- Правильно наголошуйте подані слова.
Пробирається, соняшниковий, доведеться.

1. Хто й за що дякував лісникові?
2. Яким звірям заздрила білка? Чому? Доведіть свою думку словами з тексту.

3. Що лісник приніс зайцям і білкам?
4. Яким тваринам сутужно взимку в лісі?

5. Складіть малюнковий план до прочитаного тексту. Перекажіть за ним казку.
6. Чи піклуєтеся ви про тварин узимку? Чим ви їх годуєте? Розкажіть.

Прочитайте виразно оповідання. Що може бути їдальнею для птахів?

Їдальня для птахів

Усі хлопці заздрили Василю. Синиця, яку він урятував з кігтів шуліки, уже звикла до хати. Хлопець вирубував для неї велику гілку й прилаштував до стіни. Там синиця і лазила, мов акробат.

Василь її годував. Насипле насіння, синиця і клює його. Усіх комах у хаті виловила. Лазить вона всюди, у кожну щілину зазирає. Помітить таргана, то вже не втече! Націлиться своїм довгим, чорним, тонким дзьобом — і немає таргана. Проковтнула його синиця.

Тепло в хаті. А надворі завірюха гуде, снігу намело так багато, що й тинів не видно. Усе позамітало. Цілий ранок Василь із батьком сніг одкидали, стежки прочищали.

Прийшов до Василя його друг Микола. Дивилися хлопці, як синиця весело стрибає, а Микола й каже:

— Добре цій пташці. Вона в теплій хаті сидить, і їжа в неї є. А тим пташкам, що в лісі, тяжко. Бур'яни снігом замело. Голодують пташки. Багато їх до села поналітало, у комори й у хати лізуть.

Тоді Василь аж з місця схопився:

— А зробимо для пташок їдальню!

— Яку їдальню? — не розуміючи, запитав Микола.

Василь йому пояснив:

— Приладнаємо невелику дошку й повісимо на дерево. Щодня будемо туди насипати насіння, крихти та листя з капусти. Нехай пташки їдять.

Хлопці прийшли до мене радитися.

Я розповів їм, як зробити їдальню та врятувати пташок від голодної смерті. А діти вже й самі знають, що, коли більше пташок у нас буде, то менше шкідників стане на полі й у саду. Пташки знищують комах-шкідників.

Хлопці завзято взялися до справи. Знайшли дошку й прибили низенькі борти, щоб вітер насіння не здував. Прив'язали по кутках чотири мотузки, на яких висітиме дошка. От і готова їдальня.

— У нас буде найкраща їдальня. Пташки гуртом їстимуть, дружно, — сказав Миколка.

Хлопці написали на дошці: «Їдальня для птахів», а з іншого боку: «Хижакам і шкідникам тут їсти заборонено!»

Вони набрали в кишені різного насіння, крихт, обрізків з капусти й пішли на лижах у ліс. Василь виліз на невисоку осику й приладнав там дошку, насипав поживи для пташок. Потім Василь із Миколою побігли кататися на лижах, доки пташки злетяться.

Хороше на лижах у лісі взимку! На прогаліні, біля яру, довга гора. Летить Василь, а за ним — Микола. Швидко лижі несуть, аж сльози на очах од вітру виступили. Та ось Василь на горбочку не встиг підстрибнути й перекинувся в сніг. І не видно хлопця, так снігом засипало. А Микола полетів далі, сміючись.

Хлопці, повертаючись додому, зайшли до своєї їдальні. А там уже справжній бенкет. Налетіли галасливі щиглики, чижі, засмучені чечітки-сирітки, снігур поважно сів на борт, вівсянка полохливо озирається, навіть горобчик, сіренький стрибунець, хитро клює насіння. Шум, галас! А синичка підлетить обережно до дошки, схопить насіння, потім сяде на гілку, розлущить його, проковтне зернятко й назад.

Приємно хлопцям, що вони стільки пташок нагодували.
Так усю зиму Василь із Миколою годували птаство.
Усі пташки в лісі знали про цю їдальню і щодня злітали-ся їсти.

А про двох хлопців — про Василя з Миколою — пташки співали веселі пісні (За О. Копиленком).

- Правильно наголошуйте подані слова.
Націліться, приладнаємо, хороше.

А Я **Вайлуватий** — неповороткий, повільний у рухах.

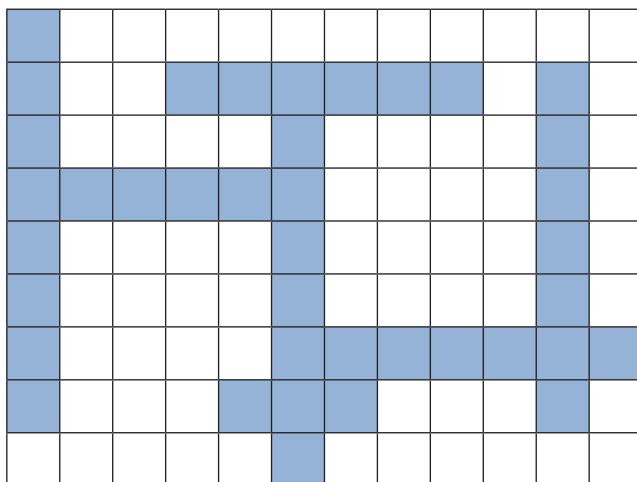

1. Назвіть головних героїв твору.
2. Хто заздрив Василю? Чому?
3. Яку користь приносять птахи? Прочитайте, як про це сказано в тексті.
4. Чия була ідея зробити їдальню для птахів?
5. Чим хлопці годували пташок? Прочитайте.
6. Як пташки їм віддячували?
7. Доберіть до тексту інший заголовок.
8. Доповніть, використовуючи слова з тексту.

Хижий птах — ... ; назва дерева — ... ;
зимова розвага — ... .

9. Які птахи прилітали до годівниці? Заповніть кольорові клітинки кросворда в зошиті, використавши назви птахів з оповідання.

1. З ким порівнюється спів снігурів?
2. Який у них вигляд? Чому?
3. Які фарби повинен узяти художник, щоб намалювати снігура? Доведіть словами з тексту.
4. Поміркуйте, що могло налякати птахів.
5. Яких ще птахів можна побачити взимку?
6. Якої допомоги вони потребують від людей? Чому?
7. Розгляньте репродукцію картини. Письмово опишіть, що зображено на ній. Прочитайте в класі.

8. Виготовте разом з дорослими годівничку. Повісьте її на подвір'ї. Дізнайтеся з інтернету, що можна покласти в годівничку для птахів. Поспостерігайте, які пташки будуть прилітати до годівниці.

Прочитайте виразно оповідання.

Сію, сію, посіваю...

— Дідусю, а як зустрічали Новий рік наші пращури?

Він усміхнувся, підняв угору вказівного пальця:

— Коли тебе цікавить наша історія, то залюбки розповім... У давнину Новий рік розпочинався в березні. Язичники (так називали наших далеких предків за те, що вони вірили в чудодійство природних сил — сонця, місяця, блискавки, дерева, річки й озера) вважали, що з пробудженням природи має неодмінно народитися і Новий рік. Тому з приходом весни люди збиралися на галявинах, співали, танцювали, грали в різні ігри, приносили дарунки богам, щоб задобрити їх. Найпершим символом весни, а отже, і Нового року, вважали вербу. Це тому, що вона розпускалася найраніше.

З приходом весни дівчата йшли до діброви, вибирали найсимпатичнішу дівчину й прикрашали її зеленими галузками. Решта дівчат плели вінки, одягали їх на голови та йшли селом з піснями. Заходячи до осель, вони вітали господарів з Новим роком, бажали родині щастя, здоров'я, щедрих статків і багатого врожаю.

Згодом, коли київський князь Володимир Великий запровадив у Русі-Україні християнство, Новий рік перенесли на вересень. Але ще не одне століття наш народ відзначав це свято за старим звичаєм. Тому в 1342 році був виданий новий наказ, який зобов'язував усіх людей православної віри відзначати Новий рік лише у вересні.

Минав час. Уся Європа вже користувалася римським літочисленням. Виникла необхідність перенести Новий рік на січень і в нас. З 1918 року ми святкуємо його з 31 грудня на 1 січня.

- Чи ви коли-небудь щедрували або колядували? Розкажіть.

Традиційні українські новорічні обряди дуже цікаві. Серед слов'янських народів це найбільш поетичні дії, особливо колядки та щедрівки. Напередодні Різдва починали щедрувати дівчата. Хлопці колядували днем пізніше. Вибирали юнака, котрий носив велику зірку, Маланку — перевдягненого в жіноче вбрання заводіяку-витівника, Козу та Лікаря. У гурті був і Міхоноша — вайлуватий хлопець із торбинкою, котрий збирав подарунки.

Обходячи односельців, юнаки просили дозволу зайти до хат. Вважалося, що колядники обов'язково принесуть

господарям щастя на весь рік, тому їх чекали в кожній оселі. Обряд розпочинався з величальних пісень господареві, господині та їхнім дітям.

Я слухав дідуся та згадував торішній Новий рік. Поскрипує сніжок, пощипує морозець, а вулицею з масками й зіркою ідуть колядники. Ось вони заходять до нашого подвір'я. Звіздар стукає у вікно. Тато, накинувши кожушину, виходить на вулицю.

— Можна Вам заколядувати? — просить дозволу ва-тага.

— Заходьте, прошу, до господи! — говорить батько.

Під музичний супровід вибухає парубоцька співа-ночка:

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я...

Далі розпочалася вертепна вистава. Особливо мені до вподоби маскарадна Коза. Вона така чудернацька: змахує головою та брикається навсібіч. Мені трохи лячно стає — і я вилажу на піч. Та Коза наздоганяє: «Я тебе ріжками, я тебе ніжками...» Слідом за нею і Міхонша з наповненою гостинцями торбою.

— Облиш, Кізонько, — зупиняє він вередливу тварину. — Господар пообіцяв нам щедрого гостинця!

Тато кладе в торбу заздалегідь приготовлені подарунки, а колядники починають співати нам величальні.

Уранці сусідів і родичів вітали з Новим роком хлопці й дівчата. Хлопцям дозволяли засівати оселю зерном, а дівчата лише щедрували.

Напередодні Різдва в кожній оселі мало стояти на столі дванадцять страв. Усі члени родини мушили почастувати-ся ними. Починали вечерю тільки з куті.

— Ну ось і все про давні обряди, — мовив дідусь (За В. Скуратівським).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Найсимпатичніша, літочіслення, односільці.

1. Коли святкували Новий рік у давнину? Прочитайте.
2. Хто запровадив святкування Нового року у вересні?
3. Коли в Україні почали святкувати Новий рік у січні?
4. А коли б вам хотілося святкувати початок року? Чому?
5. Яких традицій дотримуються в Україні під час Новорічних свят?
6. Які з цих традицій шанують у вашій родині?

7. Поясніть значення слів, використовуючи текст: *Міхонша, Маланка, язичники*.

8. З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті та прослухайте щедрівки. Вивчіть одну з них напам'ять.

Прочитайте заголовок до оповідання. Про що може йтися в тексті з такою назвою? Прочитайте текст, щоб перевірити свої передбачення.

Смачний носик

Настала зима. Засипала все навкруги снігом, замела доріжки, вікна морозом розмалювала.

Вийшла Марічка надвір погуляти. Побачила величезні кучугури снігу й вирішила зліпити сніговика. Оскільки вона була маленькою, то й сніговик вийшов маленький. Не сніговик, а сніговичок. З оченятами-гудзиками, віником-гілочкою, носиком-морквинкою.

Змерзла Марічка, поки ліпила сніговичка, і побігла в хату грітися. Наступного ранку вийшла вона надвір. Дивиться — а в сніговичка носика немає. Узяла дівчинка ще морквинку й зробила з неї сніговичку новий ніс. А наступного дня та ж сама історія: стоїть сніговичок і знову без носика. Дивується Марічка: куди ж це морквинка щоразу зникає?

І вирішила вона поспостерігати за сніговичком. Пішла в хату й у вікно позирає. Аж тут глядь — підкрався до сніговичка зайчик. Хвать морквинку — і навтьоки!

— Так от хто носика в сніговичка щоразу цупить! — сміється Марічка. Розповіла цю історію дівчинка бабусі.

А та й каже:

— На, онучко, ще морквинку! Зроби носика сніговичку! Марічка так і зробила. Побігла надвір і приліпила морквинку сніговичку замість носика.

А наступного дня — знову морквинки немає! Ось так Марічка цілу зиму зайчика годувала! (За О. Зубер).

- Правильно наголошуйте подані слова.
Величезний, поспостерігати, навтьокі.

1. Коли відбуваються події, описані в тексті?
2. Прочитайте опис зими.
3. Про яку зимову пригоду розповідає авторка?
4. Знайдіть і прочитайте речення зі звертанням.

5. **Гра «Розвідники».** Полічіть, скільки разів слово *Марічка* згадується в тексті.
6. Перекажіть текст від першої особи (замінюючи ім'я дівчинки на слово *Я*).

7. Створіть ілюстрацію до прочитаного тексту.

- Яких подарунків ви очікуєте від святого Миколая?

Прочитайте виразно вірш.

Миколаїв подарунок

Довго в ніч я ждав на Миколая,
слухав, чи санки вже не риплять,
чи не тупає весела згряя
білих, мов сніжинки, ангелят.
Ждав я довго, ждав і не діждався,
і не знаю сам, коли заснув,
аж до ранку спав, не прокидався,
хоч, здається, кожний шелест чув.
Аж оце уранці прокидаюсь
і очам не вірю я своїм...
О, спасибі, добрий Миколаю,
що з дарунком ти зайшов в наш дім!

Не санками, видно, ти приїхав,
óленів лишивши у раю,
а в ракеті безшелесно, тихо
у кімнату прилетів мою.
І в дарунок ти поклав на ліжку
не багато нам березових різок,
а барвисту українську книжку,
повну найчудовіших казок.

Р. Завадович

- Правильно наголошуйте подані слова.
Діждáвся, найчудóвіших, óлені.

1. Коли відбуваються події, описані у вірші?
2. Від чийого імені ведеться розповідь у тексті? Які слова на це вказують?
3. Кого чекав хлопчик? Чому не діждався?
4. На чому, на його думку, прибув до будинку Миколай? Прочитайте про це в тексті.
5. Що хлопчик отримав у подарунок від Миколая? Які слова в тексті вказують, що подарунок йому сподобався?

6. Напишіть лист святому Миколаю.

Прочитайте виразно легенду.

Святий Миколай

Прадід усіх Дідів Морозів — святий Миколай. Його вважають покровителем і захисником дітей усього світу. Про нього складено багато легенд.

Колись, дуже-дуже давно, у місті під назвою Міра Лікійська, що в Малій Азії (саме так у давні часи називали територію сучасної Туреччини), жив один багатий, але сором'язливий юнак. Звали його Миколаєм.

Його батьки померли рано, він залишився один і жив самотньо. Інколи юнак вирушав на прогулянки рідним місцем. Під час цих мандрів хлопець бачив людей, які тяжко працювали, але навіть не мали достатньо хліба на обід.

Миколай мав добре серце, щиро співчував цим людям і намагався допомагати їм. Він робив це таємно: підкладав на підвіконня осель хліб, яблука, горіхи, монети та ліки. Знаходячи його дари, люди дуже дивувалися — звідки це?

Одного разу Миколай дізнався про бідну родину, у якій батьки збиралися віддати в жебрацтво трьох своїх дочок, бо не мали грошей, щоб забезпечити дівчатам хороше придане й віддати їх заміж.

Якось уночі Миколай прийшов до їхньої оселі, заліз на дах будинку та вкинув у пічну трубу три гаманці, наповнені золотом, — по одному для кожної з дівчат.

Сестри дуже здивувалися, коли знайшли золото. Діставши посаг, дівчата вдало вийшли заміж. А щасливі батьки знайшли Миколая і відкрили всьому місту ім'я свого благодійника. Вдячні та розчулені мешканці Міри Лікійської зробили Миколая своїм єпископом, і він ще тривалий час дарував людям доброту й щире приязнь.

З тих давніх часів почали дарувати дітям солодощі й різні сюрпризи. А святий Миколай і досі приходять до дітей із різних країн. Так, у грудні на нього чекають у Бельгії, Польщі й Україні.

День святого Миколая в нашій країні відзначають 19 грудня. Діти співають пісні й читають вірші про Миколая, а він приходять до них з подарунками й добрими побажаннями.

За традицією Миколай подорожує не сам, а в супроводі Чорного Пітера — свого товариша й служника. Саме він носить мішок з подарунками й цілий оберемок різок. Не важко здогадатися, що різки призначені для пустунів і маленьких забіяк. Але ж ти не з таких? (За Ю. Ран).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Міра Лікійська, Туреччина, Польща.

Єпископ — найголовніший керівник у церкві.

1. Де жив Миколай? Яким він був? Прочитайте.
2. Кому він допомагав? Як це робив? Чому?
3. Хто зробив Миколая єпископом? Коли це сталося?
4. У яких країнах діти чекають святого Миколая? Що він їм приносить?

5. З допомогою дорослих дізнайтеся з інтернету й інших джерел, з яких країн ці Діди Морози: Йоулупуккі, Санта Клаус, Баббо Наталє, Пер Ноель, Юлебук, Мікулаш, Папа Паскуале, Шань Дань Лаожен.

6. Створіть плакат «Подарунки святого Миколая».

- Чи знаєте ви, де живе Дід Мороз?
Запрошуємо в гості до Діда Мороза.

Прочитайте виразно вірш.

У гостях у Діда Мороза

А в Лапландії, дітоньки, гарно!
Я не марно намерзлась, не марно.
Голубі там сніги і заноси
круг хатиночки Діда Мороза.
Серед білих снігів таємниче
палахтіло там сяйво північне,
і світились кристали торосів
по дорозі до Діда Мороза.
Дід Мороз був до мене привітний.
Чай пили ми із липовим цвітом.
Розмовляли про все загадкове,
про діла новорічні, казкові.
На столі, біля риночки з медом,
метушився народець **кумедний**.
Втім народець той дітям відомий —
то були звичайнісінькі гноми.
А віконце світилось до ранку.
Тупцювали там лосі під ґанком.
Зазирали у вікна, зітхали, —
голубі, з золотими рогами.

А коли я збиралась додому,
всі кричали: — Не їдь, не пора ще! —
У Лапландії, дітоньки, добре.
Але вдома усе-таки краще!

І. Жиленко

- Правильно наголошуйте подані слова.
Палахті́ло, метуші́вся, кумéдний.

Торóс — нагромадження уламків криги на замерз-
лих річках та озерах.

Рі́нка — невисока глиняна миска.

1. Визначте настрій прочитаного твору. Поясніть свою думку.
2. Від чийого імені ведеться розповідь? Доведіть словами з тексту.
3. Де живе Дід Мороз? Кого можна побачити в Лапландії? Що можна там побачити?
4. Що вказує на те, що гостям у хатинці Діда Мороза дуже раді?

5. Доберіть синоніми до виділених у тексті слів.

Прочитайте віршовану казку. Чи відзначають Новорічні свята тварини в лісі? Поміркуйте. Як би святкував Різдво зайчик? Порівняйте свої припущення з думкою автора.

Зайчикове Різдво

Мов сам до себе усміхнись — так тихо, крадькома, у сонний зайчиковий ліс скрадається зима. На кожну гілочку вдяга білісінький рукав. І тиша сниться у снігах малятам і батькам.

У білих хмарах цілий світ — і ліс, і небеса. Лишає Зайчик білий слід, бо білий він і сам.

Отак побігав по снігах наш Заїнько весь день — і білих, щоб прогнати страх, виспівував пісень.

А коли вечір світ залив, мов білим молоком, — чомусь сумує наш малий, усівшись під вікном.

— Що сталось, Зайчику? Тобі наскучила зима?

— Все біле, біле, біле, бі... А сонечка нема...

Отак маленький і заснув — і сам того не зна (мабуть, сумуючи, й забув), що ніч ця — чарівна! Що, мов крізь біле молоко, в засніжений наш край із повним радощів мішком приходить Миколай!

Всім подарунки він несе — і Зайчикові теж рум'яне сонечко тихцем під подушку кладе.

Уранці Заїнько малий радіє і співа — святий приходив Миколай, готуймось до Різдва!

Тож Зайчик в домі прибира і прикрашає дім — хай Най-світліше Немовля поселиться у нім.

І ось Святвечір настає — і кличе друзів він.

У нього в домі сонце є — духмяний мандарин!

Горішків Білочка несе, а маку — горобці... Що треба для куті — усе знайшлося.

А зайці спекли капустяний пиріг — тому що їм, зайцям, і на Різдво, і цілий рік смакує страва ця.

Узвар з кисличок лісових зварили залюбки — на голочках їх заспані принесли їжачки.

Аж тут хитрющий Лис іде — він рибки всім приніс — і каже:

— Свято хоч куди! Та некрасивий ліс... Все біле, біле, біле в нас.

Ялинки білі ось... Невже для жодної прикрас ні в кого не знайшлося? Заплющіть очі та завмріть. Ялиночка... горить!

Й червоні кульки — снігурі — ялинку вкрили вмить. Радіють друзі. Сміх бринить. У лісі — ой! — краса...

— Нам треба зірку запалити ще у небесах, — тут каже Зайчик. — Чарівна у мене зірка є. До Немовляти шлях вона хай всім освітлює!

Підняли на вершечок вміть щокастий мандарин. Полуменіє, мов горить, — на сонце схожий він. Довкруг малеча лісова кружляє у танку.

Усім веселого Різдва! Й тобі, мій Зайчику! (І. Андрусяк).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Білісінький, довкруг, капустяний, хитрющий.

1. Які Новорічні свята згадані в тексті?
2. Які страви приготували тварини на Різдво? Доповніть таблицю.

Назва тварини	Назва страви
Білочка	горішки
...	...

3. Доберіть різні іменники з тексту до слова *білий*.
4. Прочитайте окличні та питальні речення з відповідною інтонацією.

5. Придумайте до тексту інші заголовки. Поясніть свою думку.

Прочитайте казку, правильно поставивши її частини. Чому рипить сніг під ногами?

Чому рипить сніжок?

Дідусь привітав усю заячу родину з Новим роком, гостинці роздав: кожному по великій соковитій морквині. А на прощання, погладжуючи довгу бороду, сказав:

— Я зроблю так, що сніжок рипітиме. Щоб ви, зайці, чули, коли хтось буде до вас підкрадатися.

Здивувався дідусь: отакої, заєць — і раптом заблукав у лісі. Як же так могло статися? Усе ще схлипуючи, куцохвостий розповів старому свою пригоду.

А й справді, чому рипить сніжок? Не знаєте? То я вам розповім. Якось ішов лісом Дід Мороз. (...) Стомився. Присів на пеньок (...), дивиться, аж під ялинкою зайчик сидить і плаче. Підійшов до нього та й питає:

— Чому це ти, вуханчику, плачеш?

А той, схлипуючи, відповідає:

— Заблукав, додому нія-а-ак не втраплю!

Як сказав, так і сталося: відтоді сніжок і рипить (...). Ось так: рип-рип, хтось іде, пильнуй!

Уранці він гуляв із братиками та сестричками на галявині. Їм було дуже весело. Вони незчулися, як мисливець підійшов. Пролунав постріл. Зайчата кинулися тікати. Подалі, у лісову гущавину, забіг той зайчик, якого й зустрів Дід Мороз... Добрий дідусь заспокоїв малюка, і вони разом швидко знайшли стежину до заячої хати. А там уже зібралися його братики й сестрички. Усі живі та здорові. Мама з татом ходили шукати свого найменшенького. Шукали, але вже й зневірилися, що він живий. Ото радощів було, коли побачили свого синочка та ще й з Дідом Морозом! (За В. Струтинським).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Зневірилися, погляджуючи, беззâхисних, попереджає.

Прочитайте заголовок до казки. Чи маєте ви відповідь на поставлене запитання? Дізнайтеся з інтернету чи енциклопедії, чому насправді рипить сніг.

Складіть «павутинку» зимових слів. Перевірте за змістом твору, чи всі зимові слова вам вдалося пригадати. А яких слів немає у вірші?

Зимові слова

Зимове слово — сніг,
Зимове слово — білий.
З'єднались — і навкруг
Сніжинки полетіли.
Зимове слово лід,
І ковзанка, і шуба.
Зимове слово піч,
Пальто, мороз і груба.

І лижі, й ковзани,
І теплі рукавички.
Зимові є пташки —
Це снігурі й синички.
А ще зимові є
Дві дівчинки Оксани,
Бо в їхніх іменах
Від нас сховались ... сани.

Н. Кир'ян

Складіть якомога більше інших слів з букв слова *хуртовина*.

Прочитайте виразно вірш.

Рік добігає до кінця

Рік добігає до кінця,
Минають дні за днями.
Ялинка прибрана сія
Яскравими вогнями.
І сміх веселий дітвори
Лунає звідусюди.
Хай буде мирним рік Новий,
Нехай щасливим буде! (...)
Щоб колосилися лани
У рідній Україні.
Хай рік прийдешній принесе
Миттєвості чудові!
Різдвяна зірочка зійде,
Осяє всіх любов'ю!

Т. Строкач

- Правильно наголошуйте подані слова.
Миттєвості, прийдешній.

1. Доберіть по три пояснення, про які йдеться у вірші.

2. Складіть побажання з Новим роком для своїх рідних.

Прочитайте виразно вірш про народні прикмети.

Зимові прикмети у віршах

Хмари низько — йде відлига,
Потечуть сніги і крига.
Небо у блакиті —
День в прозорій свиті.
Навколо сонця й місяця
Яскраві кола світяться —
Готуйте теплі шуби,
Морози гострять зуби.
Сніг летить крупною всюди —
Морозець весь тиждень буде.
На гілках пухнастий іній —
Посміхнеться сонце нині.
Не розтане перший сніг,
Що на мокру землю ліг.
Сніг лапатий — до негоди
І примхливої погоди.
Сніг крупною сіється —
Льодом річка вкриється.
Пливуть хмарини низько —
Міцні морози близько,
А проти вітру пнуться —
Снігами обернуться.
Взимку довго сніг лежить —
Отже, влітку задощить.

Н. Карпенко

- Правильно наголошуйте подані слова.

Посміхнётся, вкриється, обернуться, пнуться, сіється.

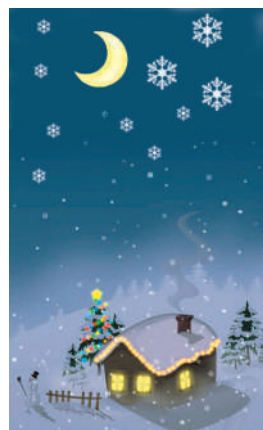
1. Полічіть кількість прикмет у вірші.
2. Прочитайте про ті з них, у яких згадано зображені природні явища.

Прочитайте виразно вірш.

Нічка-новорічка

Гарна нічка-новорічка!
 Найчудовіша в зимі!
 Новорічка-чарівничка...
 Поміркуйте-но самі:
 На ялинках ця чаклунка
 Скрізь запалює зірки
 І найкращі подарунки
 Нам кладе під подушки,
 О дванадцятій годині
 Похитнеться стрілка — скік!
 І ми всі за мить єдину
 Підростем на цілий рік.

В. Моруга

1. Визначте настрої прочитаного вірша.
2. Розшифруйте ребуси до слів, які взяті з тексту.

Н'

100' р'

Узагальнення знань з розділу

Я відгукуюся, думаю, дію...

Складіть слово з букв, порядок яких у слові вказано числом.

 4	 5	 1	 2
---	---	---	---

«Зберіть» слова та складіть словосполучення.

мо ва зи роз ги ві

- Назвіть твори з розділу, у яких згадуються зимові розваги.

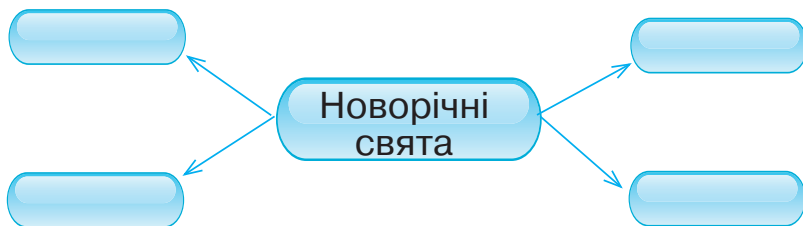
Вікторина «Хто автор (авторка) твору?»

Установіть відповідність між назвою твору та його автором (авторкою).

«Спасибі лісникові»	<i>Олександр Олесь</i>
«Снігурі»	<i>Р. Завадович</i>
«Миколаїв подарунок»	<i>Г. Демченко</i>

Доповніть мапу думок «Новорічні свята». Назвіть твори з розділу, у яких розповідається про Новорічні свята.

Напишіть есе, яке є відповіддю на запитання: «Який настрій викликає в тебе прихід зими?»

Висловте свою думку. Продовжте речення.

Найбільше мені сподобався твір ... .

Я зрозумів (зрозуміла), що ... .

Мені було сумно ... .

Пригоди і фантастика

Діти люблять усе незвичайне й несподіване, тому їм так подобається вигадувати цікаві історії і фантастичні події, які трапляються з ними або їхніми друзями. Тоді реальне та фантастичне в уяві дітей поєднується. Вони відчують себе сильними, мужніми, готовими до сміливих вчинків. Кімната раптом перетворюється на лабораторію досліджень, іграшки оживають, а звичайний олівець стає чарівною паличкою.

Читаючи твори про пригоди та фантастику, діти захоплюються дивовижними подіями й казковими перевтіленнями героїв і героїнь. Завдяки цьому розділу можна поповнити перелік творів, які зацікавлюють незвичайними пригодами та подіями.

Прочитайте виразно уривок з оповідання.

Мишкова домашня миша

Михайлик бавився іграшковою залізницею у своїй кімнаті. Потяг біг колією, зупинявся перед шлагбаумами, вагони переходили з рейок на рейки... Аж раптом під столом у кутку кімнати хтось перелякано запищав! Хлопчик теж неабияк злякався з несподіванки, але потім побачив маленьку сіру Мишку. Потяг щойно зробив крутий поворот перед самісіньким її носом, мало не зачепивши, і вже мчав у зворотному напрямку — чух-чух-чух-чух!

— Ф-фу! Як ти мене налякав! — невідомо кому дорікнула Миша. — Вибираєшся на поверхню — а на тебе мчить локомотив! Збожеволіти можна! А це, бач, іграшкова залізниця... Яке щастя!.. Мені завжди щастить! Твоя кімната?

Чорненькі оченята на Михайлика блим-блим! Гостя трималася так, ніби вони з хлопчиком — давні приятелі.

— Моя. А ти звідки тут узялася?

— З нірки. Онде, бач — прогризла. — Обрала твою кімнату, бо звідси чути музику. А я музику люблю... Особливо рок. Я — Миша-композитор.

Михайлик раніше не зустрічав мишей-композиторів і мишей, які б розмовляли.

— Хіба серед мишей є композитори?! — наважився запитати Михайлик, спостерігаючи за Мишею.

— Звісно, є, — відповіла вона.

— То наспівай щось зі своєї музики.

Миша озвалася миттєво, ніби була готова до такої пропозиції. Лише набрала повні груди повітря:

— Тум! Ту-дум! Ту-дум! Тум-тум! Тр-р-р-ча-ча! Тр-р-р-чача! Тс-с-с. Там-там!.. — Перевела дух. — Узагалі, я голосу не маю. Але слух у мене є. І талант є. Я складаю музику, запам'ятовую її і тримаю в голові. Ось де вона вся, — Миша постукала хвостиком собі по лобі. — Усі три пісні.

— Я теж люблю музику, — сказав хлопчик. — Он вона, у комп'ютері...

Миша дивилася на хлопчика уважними оченятами-гудзиками.

— Як тебе звуть?

— Михайлик.

— Тобі ім'я Мишко більше пасує. Сам тут живеш, Мишку?

— З татом і мамою.

— А як вони до мишок ставляться?

— Ну-у... Якщо мама ввійде, тобі краще не показуватися їй на очі.

Відповідь не сподобалася Миші.

— Як можна не любити того, кого ще не знаєш? — здивувалася вона й зникла в Михайликовому капці. Лише хвостик залишився на поверхні. — Затишно у вас, мені подобається. (...) А що це в тебе на столі? Яблуко?

— Недогризок.

— Зернятка залишилися? Обожаю недогризки яблук із зернятками. Давай-но сюди! (...)

- Як ви думаєте, чи будуть дружити головні герої?

— Буду до тебе заходити. Гарзд? Не бійся, мамі на очі не показуватимуся. Миша приходитиме в гості до Мишка! Миша та Мишко! Звучить? Коли в мене буде своя рок-група, я придумаю їй красиву назву. А собі — гарне сценічне ім'я. У відомих артистів має бути гучне ім'я. Ти вже обідав?

— Борщ їв після школи, — Михайлик зняковів від того, що не здогадався запропонувати Миші якогось гостинця. — Їстимеш борщ?.. Я принесу.

— Краще все окремо й сире: капусту, моркву, картоплю (...). Їсти, правду кажучи, хочу.

— Я миттю! — І хлопчик побіг на кухню.

Коли повернувся з морквиною та картоплиною, Миша вже чекала, сидячи на кубуку. Її шия була оповита серветкою — носовою хустинкою, яку вона знайшла на підлозі. (...)

— Чух-чух-чух-чух-чух, — заспівала вона та двічі щосили вдарила по кубуку. — Це буде «Пісенька веселого паровозика, який не хотів налякати Мишу». Отут усе поклади. Дякую. Яке щастя!

Сіренькій гості подобалися Михайлик, його кімната, нова пісенька й обід, до якого вона й узялася з апетитом.

...А згодом вони бавилися залізницею. Миша була начальником вокзалу, Мишко — машиністом. Відтак Миша була начальником потяга, Мишко — провідником. Потім Миша оголосила себе начальником переїзду, а Мишка — стрілочником. Та в розпал гри в передпокої почулися мамині кроки, і не встиг Михайлик оком змигнути, як Мишу наче вітром здуло.

— Годі вже бавитися, — сказала мама, прочинивши двері. — Час робити уроки. Складай, Михайлику, іграшки.

І він одразу взявся до роботи. Мама з подивом спостерігала, як син слухняно прибирає розкидані забавки. Але не завважила, як під столом він затулив капцем дірку в підлозі, щоб ніхто не побачив входу в мишачу нірку (За Г. Вдовиченко).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Пластмасових, уповільнюючи, обстеживши, нетерплячого.

1. Назвіть героїв і героїнь твору.
2. Де відбуваються події, описані в тексті?
3. Яка незвичайна пригода трапилася в Мишкової кімнаті?
4. Що в тексті вас зацікавило? А що розсмішило?
5. Що спільного в Мишка та Мишки?
6. Виберіть слова, які характеризують хлопчика. Поясніть свій вибір.

скромний працюючий щедрий хоробрий спокійний

7. Чи хотіли б ви мати мишку-друга?
8. У яку гру грали Мишко й Мишка? Знайдіть і прочитайте про це в тексті. А яку б гру ви запропонували?

9. Придумайте продовження історії.
10. Складіть слово з перших букв зображених об'єктів. Скільки разів ужито слово-відгадку в тексті?

Прочитайте виразно казку.

Шоколадна дорога

Одного разу троє братів з Барлетти подалися в мандри. Ішли вони, ішли та й натрапили на гладесеньку коричневу дорогу.

— Що воно таке? — запитав перший.

— Це не дерево, — сказав другий.

— Це не вугілля, — сказав третій.

Щоб дізнатися, з чого та дорога, усі троє стали навколішки й лизнули її. Аж виявилось, що то шоколад! Дорога була з шоколаду! Вони почали його їсти. Настав вечір, а брати все їдять та їдять шоколадну дорогу, аж поки залишився тільки маленький клаптик. Не стало ані шоколаду, ані дороги.

Що його робити? На щастя, зустрівся їм селянин, який повертався з поля на возі.

— Я відвезу вас додому, — мовив він.

І привіз їх у Барлетту, аж під самісіньку їхню хату. Брати дивляться — а віз увесь із печива. Не довго думаючи, вони взяли за воза — і за хвилину не залишилось ані коліс, ані голобель.

Нікому в Барлетті ще зроду так не щастило, як тим братам, і навряд чи колись пощастить (*За Дж. Родарі, переклад І. Дзюба*).

1. Про що йдеться в казці?
2. Визначте, який це вид казки.
3. Яка основна риса братів? Що вони люблять? Прочитайте.

4. Прочитайте уважно закінчення казки. Придумайте свою кінцівку.
5. Що вам найбільше сподобалося? Намалуйте.

6. Чи можна так багато їсти солодкого? Ви заздрите братам чи їх шкодуєте? Розкажіть.

Прочитайте виразно уривок з повісті.

Малюк

Робот Малюк був найменшим на Робопланеті. Усі це знали. А ще всі знали, що інженери створили його останнім і він мав найновіші технології. Можна сказати, що був потужнішим і розумнішим за багатьох інших. Малюк завжди знав, як найкраще щось полагодити або перепрограмувати. Тож інженери надали йому можливість збирати інших робостворінь. Цим він увесь час займався у своїй майстерні — монтував рободжолу, робопташку чи робопесика. Майже всі на Робопланеті стояли в черзі до нього по якогось рободруга. Так поступово Робопланету почали заселяти нові цікаві створіння.

Малюк зазвичай працював сам, але іноді просив допомоги в інших. Зокрема, якщо йому потрібні були якісь особливі деталі чи матеріали. Так Мікробот і роботи Веселки й познайомилися з Малюком і навіть подружилися. Вони часто, мандруючи, приносили йому якийсь мотлох з да-

леких планет, якому він зазвичай дуже радів. Малюка цікавили речі з планети Земля. Він стверджував, що там живуть геніальні істоти, хоча за технологіями вони й відстають від решти світів.

Одного разу друзі принесли йому якусь «флешку», тобто земний кристал пам'яті, на якому було багато інформації про створіння, що звалося в людей котом. Ця істота та її стосунки з людьми його не на жарт зацікавили. Як було б весело й добре, якби наробити таких котів для роботів, щоб їм було веселіше тут, на Робопланеті. Усі втомилися від його захопливих ідей про кота, але створити його не вдавалося.

«Занадто складна поведінка», — постійно повторював він.

Так Малюк і зник зі своєї майстерні, працюючи над котом, бо після цього його вже ніде не могли знайти.

Але роботи зауважили, що зник не тільки Малюк, а й усі його інструменти та напрацювання. Його комірчину ніби генерально прибрали (За О. Чаклуном).

1. Назвіть героя твору. Хто він такий? Чим він особливий?
2. Яких незвичайних істот він майстрував? Як ви їх уявляєте?
3. Що думав Малюк про жителів планети Земля? Прочитайте.
4. Яка істота його зацікавила? Чому він не міг її створити?
5. Що трапилося з Малюком?
6. Яким, на вашу думку, буде продовження історії? Розкажіть.

7. Намалюйте Малюка та його дивних створінь.

★ Цікавинки зі скриньки! ★

- ★ Першого робота сконструював американський інженер у 1927 р. Він міг говорити фрази та виконувати прості рухи.
- ★ Японська компанія сконструювала одного з найменших роботів. Його вага була всього півтора кілограма, а висота — 1 м.
- ★ Учені створили соціального робота, який допомагає робити домашні справи: може вмикати побутову техніку, розпізнає обличчя, здатний виконувати голосові команди.

Володимир Рутківський народився 1937 р. на Черкащині. Навчався в Одесі. Спочатку писав вірші, а згодом почав створювати для дітей казки, оповідання та повісті: «Бухтик з тихого затоку», «Ганнуся», «Гості на мітлі», «Джури козака Швайки». Його твори для дітей сповнені цікавих пригод, таємниць і несподіванок. Деякі з них екранізовані. Ви всі, напевне, дивилися (а якщо ні — обов'язково подивіться в інтернеті) захопливий кінофільм за твором В. Рутківського «Сторожова застава».

Прочитайте виразно уривок з казки. Про кого може йтися у творі з такою назвою? Перевірте свої передбачення.

Гості на мітлі

Треба, здається, переходити на ручне управління...

Ядвіга Олізарівна доторкнулася до виступу на пульті й подумки віддала команду. СТУПа слухняно заклала крутий віраж, тоді зменшила швидкість і пішла на зниження. (СТУПа — Система Точного Управління Польотом. Принцип її дії поки що не з'ясований).

Далеко вниз мовчазно пропливала земля, а СТУПа летіла та й летіла. Навколо була тиша. Зрідка сліпучі

риски метеорів пронизували простір і згасали, не досягнувши землі.

Зненацька Ядвіга Олізарівна подалася вперед.

— Здається, звідсіля починаються мої рідні місця, — неголосно проказала вона. — Проте, що я верзу? Які вони мені рідні? Крім горя, нічого я тут не зазнала... Чуєш, Аристарху? Чи ти знову заснув?

Той, кого стосувалося це запитання, знехотя розплющив одне око й солодко позіхнув. Тоді понюхав повітря та стурбовано попередив:

— Рано ще сідати. Надто вже тягне звідусіль людським духом.

Ядвіга Олізарівна на знак згоди хитнула сивою головою та знову подумки віддала команду. СТУПа, зблискуючи лакованими боками, піднялася трохи вгору й нечутно полетіла вздовж русла вузької звивистої річки. Ядвіга Олізарівна скомандувала СТУПі взяти правіше.

Тепер вони летіли над лісовим масивом, котрий із такої відстані більше був подібний не до лісу, а до величезної чорнильної плями. І лише гострий погляд Аристарха міг вирізняти в ньому окремі дерева та кущі.

— Усе летимо та й летимо, — зауважив він і потягнувся так, що аж кісточки затріщали. — Проте не завадило б щось і пожувати. Як ти ставишся до цього заходу?

— Слова які — «пожувати», «захід», — сказала вона. — І де тільки ти їх нахапався?

Аристарх лише невизначено всміхнувся та поклав голову на лапи. (...) Нарешті він збуджено стріпнувся:

— О! Тут, здається, саме те, що нам потрібно. Людським духом і близько не тхне. (...)

— Ох, докомандуєшся ти в мене, — сказала йому Ядвіга Олізарівна. — Перепаде колись тобі за таке на горіхи, ох і перепаде!

— А що ти мені зробиш? — поцікавився Аристарх.

— Відлупцюю як Сидорову козу.

Аристарх насмішкувато пирхнув у відповідь.

— Усе обіцяєш та обіцяєш, — сказав він. — А сама, либонь, уявлення не маєш, як це робиться.

- Як ви думаєте, ким була Ядвіга Олізарівна? Яке слово допомогло зробити такий висновок?

Ядвіга Олізарівна скосила на нього гнівним оком. От же й непослух, цей Аристарх, от же й задирака! І в кого лише він удався?

А й справді, не завадило хоч би раз обламати об його боки лозину. Та все рука якось не піднімається. Ядвіга Олізарівна пам'ятає його ще зовсім крихітною, напівсліпою істотою, котрій і жити на цьому світі залишалось лічені хвилини. Леле, скільки їй довелося доглядати за ним, доки він не перетворився на такого ось бешкетливого здорованя! (...).

І все ж її рука, мабуть, так і не візьметься за лозину. Бо як би там не було, а він для неї залишається єдиною близькою душею в цьому злому й жорстокому світі.

«З іншого боку, Аристарх таки має рацію», — подумала Ядвіга Олізарівна. Не носитися ж їм цілісіньку ніч поміж небом і землею. (...)

Проте вибирати не доводилося. Завдання — воно і є завдання. Жалість чи сумніви тут ні до чого. (...)

За лугом, на узліссі, причаївся непоказний будиночок з підсліпуватими, давно не митими віконцями. Судячи з усього, у цьому будиночку ніхто не жив.

І все ж Ядвіга Олізарівна для більшої певності облетіла навколо захаращеного обійстя. Перекошені трухляві ворота, стежка, якої вже майже не видно під споришем, численні дірки в солом'яній стрісі... Так, це було саме те, що їм потрібно.

— Стрибай, — наказала вона Аристархові.

Аристарх м'яко стрибнув на землю і кілька разів із задоволенням перекинувся в траві. Потім стріпнувся і обережно, майже поповзом, рушив до будиночка. За хвилину він з'явився на ганку й заспокійливо махнув лапою.

Усе ж Ядвіга Олізарівна й на цей раз не поспішила до хати. Вона відлетіла трохи вбік і приземлилася поруч з копичкою торішнього сіна. Після цього, крякчучи, вийшла зі СТУПи та звела погляд до чистого зоряного неба.

«Гарна буде погода, — мовила вона сама до себе. — Атож, гарна. І дощ теж був до речі. Після нього будуть гриби. А де гриби, там і людські діти. Отоді-то когось із них і не дорахуються мої дорогі земляки!»

І вона хрипко зареготала, майже завила, піднявши до зірок своє висохла, з довгим носом обличчя. Потім повернулася до СТУПи, скоромовкою пробубоніла кілька загадкових слів і замахала руками так, начебто збиралася злетіти в повітря.

Щось голосно засичало під самісінькою копичкою, темряву пронизали холодні блакитні іскри. Стовп загуслого повітря гойднувся над копичкою раз, удруге — і літальний апарат безслідно розчинився в ньому... (За В. Рутківським).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Бешкетливий, сповільнюючи, не поздорівиться, підсліпуватий.

1. Чи сподобався вам твір?
2. Прочитайте, де пролітала Ядвіга Олізарівна. Що вона бачила?
3. Який пристрій для польоту вона мала? Знайдіть у тексті пояснення його назви.
4. Якою зображена Ядвіга Олізарівна? Знайдіть і прочитайте її опис у тексті. А якою змальовують Бабу Ягу в українських народних казках?
5. З ким подорожувала Ядвіга Олізарівна? Які слова в тексті допомогли вам це зрозуміти? Яким ви його уявили?
6. Що вказує на те, що Ядвіга любить свого кота?

7. Поміркуйте, куди прилетіла Баба Яга. Придумайте продовження казки.

8. Підготуйте мультимедійну презентацію про різні літальні апарати минулого та сучасності.

Прочитайте виразно оповідання.

Я зніматимуся в кіно

У нашому дворі всі мріяли про кіно. Ми захоплено дивилися фільми й думали, як у них потрапляють діти. Сусідка, котра працювала в театрі вахтеркою, якось сказала, що режисери іноді бігають вулицями й вишуковують дітей для своїх фільмів.

Щомиті, блукаючи нашим маленьким містом, я очікувала на запитання: «Дівчинко, хочеш зніматися в кіно?» Я знала, що відповім не відразу. З індійських фільмів я навчилася «чарівного погляду», вартого майбутньої кінозірки, — цим поглядом я маю подивитися на режисера!

Головне — не квапитися. Стоячи вдома перед люстерком, я тренувала цей погляд: заплющувала очі й лічила: «Один, два, три...» — і тільки на «п'ять» повільно піднімала повіки й округлювала очі до неймовірних розмірів. От якщо я погляну саме так, кожний режисер одразу зрозуміє, що перед ним — талановита актриса й справжня красуня.

«А головне, — він подумає, — як вона вміє тримати паузу!»

— Я зніматимуся в кіно! — повідомила я всім у своєму дворі.

«Усім» — це моїй подружці Ольці, її братові-близнюкові Сашку та Язикатій Куці (Кукою цю старшу дівчинку називають).

вали вдома, а вже у дворі до неї причепилося ще й прізвисько).

— Та ти що?! — захоплено вигукнули брат із сестрою і, немов флюгери, одночасно повернулися до мене.

— Ну то й що? — зневажливо знизала плечима горда Кука. — А мені мама скоро купить золоту сукню!

Аргументів проти золотої сукні в мене не знайшлося, а Ольга та Сашко з таким самим захватом повернулися до Куки:

— Ух ти! Справді — золоту?!

А я пішла з подвір'я на вулицю. Туди, де великою чередою бродили безпритульні режисери. Я йшла й думала, що запросто зіграю і Попелюшку, і дівчинку-розвідницю, і Герду...

— Дівчинко... — раптом почула я над своєю головою приємний баритон.

«Ось воно — почалося! Режисер! Нарешті... — промайнула думка. — Отже, треба не забути про чарівний погляд! Один, два...»

Я лічила миті й не квапилася піднімати голову.

«Ще, ще хвильку — і він збагне, кого зустрів на своєму режисерському шляху!»

- На вашу думку, чи здійсняться мрії дівчинки?

— Дівчинко! — знову покликав голос.

«Яку роль мені запропонують?» — міркувала тим часом я, не підводячи очей, і лічила: три, чотири...

Ще мить — і я погляну так, як дивляться красуні з листівок, котрі збирала моя мама. Ось зараз!

Мої щоки палали, дихання майже зупинилося, серце калатало так гучно, що я не чула вуличного гомону.

— Дівчинко, — голос посуворішав. — Та ти що, спиш на ходу?! Ну й діти пішли — ніякого виховання! Паскя добрячого на вас немає! Як пройти до овочевого магазину?!

— Ну, що Ви причепилися до дитини? — почула я інший голос, і лагідна жіноча рука погладила мене по голові. — Бачите, у неї щось з очима. Бідолашна дитина! І хто ж її так злякав? Може, вона сирота, може, їсти хоче...

— Біжи, нехай мама тобі носа витре! І не тиняйся вулицями! — сказав хтось третій. — А то бабай забере...

Потім усі розійшлися. А я зрозуміла, що то був не режисер... Я повернулась у двір. Близнюки та Язиката Кука все ще обговорювали переваги золотої сукні перед химерною мрією про кіно. Я гордо їх обминула й пішла додому. Уже перед дверима свого під'їзду озирнулась і голосно свиснула крізь дірку в зубах.

З голуб'ятні знялися голуби. Близнюки й Кука завмерли та здивовано глянули на мене.

— Я зніматимуся в кіно! — ковтаючи сльози, заявила я і зникла в під'їзді... (За І. Роздобудько).

- Правильно наголошуйте подані слова.
Вахтёрка, аргументи, флюгер.

Режисёр — творчий керівник спектаклю, кінофільму, вистави тощо.

1. Від чийого імені ведеться розповідь у тексті? Про що мріяла дівчинка?
2. Що вона робила для здійснення мрії? Прочитайте про це в тексті.
3. Хто з друзів дівчинки їй заздри́в? Доведіть свою думку.
4. Де, на думку дівчинки, можна зустріти режисера?
5. Яка пригода трапилася з нею на вулиці?
6. Чи змінила ця пригода її мрії?
7. Складіть план тексту. Перекажіть текст за планом, змінюючи слово *я* на *вона*.

8. Ким ви мрієте стати в майбутньому? Проведіть опитування серед однокласників та однокласниць. Складіть діаграму за результатами опитування.

Узагальнення знань з розділу

Я відгукую, думаю, дію...

Розшифруйте ребус.

,

,

100

ИКА

о → а

Які твори з фантастичними подіями ви прочитали в цьому розділі?

Вікторина «З якого твору рядки?»

Як можна не любити того, кого ще не знаєш?

Ну як тут не заплачеш?

І в кого лише він удався?

Як у них потрапляють діти?

Придумайте фантастичну або пригодницьку історію, яка могла трапитися з вами, вашими друзями (подругами) чи домашніми тваринами. Напишіть про це 5–6 речень.

Відгадайте героя чи героїню твору за описом.

- Це казкова істота, яка має власний літальний апарат. Часто вона є героїнею казок і мультфільмів. Має такі риси характеру, як жадібність, жорстокість і хитрість.
- Це пристрій, призначений для виконання завдань, подібних до тих, що виконує людина. Винахідники створюють його схожим на людину. Може бути різних розмірів.

Висловте свою думку. Продовжте речення.

Було цікаво читати твір про ... .

Я дізнався (дізналася) ... .

Мені не сподобалося ... .

Науково-художні твори

Твори, які ви читали в попередніх розділах, належать до художніх. Це ліричні вірші, розповіді й оповідання та казки. У цьому розділі ви ознайомитеся з науково-художніми творами. На відміну від художніх, вони позбавлені розлогіх художніх описів, містять більше інформації, пояснюють маловідомі події, об'єкти чи факти. Письменниці дохідливо подають наукові поняття.

Прочитайте виразно текст.

Вишиванка

У багатьох українських родинах вишиванка передається від покоління до покоління. І в тебе, можливо, є сорочка, яку ти успадкувала від мами, а твоя мама — від своєї мами, твоєї бабці, а бабця — від своєї мами... Якщо ж такої родинної історії в тебе немає, ти її можеш започаткувати!

Вишиванка, що є родинною реліквією, зазвичай вишита вручну. Важливо знати, хто саме вишивав цю сорочку, бо вона може роками зберігати енергетику, яку заклала вишивальниця. Позитивна енергетика вишиванки буде тобі оберегом.

У давнину найбільшою цінністю було мати таку вишиванку, якої немає ні в кого, тому жінки створювали нові узори й орнаменти, а також додавали дедалі більше барв. Багатство та поєднання кольорів робило вишиванку унікальною.

Традиційна українська вишиванка буває різною. Особливості техніки вишивання залежать від регіону, у якому створено сорочку. В Україні таких регіонів — понад п'ятнадцять. Ось найкolorитніші з автентичних вишивок.

Гуцульська. Така вишиванка рясно вишита, має геометричний рисунок. А ще в ній обов'язково є помаранчева барва.

Буковинська. Ці сорочки вирізняються квітковими мотивами. Вони теж рясно вишиті. Крім того, їх часто вишивають бісером і пацьорками.

Бойківська (Львівщина). Найпоширеніші мотиви таких вишиванок — квіткові й рослинні. Вишивка максимально подібна до природних ліній.

Подільська (Тернопільщина). Це важкі, найрясніше вишиті сорочки, що вирізняються діагональною смужкою. Зазвичай їх вишивають вовною, що додає подільській вишиванці об'єму. А ваги додають бісер і пацьорки.

Полтавська. Особливість сорочок цього регіону — вишивка білим по білому. Цю виняткову техніку часто підкреслюють мережкою. Такі вишиванки легкі й повітряні.

Чорно-червона вишивка набула популярності тоді, коли кольорові нитки були дефіцитом. Тому жінки вишивали сорочки тими нитками, які мали, — найчастіше червоними й чорними. Такі вишиванки були настільки поширеними, що втратили свою унікальність.

Щоб вишиванка мала сучасний вигляд, не завжди треба доповнювати її іншими елементами класичного українського строю — **коралями, крайкою, віночком** тощо.

Варто мати не лише родинну вишиванку, яку одягаєш переважно на великі свята, а й ще одну вишиту сорочку — сучасну. Це дуже модно! Тому це може бути машинна вишивка або ж «вишиваний» принт.

Вишиванка дуже пасує до джинсів. Це так по-сучасному! (За О. Караванською).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Вишивáнка і виші́ванка.

1. Що справило на вас враження в тексті? Чим ви збагатилися, прочитавши його?
2. Що таке *вишиванка*? Як авторка пояснює це слово? Прочитайте.
3. Чому сорочки вишивали різними узорами? Що вони символізують?
4. Як різняться вишиванки за регіонами? Знайдіть у тексті й зачитайте.
5. Знайдіть виділені в тексті слова й за допомогою довідкової літератури поясніть їхнє значення.
6. Якою буває традиційна українська вишиванка?
7. Якою є сучасна вишиванка?

8. Чи маєте ви вишиту сорочку? Коли ви її вдягаєте?
9. Яке свято в Україні пов'язане з вишиванкою?

10. **Проект.** Знайдіть у довідковій літературі чи інтернеті зразки згадуваних у тексті вишивок і створіть презентацію на тему «Барвистий світ української вишиванки».

Прочитайте виразно фрагмент оповідання.

Як пасує краватка, або Чому не всі поросята брудні

Літо вже добігало кінця. На деревах і кущах дозрівало дедалі більше всілякої барвистої соковитої смакоти.

Діти частіше замислювалися про закінчення канікул.

Від землі пахло вже не росяною прохолодою, а солодкою сухістю.

Дарина стала майже дорослою, порівняно з минулим літом. Вона вже **роззнайомилася** з усіма сусідськими дітьми й знала багато чудових закутків біля обійстя бабусі та дідуся. (...)

— А ти знаєш, Дарино, як називається відросла після скошування трава? — запитав Микита.

Вони ховалися від Ясі й Таї за згірком старого яру й грали в незнайомі слова. Вигравав той, чие слово не відгадували. Дарина часто вигравала, але Микита був гідним конкурентом. Мало того, що він знав багато комп'ютерних слів, так тут ще й цей його сільський колорит... Та звідки міська дівчинка може знати, що скошена трава має якусь окрему назву?!

— Гаразд, Микито, цього разу ти виграв. То як же зветься та трава?

— **Отáva**, — переможно вимовив Микита, смакуючи кожен звук.

— Цікаво. У Канаді є місто **Оттава**. Звідти часто приходять подарунки від моєї двоюрідної бабусі. Вона вже багато років там мешкає. Заміж вийшла...

— Та нічого дивного. Я чув, що в Канаді мешкає дуже багато українців. І це місто вони назвали своїм рідним словом. — Микита був старший за Дарину на цілий рік, тому й знав більше.

— Ага! Ось і ви! Ми вас знайшли! — раптом почулося ззаду. Спочатку Тая, а потім і Яся попадали поряд.

— А ви знаєте, де живе наша бабуся Галя? У...

Дарина не встигла договорити, як сестрички хором крикнули:

— ... у скошеній траві! — і зареготали.

— Ви нас підслуховували! — вигукнула ображена Дарина.

— Та ні, просто нам у школі розповідали про Оттаву, — сказала Тая.

— Щоправда, — додала Яся, — мене трохи непокоять ті дві літери «т» у назві...

Того дня аж до самого заходу сонця Дарина ходила, про щось зосереджено міркуючи. Їй не хотілося цього визнавати, але... Вона була впевнена, що знає й уміє більше й краще за інших. А тут вони всі їй утерли носа. То як їх перемогти?!

Ховаючись від дідуся, Дарина взяла в ліжку велику енциклопедію. Дуже хотілося спати, але жага перемоги підтримувала дівчинку. І вона таки знайшла!.. (За Т. Стус).

Обійстя — садиба, двір.

Згірок — пагорб, невисока гірка.

1. Чи знали ви про назву скошеної трави та про місто в Канаді? Зверніть увагу на їхнє написання. У чому різниця?
2. Якою була Дарина: наполегливою, посидючою чи байдужою? Обґрунтуйте свою думку.
3. Чи користуєтеся ви енциклопедіями? У яких випадках? Які ви знаєте енциклопедії?
4. Що вам відомо про життя українців за кордоном, зокрема в Канаді?

5. Знайдіть на карті світу Канаду та місто Оттаву. Зверніть увагу на написання виділених слів. На уроках української мови ви вивчали будову слова. Пригадайте й зробіть розбір слів за будовою.

6. Ви прочитали лише фрагмент оповідання. Якщо хочете дізнатися, що було далі з героями та героїнями, що таке *краватка* та що сталося з поросятком, візьміть книжку в бібліотеці або скористайтеся мережею «Інтернет» і прочитайте його до кінця.

Прочитайте виразно фрагмент оповідання.

Мандрівка з чарівним атласом

(...) Коли діти поїли й допили чай, дідусь (...) розгорнув атлас. Чарівне скельце зблиснуло в його руках.

Лука сподівався, що буде дуже уважним у момент подорожі й збагне, як працює атлас, та даремно: розплющивши очі, він побачив розлогий парк з яскраво-зеленою травою та квітучими деревами. (...)

Він дивився в далечінь, а Терезка радісно пританцьовувала. Аж тут дівчинка помітила щось на пагорбі позаду:

— Дідусю, дивися, ця червона куля на даху падає вниз!

— Значить, зараз рівно перша пополудні.

— А звідки ти знаєш, дідусю? — поцікавився Лука.

— Ота цегляна будівля на пагорбі — Королівська обсерваторія. Її добре видно з річки, тож у давнину, коли ще не існувало мобільних телефонів, а бортові годинники були досить неточними, екіпажі кораблів, що пропливали річкою, звіряли час за допомогою цієї червоної кулі: вона опускається рівно о першій пополудні. (...)

Хлопчик ще раз оглянувся. Королівська обсерваторія? Хмарочоси... Маленькі будиночки з коричневої цегли внизу. Гм... Хмарочоси йому більше асоціювалися з Північною Америкою, але ж обсерваторія королівська...

— Це Канада?

— Ні, Луко, це ближче до дому.

Терезка помітила прапор на одній із будівель обсерваторії і вигукнула:

— Це Лондон! Лондон!

— Майже, — зрадів дідусь. — Це його передмістя. Ми в Гринвічі. Знаєте таке місто?

— Ой, щось чув, — закивав Лука, — але не можу згадати, що саме.

— Ходімо, я щось вам покажу.

Дорогою він устиг розповісти дітям, як почала працювати обсерваторія в 1676 році, як стала осередком важливих відкриттів в історії астрономії та мореплавства. (...)

— От ми й прийшли. Терезко, іди-но сюди. Постав одну ногу тут, а другу — ось тут, за цією широкою лінією. Луко, ти теж. Молодці! Зараз ви одночасно опинилися у двох півкулях — Західній та Східній. А ця ось лінія вказує на ...

— Нульовий меридіан! — видихнув Лука схвильовано. — Згадав!

— Точно!

Терезка побігла до підзорної труби, а Лука обернувся до обсерваторії і побачив позаду себе, як хлопець років дванадцяти, мабуть, старший брат, підкотив інвалідний візок із трохи молодшим хлопчиком так, щоб одне колесо опинилося в Західній півкулі, а інше — у Східній.

— Джонні, тепер ти у двох півкулях Землі одночасно! — сказав він і засміявся.

Маленька дівчинка підбігла до них і теж спробувала залізти у візок до брата, щоб розділити з ним це маленьке диво. Луці здалося, що хлопчик на інвалідному візку не зовсім розумів, про які півкулі йдеться, він нічого не запитував, не дивився вниз на лінію, лише радісно усміхався до брата й сестри, піднімав очі до неба та мружився від сонечка.

— Денні, Дже, нам пора, беріть Джонні із собою! — гукнула дітей мама, виходячи з обсерваторії з татом.

Лука зустрівся поглядом із хлопцем, якого звали Денні, і той йому усміхнувся. Лука відповів усмішкою та помахав рукою. Діти поспішили до своїх батьків, а Лука нарешті зауважив, що дідусь продовжує розповідь.

— А ще за Гринвіцьким меридіаном визначають середній час... Ну що, заїдемо всередину?

Діти кивнули. Терезці не терпілося зайти до планетарію, але Лука прожогом залетів у залу, де були розставлені різні експонати: вони крутилися і миготіли перед очима своїми залізними руками. (...) Зайшовши в наступну залу першим, Лука вражено охнув:

— Дідусю, Терезко, дивіться! Тут написано, що це — уламок астероїда!

Очі дівчинки округлилися від захоплення, і вона повільно відпустила дідусеву руку.

— То він, значить, прилетів з неба?..

— Авжеж, — засміявся дідусь.

— А колись він собі просто літав у відкритому Космосі...

— Ну, ми з вами теж літаємо в Космосі. Уявляете: просто зараз наша планета крутиться довкола своєї осі й дуже швидко переміщується в просторі Всесвіту, — докинув дідусь і підсадив Терезку, щоб та могла доторкнутися до космічного уламка.

Астронóмія — наука, що вивчає зоряне небо та Сонячну систему.

Грінвіч — селище у Великій Британії, де знаходиться Королівська Гринвіцька обсерваторія, якою проходить нульовий меридіан, що розділяє Західну та Східну півкулі.

Лóндон — столиця Великої Британії.

Планетáрій — заклад, де знаходиться пристрій, за допомогою якого створюється реалістична картина зоряного неба.

1. Назвіть головних героїв і героїнь оповідання. Якими ви їх уявили? Опишіть.
2. Як ви зрозуміли, що таке *обсерваторія*? Знайдіть у тексті її опис і прочитайте.

3. Що таке *астероїд*? Дізнайтеся в довідкових джерелах.
4. Скористайтеся атласом, картою або глобусом і знайдіть місто Лондон.

5. Поставте запитання одне одному за прочитаним фрагментом.

6. Що вам відомо про нульовий меридіан? Підготуйте коротке повідомлення. Озвучте його в класі.

Далі дівчинка вже уважніше придивлялася до експонатів музею та заворожено слухала дідусеві історії. (...)

Зацікавлено оглядаючи кожну річ і кожну залу, де колись до працюючих науковців приходили надзвичайні відкриття, дідусь із дітьми не встигли на початок показу в планетарії. Проте їх якимось дивом таки впустили всередину. Діти завмерли, розглядаючи величаві зірки та планети й услухоуючись у музику, яку ті награвали. Хоча закадровий голос і пояснював, що так звучить магнітне поле планет, Терезка була переконана, що це не що інше, як спів. А якщо співають, то й танцюють теж: Земля, сонце, галактики та світи. Як то, напевне, приємно — бути

великою зіркою, світитися, співати й танцювати впродовж мільярдів років!

Таке точно не може набриднути! Дівчинку переповнювала вдячність до Того, хто вирішив виткати все це з безмежного простору. Хіба ж така велич могла виникнути сама?

Терезка ніяк не могла отямитися, коли знов опинилася у звичай-

нісінькому коридорі. **Адже Атлас переніс не лише її саму до Гринвіча, але й підняв її мрії високо-високо, аж до зірок**, і дівчинка знову почувалася, неначе перебуває у двох місцях одночасно.

— Ох, дідусю! — тільки й промовила вона.

Вийшовши на подвір'я, діти відразу побачили велику бронзову скульптуру, на якій два дельфіни тримали щось, що Луці нагадало щит, а Терезці — гойдалку.

— Це сонячний годинник, — пояснив дідусь. — Тінь, яка падає від хвостів дельфінів, указує на точний час.

— О, а на околиці нашого Збаража також є сонячний годинник! — вигукнула дівчинка. — Тільки там просто шпичка в стіні старої церкви...

— Так, сонячні годинники бувають різними, — погодився дідусь. — Але не забувайте, що Велике Британське Королівство свого часу було потужною морською імперією. Тож тут багато морських символів...

— І музей кораблів! Дідусю, ми ж підемо туди? — не вгавав Лука.

— Очевидно, що так! — відказав дідусь, узяв Терезку за руку й рушив до сходів, що вели вниз із пагорба. Звідти відкривався прегарний вид на місто... (За Н. Гербіш).

1. Що нового ви дізналися з прочитаного тексту? Чи все зрозуміли? Що було для вас цікавим? Чи були ви колись в обсерваторії? Розкажіть.

2. Знайдіть і прочитайте фрагмент тексту, який би відповідав фото.

3. Прочитайте виділене речення. Як ви його розумієте? Як можна піднести мрії до зірок? Напишіть мінітвір «Мрії мого дитинства» (7–10 речень).

4. Створіть малюнок за прочитаним текстом.

5. Де знаходиться в Україні місто Збараж? За допомогою довідкових джерел, карти чи інтернету з'ясуйте й дайте відповідь на запитання.

Я відгукуюся, думаю, дію...

- Як називається опрацьований розділ?
- Чим відрізняються прочитані твори в цьому розділі від художніх?
- Які ознаки вказують на належність тексту до науково-художніх? Наведіть приклади.
- Продовжте речення.
Вишиванка — це ... .
Оттава — це ... .
Астрономія — це ... .
Обсерваторія — це ... .
- Яких оповідань розділу стосуються малюнки?

- Знайдіть у різних джерелах і з'ясуйте значення поданих слів.
філіжанка бузько виднокрай серпанок
- Напишіть есе, яке є відповіддю на запитання: «Яке оповідання з розділу сподобалося найбільше?»
- Висловіть свою думку. Продовжте речення.
Мене зацікавило, що ... .
Я здивувався (здивувалася) ... .
Мені було незрозуміло ... .

Була весна весела, щедра, мила...

Весна — найочікуваніша пора року після холодної зими. Навесні пригріває сонечко, природа оживає від зимового сну. Зелене трава, розцвітають квіти, на деревах і кущах з'являються молоді листки. З теплих країв повертаються перелітні птахи. Вони починають вити гнізда для майбутніх пташенят і весело співати в лісах, садах і парках. Над різнобарвним килимом квітів кружляють яскраві метелики, дзижчать джмелі та бджоли.

Люди стають усміхненими — радіють поверненню тепла. Приємно вийти на вулицю, поглянути на синє небо, удихнути свіже повітря. Радіє приходу весни й дітвора: можна більше часу проводити на вулиці з друзями, кататися на велосипеді, грати в рухливі ігри.

Прочитайте виразно казку. Що в природі вказує на те, що настала весна? Перевірте свої припущення.

Як приходить весна

Зустрілись якось на кущі глоду дві сойки.

Одна каже:

— Ну й холоднеча! Забарилася весна, не йде до нас.

А друга їй:

— Напевно, десь у снігу загрузла, не добереться ніяк. (...)

Перша сойка каже:

— Щоранку сиджу на верхівці дуба, весну виглядаю.

— І я, — мовить друга, — уже всі очі видивила. Моя сосна вища за твій дуб. Вона й на пагорбку стоїть, однак не видно весни.

— І дарма ви там сидите, — почувся нараз тоненький голосок.

Озирнулися пташки, бачать: коло пенька з'явився з-під снігу пролісок. Зелененький, тендітний такий і киває до них білою головою:

— Ви краще на землю подивіться!

Глянули сойки на землю, а й справді: проліски на снігу то тут, то там видно.

Ось як непомітно весна підкралася!

Змахнули весело крилами пташки й полетіли в ліс розповісти подружкам про радісну новину (За О. Буцнем).

- Правильно наголошуйте подані слова.

Дарма́, зелененький, пташки́.

1. Про що розмовляли сойки? Чому вони очікували на весну?
2. Які ознаки весни можна спостерігати в неживій та живій природі?

3. *Завдання для «акторів».* Прочитайте твір в особах.

4. *Гра «Розвідники».* Які рослини згадуються в тексті? Розкажіть, що ви знаєте про них.

Прочитайте виразно вірш.

Аромат весни

Довгу зиму
дихав снігом
тихий ліс і сонний сад.
Сніг розтанув —
лісом, ланом
що за диво-аромат?
Пахне цвітом,
теплим вітром
скиба чорної ріллі.

Листям ніжним,
соком свіжим
пахне в лісі від землі.
Аромати
легко виснуть
і мандрують навкруги
першоцвітом,
першолистом,
буйним духом мурави.

Розтечуться,
як потічки,
як джерела гомінкі,

аромати
фантастичні
і, мов пісенька, дзвінкі!
А. Царук

- Правильно наголошуйте подані слова.
Розтечу́ться, розта́нув, потічки́, мурава́.

1. Поясніть значення слова *аромат*.
2. Чим пахне навесні? Доведіть словами з тексту.
3. З чим порівнює авторка аромати весни? Чому?
4. Які звуки можна почути навесні? А що можна побачити лише навесні?
5. Виберіть із тексту прикметники, назвіть іменники, які з ними пов'язані.

Леся Українка (справжнє ім'я та прізвище *Лариса Петрівна Косач*) народилася на Волині. Мама, відома письменниця Олена Пчілка, займалася вихованням дітей, а батько був юристом за освітою. У сім'ї панувала атмосфера поваги до народних звичаїв і традицій, до української культури. У дитинстві Леся була жвавою та допитливою дівчинкою. У чотири роки вона вміла вже добре читати, у дев'ять років написала свій перший вірш. Вона любила співати й танцювати, гарно вишивала, інколи робила власні іграшки. Леся росла здібною та талановитою, знала понад десять іноземних мов, любила музику й грала на фортепіано, проявляла інтерес до малювання.

У дев'ять років під час свята Водохреща Леся промочила ноги в крижаній воді та захворіла невиліковною хворобою — туберкульозом кісток. Хоча вона змагалася з важкою недугою все життя, але створила прекрасні твори.

Прочитайте виразно вірш. Придумайте до нього заголовок.

Стояла я і слухала весну,
Весна мені багато говорила,
Співала пісню дзвінку, голосну,
То знов таємно-тихо шепотіла.

Вона мені співала про любов,
Про молодощі, радощі, надії,
Вона мені переспівала знов
Те, що давно мені співали мрії.

1. З яким настроєм потрібно читати вірш? Поясніть свою думку.
2. Поміркуйте, що вам може розповісти весна. Запишіть про це 3–5 речень.
3. Вивчіть вірш напам'ять.

Прочитайте виразно вірш.

Давня весна

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
За нею вслід співучії пташки!
Все ожило, усе загомніло —
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бриніло,
А я лежала хвора й самотна.
Я думала: «Весна для всіх настала,
Дарунки всім несе вона, ясна,
Для мене тільки дару не придбала,
Мене забула радісна весна».
Ні, не забула! У вікно до мене
Заглянули від яблуні гілки,
Замиготіло листячко зелене,
Посипались білесенькі квітки.

Прилинув вітер, і в тісній хатині
Він про весняну волю заспівав,
А з ним прилинули пісні пташині,
І любий гай свій відгук з ним прислав.
Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.

- Правильно наголошуйте подані слова.
Співу́чії, замиго́тіла, при́дба́ла.

1. Які ознаки весни згадано у вірші? Поясніть значення виділе-них слів.
2. Від чийого імені ведеться розповідь у вірші? Який настрій має героїня? Чому?
3. З яких рядків змінюється настрій? Прочитайте.
4. Які дарунки приносить весна? Який дарунок принесла весна авторці?

Леонід Глібов народився на Полтавщині. У дитинстві Льолик, як усі його звали, був веселим і жвавим хлопчиком. Йому подобалося все красиве, але найбільше він любляв доглядати за квітами. Його й прозвали «королем квітів».

Перший свій вірш написав у тринадцять років.

Л. Глібов певний час працював учителем історії та географії.

Його байки, вірші й акровірші дуже подобаються дітям.

Прочитайте виразно вірш. Дайте відповідь на запитання заголовка.

Хто вона?

Лиха зима сховається,
А сонечко прогляне,
Сніжок води злякається,
Тихенько тануть стане, —
І здалеку бистресенько
Вона до нас прибуде,
Кому-кому любесенько,
А дітям більше буде.

1. Перевірте, чи правильно ви відповіли на запитання заголовка, склавши початкові букви кожного рядка в одне слово. Прочитайте, як називаються такі вірші.

Акрівірш — вірш, у якому початкові букви кожного рядка, що читаються зверху вниз, утворюють слово або фразу.

2. Знайдіть у мережі «Інтернет» акровірші. Прочитайте їх у класі, щоб інші могли відгадати «заховане» слово.

3. Складіть акровірш до слів: *пролісок, фіалка, ряст*.
  - Пригадайте, що таке *байка*.

Байка — це невеликий алегоричний твір повчально-сатиричного характеру. Байка складається з двох частин: розповідь і повчання.

Прочитайте байку.

Ластівка й Шуліка

Трудяща Ластівка край берега літала,
Земельку мокрую збирала,
Щоб хатоньку собі зліпить,
Щоб де було і їй, і діткам жить,

Тихеньку долю веселити,
І бога, і людей хвалити.
Сидів Шуліка на вербі
І так до неї обізвався:
— Дивуюсь я тобі,—
Не раз я придивлявся,
Усе ти між людьми і не боїшся їх,
Пройдисвітів таких,
Не тільки що під стріхою співаєш,
Ще й у вікно літаєш...
От хоч і я — не в тебе вдався,
Шулікою на світі звуся,
А лиха від людей набравсь,
І зло бере, а все-таки боюся;
Досадно стане хоч кому:
Тобі привіт, мені — біда велика. —
А та йому:
— Я — Ластівка, а ти Шуліка;
Я людям не чинила зла,
Де не була,
А ти подумай, пане-брате,
Яке життя твоє завзяте:
Ввесь вік курчат і пташечок хапав,
Ні ласки, ні жалю не знав.

Давно-давно мовляють люде:
Що добренько роби, то добре й буде.

- Правильно наголошуйте подані слова.

Доса́дно, завзя́то, обізва́вся, добре́нько, придивля́вся.

Пройді́світ — хитра людина, здатна на нечесні вчинки, обман.

1. Порівняйте в байці розповідь і повчання. Поясніть, як ви розумієте мораль байки (повчання).
2. Назвіть головних героїв байки.

3. Якими словами можна охарактеризувати Ластівку? Чому?
4. Чому дивувався Шуліка?
5. Як пояснила Ластівка, чому люди не люблять Шуліку? Прочитайте.
6. Складіть прислів'я. Назвіть те, яке відповідає змісту байки.

Все добре,
Від добра
Хочеш собі добра —

не роби нікому зла.
що добре закінчується.
добра не шукають.

7. У яку пору року відбуваються події, описані в тексті? Доведіть свою думку.

8. Прочитайте опис птаха. За зразком складіть опис птахів, які згадані в байці.

Орел — хижий птах. Він літає дуже високо. Тіло птаха вкрите сіро-коричневим пір'ям. Орел має міцний дзьоб, великі крила та міцні лапи. У нього дуже виразні й злі очі. Орел — дуже сильний птах.

9. Вивчіть фрагмент вірша напам'ять (за бажанням).

Тарас Шевченко народився в селі Моринцях (нині Черкаська область). Тарас дуже любив малювати. Вугіллям, крейдою чи олівцем він малював скрізь, де тільки міг: на стінах, дверях, на папері. У нього був незвичайний талант і до написання віршів. Але життя Тараса було важким. В одинадцять років він став круглим сиротою. Після батькової смерті розпочалося поневір'яння хлопця по чужих людях.

Т. Шевченко на все життя зберіг любов до дітей. За спогадами його сучасників, він частував малят гостинцями, віддаючи іноді за це останні гроші, дарував їм іграшки й книжечки. Своє сердечне ставлення до дітей висловив у

багатьох поетичних творах. Одним з найкращих дарунків для дітей стала його книжка для читання «Буквар».

Прочитайте виразно вірш.

Село

Село! І серце одпочине...   **Неначе диво**, а кругом
Село на нашій Україні —   Широколистії тополі;
Неначе писанка: село   А там і ліс — і ліс, і поле,
Зеленим гаєм поросло;   І сині гори за Дніпром:
Цвітуть сади, білють хати,   Сам Бог витає над селом!
А на горі стоять палати,

- Правильно наголошуйте подані слова.

Широколістії, витає, одпочіне.

1. З чим порівнює автор село в Україні? Чому?
2. У яку пору року описані події в тексті? Доведіть свою думку.
3. Яку картину ви уявляєте, читаючи вірш?
4. Поясніть значення виділених слів.
5. Що у вірші вказує на те, що автор милується рідними краєвидами? Вивчіть вірш напам'ять.

Прочитайте виразно оповідання.

Квіти з Петриківки

(З книжки «Катрусині скарби»)

— Тату, — попросила Катруся, — розкажи про щось чарівне, але про таке, що ти його бачив сам.

— Такого немає, — заперечила Маруся.

А тато засміявся.

— Гаразд, — мовив він. — Чарівне мені справді траплялося.

І він розповів ось що.

Одного разу він їхав степом за Дніпром. А був то зимовий імлистий день, степ лежав порожній і безсніжний, у ньому ставало сумно й холодно. І раптом він в'їхав у село,

повнісіньке квітів! Саме так: квіти цвіли серед зими, точнісінько як улітку.

— Знаю, знаю! — вигукнула Маруся. — Узимку квіти ростуть в оранжереях. Тільки вони не чарівні.

— Атож, — погодився тато. — Квіти ростуть в оранжереях, але ці позацвітали на стінах і на тарелях, на скринях і баклагах, на шовкових хустинках, на дитячих колисках, на медівниках з медом, на чайниках з чаєм. А найголовніше, що ці квіти вміли говорити. «Світ прекрасний! — сказали вони мені. — Тому не треба сумувати». Квітка торкнулася пелюсткою моїх очей, і раптом я побачив, що імла в степу не нудна й не сіра. Вона — мов пухова хустка, яку земля накинула на плечі, щоб не змерзнути, поки зима вдягне її в снігову шубку. Я побачив, як у тисячах насінин десь там, у сонній землі, дримають майбутні квіти, а дрібний дощик їх напуває. Я побачив, що степ спочиває, аби весною забуяти. І тоді я мовив услід чарівним квітам: «Світ прекрасний!» І більше нітрішечки не сумував. А було це в селі, що зветься Петриківкою, і розташоване воно в українському степу.

— Знаю, знаю! — промовила Маруся. — Петриківка в Дніпропетровській області, а квіти — мальовані, їх називають народним розписом.

— Правильно, — мовив тато.

— Але, тату, — допитувалася Катруся, — звідки взялися ті квіти? Самі виростили чи як?

— Вони також прийшли з давніх часів. Колись по всій Україні на печах і стінах малювали квіти, півнів і голубів. І в Петриківці малювали, бо то було село козацьке, у ньому жили горді й гарні люди. І любили вони також усе гарне. Фарби тоді робили з лушпиння цибулі, з буряка, чорної шовковиці, навіть із бур'яну. Малювала кожна господиня, а найкраще — Тетяна Пата. Згодом тут збудували фабрику, і відтоді петриківці малюють свої квіти для всієї України... Та це ще не все. Професійні художники вчаться малювати за народними розписами, бо троянда чи калина

скрізь ростуть однакові, але так, як у Петриківці, їх не ма-
люють більше ніде у світі.

У Петриківці малюють усе, що гарне, — оповідав тато
далі. — На малюнках — квіти із саду й городу: чорнобривці,
мальви, айстри, соняхи, бо їх багато в степу, а ще — диво-
вижна квітка кучерявка, яка росте в казках. А ще виноград,
полунички й неодмінно — калина. Малюють дрібненьке
листя і траву — їх називають папороттю. Малюють зозуль і
півнів серед квітів, а часом і козаків з дівчатами, і коників,
і воликів, і все-все, тільки ж неодмінно — радісне, неод-
мінно воно каже: «Світ прекрасний! Любімо його!»

Петриківці мають свої малярські таємниці. У фарбу вони
додають курячий жовток. Калину малюють просто паль-
цем. Використовують і дерев'яний кінчик пензлика, і зріза-
ну рогозину, щоб наводити прожилки на листі. А пензлики
не купують у крамниці, а роблять їх самі з котячої шерсті.
Через те говорять, ніби в Петриківці всі коти безхвості.
Але це неправда. Я сам бачив, що вони з хвостами, а от
голови тримають трохи вище, бо пишаться чудовими
петриківськими квітами! (За З. Мензатюк).

1. Чи можна назвати розповідь тата *чарівною*? Чому?
2. Що сподобалося вам у його розповіді? Що вас у ній найбіль-
ше вразило?
3. Що несподіваного й цікавого трапилося татові в дорозі?
4. У якому селі квіти цвіли й узимку? Що ви можете про нього
розказати?
5. Назвіть зображені на фото квіти. Про які з них розповідається
в тексті? Про які з них згадується в українських піснях?

6. Як називається розпис із квітів, про який розповідав тато? Від чого утворилася така назва?
7. Знайдіть у тексті й прочитайте, що малюють у Петриківці? Створіть словесний малюнок квітів.
8. Розкажіть про малярські таємниці в Петриківці. Чи використовують ваші бабусі або мами природні барвники (лушпиння цибулі, червоний буряк)? Що вони ними розмальовують?
9. Як ви розумієте вислів *світ прекрасний!*? Що авторка хотіла ним підкреслити?

10. **Завдання для «журналістів».** Уявіть, що ви живете в Петриківці. До вас у гості має приїхати друг чи подруга з Польщі (Латинської Америки), які ніколи не були в Україні. Що ви розкажете їм про петриківський розпис?
11. Створіть рекламу про село Петриківку: розкажіть про його красу й народне ремесло. Скористайтеся опорними словами: *красиве село, майстрині, ...*

12. А про інші скарби (писанки, витинанки, вишивку тощо) ви можете прочитати в книжці «Катрусині скарби» З. Мензатюк. Якщо вам цікаво, то перегляньте в інтернеті буктрейлер до цієї книжки. Створіть удома власний буктрейлер до цього оповідання.

13. **Завдання для «художників».** Намалюйте квіти з петриківського розпису та калину. Для цього візьміть пензликом червону фарбу, а на кінчик — жовту та проведіть мазки, утворюючи квітку-цибулинку. А знаєте, чому в петриківському розписі квіти називають *цибулинками*? Раніше люди, прикрашаючи хати, розрізали навпіл цибулину, умочували у фарбу й ставили відбиток на стіні чи папері. Так створювали квіти. А щоб намалювати кетяг калини, можете використати патичок або вмочити у фарбу палець чи дитячу соску й ставити відбитки.

Узагальнення знань з розділу

Я відгукуюся, думаю, дію...

Назвіть зображені об'єкти. «Зберіть» слово, використавши кожен другу букву.

Складіть тематичну «павутинку» до слова *весна*.

Назвіть твори з розділу, у яких розповідається про весну. Хто їхні автори (авторки)?

Прочитайте уривки з віршів, уставляючи пропущені слова. Хто автори (авторки) цих творів?

Стояла я і ... весну,
Весна мені багато ... ,
Співала ... дзвінку, ... ,
То знов таємно-тихо ... .

Село! І ... одпочине...
Село на нашій ... —
Неначе ... : село
... гаєм поросло...

Складіть сенкан до слова *весна*.

Який твір з розділу вам сподобався найбільше? Напишіть про це твір-розповідь.

Висловіть свою думку. Продовжте речення.

Мене вразило ... .

Мене зацікавило ... .

Мені не сподобалося ... .

Гумористичні твори

В Україні стало традицією 1 квітня святкувати День сміху. У цей день люди жартують і розігрують одне одного. В Одесі традиційно проводять яскравий весняний фестиваль сміху й радості «Гуморина». Улаштовують розіграші й знамениті пошукові системи. Наприклад, пошуковик «Google» у 2013 р. розіграв користувачів презентацією цікавого додатку «Google Nose», який нібито передає запахи на персональний комп'ютер користувача.

Ось і ми з вами долучимося до цього свята, прочитавши розділ, який містить гумористичні вірші й оповідання. Можете розіграти за творами сценки чи виставу й показати іншим однокласникам та однокласницям.

Прочитайте виразно вірш.

Хмари

Кажуть про мене: витаю у хмарах...

Іноді вчитель мене
із класу гукне,
і я тоді з хмари — раз! —
повертаюсь у клас.

І за це мені чомусь кара...

Насправді ж карати — велика дурня,
Бо в хмарах витають корисні знання.
В моєму смартфоні, коли мені треба,
я миттю спускаю їх звідти, «із неба».
У хмарах комфортно живеться знанням.
А той, хто сміється, хай спробує сам!

І. Андрусак

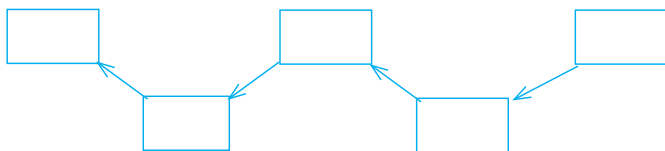

1. Про які хмари йдеться в поезії? Чому в цих хмарах комфортно живеться знанням?
2. Як ви розумієте вислів *витаю у хмарах*?
3. З якої хмари учень повертається в клас?
4. За що вчитель карає героя вірша? Чому він вважає цю кару несправедливою? Підтвердьте це словами з тексту.
5. Як учень за потреби оволодіває знаннями?

6. Намалюйте «небо», де «витають» корисні знання.
7. Відтворіть у формі «павутинки» корисні знання, які знадобляться вам у третьому класі.

Прочитайте виразно вірш.

Кожну літеру ціни

Кожну літеру ціни,
бо немає їй ціни.

Ось відома в давнину
дудочка-сопілка:

виймеш літеру одну —
і вже буде спілка...

Сварка йде така, що ну! —
перепалка (бійка):

зміниш літеру одну —
мирна перепілка.

Зміниш літеру одну
у словечку бійка —

і вже — леле — на сосну
мчить звірятко білка.

Більше прикладів не дам,
помізкуй — придумай сам.

Д. Білоус

1. Чому треба зважати на кожну букву в словах?
2. Прочитайте слова, які після зміни букви змінили своє значення.

3. **Завдання для «філософів».** У поданих словах змініть букву, щоб вийшло інше слово.

Наприклад: сало — село; нуга — нога; балка — ... ;
білка — ... ; клітка — ... ; колобок — ... ; рік — ... ;
ніч — ... ; ворона — ... ; сірка — ... .

4. До запропонованого малюнка доберіть фрагмент вірша.

- Як ви думаєте, про кого йтиметься в поданому нижче фрагменті? Озвучте ваші припущення.

Прочитайте виразно фрагмент повісті частинами.

Зюзя

Бабуся вирішила подарувати онучці на день народження пацючка. Для того щоб він краще переніс транспортування, продавець на базарі нібито дав йому снодійне, щоб сильно не бешкетував, бо дуже розумний.

Бабуся урочисто поставила клітку на столик. Усі хотіли якнайшвидше дізнатися, хто там. Мама була стривожена. Нарешті бабуся сказала: «Гей-гоп!» — й ефектно, як фокусник у цирку, стягнула з клітки покривальце.

Мама верескнула й відсахнулася. Дівчата гидливо скривилися. Тільки Олеся усміхалася. Точніше, з усіх сил тримала розтягнутими губи, щоб не образити бабуся, бо в її очах був гіркий відчай.

— Ги-ги! А що, прикольний здихляк!.. На мотузку — і дівчат лякати!.. — реготнув Мишко.

Діти не сміялися. А на іменинницю дивилися зі співчуттям. У клітці мертво валялося чорне пацючисько з противним хвостом. (...)

— Зараз він спить, а коли прокинеться, ви переконаєтесь, що це найунікальніший пацючок у світі! — з любов'ю пояснювала бабуся.

Діти хотіли якомога швидше його розбудити. Умикали голосно музику, свистіли у вухо, але він не ворушився. А коли по найунікальнішому пацючкові вже лазила звичайнісінька муха, попросили винести клітку з кімнати, бо поруч з ним веселитися вже ніхто не міг.

— Просто ми не хочемо йому заважати спати... Ще раз дякую тобі, бабусю, за такий чудовий подаруночок... — промимрила Олеся, розглядаючи власні капці. (...)

Оскільки пацюк лежав довго непорушний, усі вирішили, що він помер. Поки бабуся з мамою думали, куди його діти чи де тихцем поховати, пацюк утік із клітки...

Розділ 5

Мама понесла макітру. Бабуся залишилася на кухні чатувати на втікача. У вітальні було тихо. Дітей немов заціпило. Хтось не доніс грінку до рота, у когось із зубів стирчала куряча нога. Один тільки Мишко продовжував жувати й одночасно витиратися. Проте жував він серветку, а витирався млинцем. Мама подумала, що то діти в «мороза» граються. Уже й рот відкрила похвалити за те, що таку сміхоту за столом виградали, — але так з відкритим ротом і застигла.

На торті сидів пацюк і прилизував голову малюсінькими долоньками. Крім тирси, лушпайок і піддиванної пилуки, на нього поналіплювалася ще й посипка з торта.

Він намагався того всього позбутися, сердито чухраючи себе пальчиками.

Тирсу й пилюку пацюк зішкрібав на торт, а посипку з горішків наминав, притримуючи лапками. Від цього мордочка його дрібно-дрібно тремтіла. Очі у звірятка радісно блищали, як дві намистинки.

Діти дивилися, наче зачаровані. Від побаченого маму перетрусило. Макітра впала й розбилася. Вареники роз'їхалися по підлозі.

— То-о-орт! — видихнула мама й спересердя пожбурила в пацюка вареником.

Перший вареник залетів за піаніно. Другий ковзнув по поліровці, залишивши масну доріжку. Тільки третій пролетів близько від пацюка, який здивовано задер носа, ніби винюючи, чи варто було таке ловити.

— Торт! — очуняли й діти. І в пацюка полетіло все, що було замашне на столі. Пацюк перебіг за бюстик Гмирі, улюбленого маминого співака.

— Припиніть!!! Тихо!!! — крикнула мама.

З кухні примчала на підмогу бабуся.

— Він за головою! За головою! — підказували діти.

— Де? Де? — озиралася бабуся.

Та поки бабуся крутилася на місці, мама вхопила сачок і швидко накрила Гмирю. Пацюк застрибав під сіткою,

як кенгуру. Діти лементували, наче на стадіоні. Мама ледве втримувала сачок. Аж тут пацюк виліз Гмирі на голову, той гойднувся, і вони разом повалилися додола. Мама ледве встигла підхопити важкий бюст. Пацюк вислизнув і поскакав по клавішах. Піаніно весело забринькало. Діти злякано повилазили на стільці й диван. Та з піаніно пацюк ускочив не на підлогу, а прямисінько в желе на журнальному столику. **Тоненькі лапки провалилися — і він енергійно засмикався, але що швидше працював лапами, то глибше провалювався, як та машина, що буксує й більше заривається в болото.**

Мама вже поставила Гмирю і знову замахувалася сачком. Тієї ж миті пацюк догрібся-таки до твердого й, отримавши несподіване прискорення, торпедою влетів у те, що було найближче, — бабусині ноги. Бабуся зойкнула й інстинктивно хвицьнула ногою. Пацюк перелетів через кімнату та плюхнувся в мисочку зі сметаною на столі. Діти гикнули й відсахнулися, здійнявши такий вереск, наче їх не сметаною заляпали, а ошпарили окропом.

А бідолашний пацюк у сметані рвонув уперед, але із залитими сметаною очима з розгону вперіщився в пляшку з «Живчиком». Та завалилася, обливши його шипучими бульбашками. Солодка повінь посунула столом. Нещасна тваринка кинулася в інший бік, змітаючи все, що стояло на шляху. (...)

Сачок випав з маминих рук, бо вона схопилася за голову. Бабуся стояла ні жива ні мертва. Діти верещали, наче спускалися з американської гірки.

— Замовкніть! Ви його лякаєте! Він може вкусити! — крикнула мама.

Діти замовкли. Пацюк теж припинив громити святковий стіл і став стовпчиком, підібгавши лапки. (...)

Мама голосно ковтала слину. Бабуся важко дихала. А пацюк покрутив головою, знайшов собі дивом уцілілу галявинку на столі й знову заходився зішкрібати

те, що налипло на шкіру. Зішкрібав та із задоволенням лизькав. Як не крути, а на ньому зібралось чи не все святкове меню. А сам він був тепер не просто пацюком, а пацюком у сметані з курячою підливою під соусом з **різнострав'я**, ще й на томатному живчику.

Макітра — глиняний посуд, горщик з випуклими боками. Колись у ній розтирали мак. Звідти й назва пішла — «мак терти».

- Правильно наголошуйте подані слова.
Пац'ю́к, заці́пило, по**ж**бу́рила.

1. Чи сподобався вам прочитаний уривок? Чим саме?
  2. Про що в ньому йдеться?
  3. Які саме слова й речення викликали у вас усмішку? Прочитайте.
  4. Чому всі вирішили, що пацюк неживий? Прочитайте.
  5. Знайдіть у тексті й зачитайте, як ловили бабусин «подарунок».
  6. Прочитайте виділені речення в тексті. З чим автор порівнює лапки тваринки?
  7. Як ви святкуєте день народження? Чи траплялися у вас кумедні й цікаві випадки?
  8. Створіть словесну картину за прочитаним уривком.
  9. Поясніть уживання апострофа у виділеному слові.
- Як ви думаєте, що далі трапилося з головним героєм повісті?

Розділ 6

Діти боялися поворухнутись і лише переглядалися.

Першою оговталася мама:

— Ви подивіться, який нахаба! Та він зовсім нас не соромиться!

Справді, без гвалту бешкетник поводився мирно, ніби нічого й не сталося. Нарешті можна було його роздивитися. Пацюк був чорний, а лапки мав червоні, наче хтось одягнув на них яскраві рукавички й шкарпетки. Вуха, маківка та спина були білі з бордовими розводами, але то

від сметани й вінегрету. Його довгий хвіст лежав безтурботною різнокольоровою зміючкою. Удосталь налившись, а заодно й причепурившись, пацюк помітив нарешті дітей та щось весело забелькотів, витягуючи до них мордочку: то ціпкав, як курча, то булькав, як папуга, то цокотів, як цикада. ... буль-муль за-зя-зя... ці-ці-ці... — тільки й можна було розібрати з того всього потоку звуків.

Діти засміялися. Пацюк сполошився і на мить замовк, лише злякано витріщався очками-намистинками. Але, переконавшись, що нічого йому не загрожує, підвівся на задні лапи, закинув голову і... заспівав.

А от пісня його ні до чого не була подібна. То було якесь пискляве зюзіння, що нагадувало як не мекання кози, то плач немовляти, як не нявкання, то цвірінкання. Але при цьому навіть прочувалося щось подібне до мелодії.

— Зюзя-а, зюзя-а... — виводив пацюк, натхненно заплющивши очі. А потім раптом зацокотів іншу: — Нью, ньо, ньо, ньо...

Може, він і не таке співав, але дітям чулася саме така сміхота — і вони вибухнули реготом.

— Це воно! Воно! Це те, що на телефоні показували! — аж підскочила бабуся. — А ти мене на глум! Ох, дочко...

Бабуся сяяла й випромінювала радість. (...) (За С. Куцаном).

1. Чи видалася вам поведінка пацюка дивною?
2. Яке ставлення автора до головного героя твору? Обґрунтуйте свою думку.
3. Пригадайте, як називається твір і чому він має таку назву.
4. Чи можна назвати цей твір *гумористичним*?
5. Якщо хочете дізнатися, що трапилося з головним героєм, радимо взяти книжку в бібліотеці й прочитати.

*Пригадайте,
повторіть,
поміркуйте!*

Закінчилася мандрівка сторінками підручника з читання. Ви прочитали багато творів, виконали велику кількість завдань. Пропонуємо пригадати, повторити та поміркувати над прочитаним.

Прочитайте уривки з творів. До яких жанрів вони належать? Назвіть інші твори таких жанрів.

- *З блискучими авоськами літають павучки, горіхами волоськими вистрілюють садки.*
- *Сумно стало Зимі від тих слів, проте вона пішла під інше віконце послухати: може, там на неї чекають.*
- *Щомиті, блукаючи нашим маленьким містом, я очікувала на запитання: «Дівчинко, хочеш зніматися в кіно?»*
- *Давно-давно мовляють люде: що добренько роби, то добре й буде.*

- ✿ Діти висловили свої думки щодо прочитаних творів. Як ви думаєте, про які з них ідеться в їхніх висловлюваннях? Виберіть і виконайте одне завдання на вибір.

— Цей твір написаний відомим поетом і художником.

— Мені сподобався твір, героєм якого живе в Антарктиді.

— Прочитавши цей твір, я вирішив навчитися малювати квіти петриківським розписом.

— Цей твір мене здивував, бо кожне слово в ньому розпочинається на одну букву.

- ✿ Визначте, з яких творів зображені подані герої чи героїні.

- ✿ **Завдання для «художників».** Намалуйте ілюстрацію до одного з творів.

Завдання для «письменників». Складіть казку про пригоди одного з героїв чи героїнь із прочитаних творів у підручнику.

Завдання для «журналістів». Проведіть опитування серед однокласників та однокласниць про твір, який їм сподобався найбільше. Підготуйте про це репортаж.

Дорогі діти!

Ви, напевне, з нетерпінням чекаєте на прихід літа. А за що ви любите цю пору року? Звірте свої висловлювання з віршем.

За що ми любим літо?

За полуниці соковиті,
що так і просяться у рот.
За райдуги, дощем умиті,
над плесом тихоплинних вод.
За вдячний труд на хлібній ниві,
коли струмком стікає піт.
За дні, веселі і щасливі,
що нам дарує щедро світ.
За ігри й забавки без ліку
та як же літо не любить!
Цей неповторний час канікул,
де незабутня кожна мить.

В. Верховень

***Бажаємо вам веселого, щедрого
та незабутнього літа!***

ЗМІСТ

Від авторок	3
Вже літо догоріло... ..	4
Заглядає у вікно вересень-рум'янець	9
<i>Узагальнення знань з розділу</i>	25
Осінній плащ природа одягає... ..	26
<i>Узагальнення знань з розділу</i>	40
Батьківщина в нас одна	41
<i>Узагальнення знань з розділу</i>	56
Казка в гості завітала	57
Іван Франко	72
<i>Узагальнення знань з розділу</i>	81
Вже перший сніг кружляє над землею... ..	82
<i>Узагальнення знань з розділу</i>	108
Пригоди і фантастика	109
Володимир Рутківський	116
<i>Узагальнення знань з розділу</i>	123
Науково-художні твори	124
<i>Узагальнення знань з розділу</i>	134
Була весна весела, щедра, мила... ..	135
Леся Українка	137
Леонід Глібов	139
Тарас Шевченко	142
<i>Узагальнення знань з розділу</i>	147
Гумористичні твори	148
<i>Узагальнення знань</i>	156

Навчальне видання

**Богданець-Білокаленко Наталія Іванівна,
Шумейко Юлія Миколаївна**

Українська мова та читання

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

ЧИТАННЯ

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

*Для оформлення підручника використано матеріали,
що знаходяться у вільному доступі в мережі «Інтернет».*

Художник Ю. Ясінська

*Редактор Н. Батуринська
Художній редактор Т. Канарська
Технічне редагування Л. Ткаченко
Комп'ютерна верстка С. Груніної
Коректори С. Бабич, Т. Мельничук*

Підписано до друку 13.05. 2020 р. Формат 70×100/16.
Папір для офсетного друку. Гарнітура Pragmatika C. Друк офс.
Ум. др. арк. 12,96. Обл.-вид. арк.15,02.
Умовн. фарбовідб. 51,84.
Наклад 40 207 прим. Зам. №

Видавництво «Грамота»,
вул. Паньківська, 25, оф. 13, м. Київ, 01133.
тел./факс: 253-98-04.

E-mail: info@gramota.kiev.ua; www.gramota.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Грамота»
у друкарні ТОВ «КОНВІ ПРІНТ»
03680, м. Київ, вул. Ежена Потье, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.